

บทที่ 3

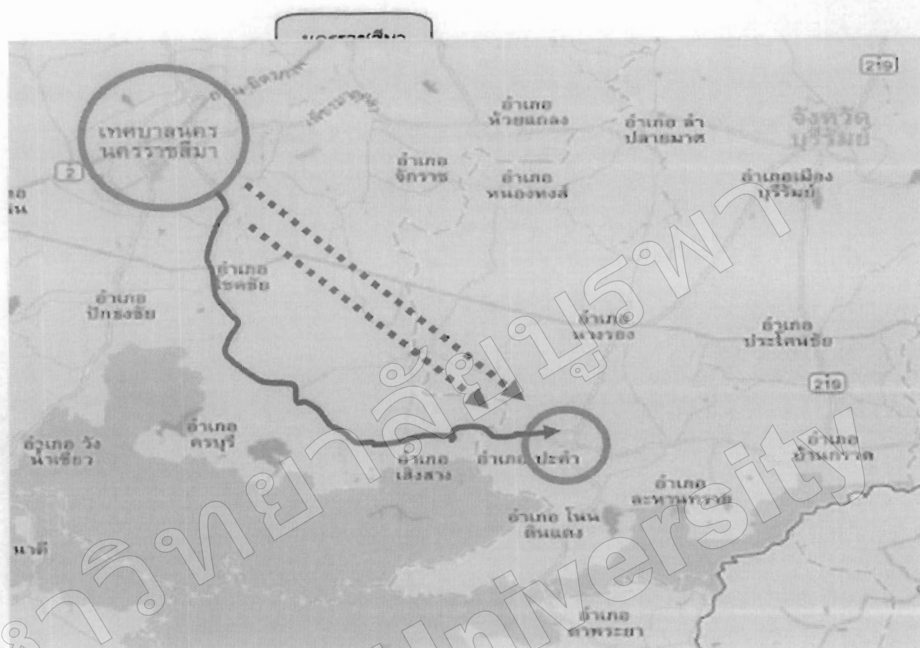
วัฒนธรรมและประเพณีการเถื่อนช้างของชุมชนบ้านปะคำก่อนปี พ.ศ. 2501

การตั้งถิ่นฐานและการพัฒนาการของชุมชนบ้านปะคำ

บริเวณบ้านปะคำ สันนิษฐานว่า เคยเป็นชุมชนที่มีกลุ่มคนมาอาศัยมาแล้วตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์ เนื่องจากบริเวณพื้นที่บุรีรัมย์โดยทั่วไป ปรากฏหลักฐานการอยู่อาศัยของมนุษย์ยุคก่อนประวัติศาสตร์ ตั้งแต่เทือกเขาพนมดงรักจนถึงฝั่งน้ำมูล (มูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรมไทย ธนาคารไทยพาณิชย์, 2542, หน้า 2405-2406) สำหรับหลักฐานที่เป็นจารึกที่เก่าแก่ที่สุดที่ค้นพบอยู่ในช่วงประวัติศาสตร์ตอนต้น กำหนดอายุประมาณพุทธศตวรรษที่ 12 นั่นคือจารึกที่ถ้ำเป็ดทอง อำเภอลำทะเมนชัย จังหวัดบุรีรัมย์ ซึ่งเป็นจารึกที่เก่าแก่ที่สุดในจังหวัดบุรีรัมย์ เขียนด้วยอักษรภาษาสันสกฤตจำนวน 3 แห่ง แต่อ่านได้เพียงแห่งเดียว กล่าวถึงเจ้าชายจิตเสนทรงสร้างสิ่งศักดิ์สิทธิ์ขึ้นสำหรับบูชา ซึ่งเจ้าชายจิตเสนต่อมาก็คือ พระเจ้ามเหศวรทรงสร้างเมืองแคว้นเจนละ (ศรีศักร วัลลิโภดม, 2533, หน้า 126) นอกจากนั้นยังพบประติมากรรมลอยตัวรูปสิงห์จากวัดโพธิ์ชัย หรือ วัดบ้านปะคำ อำเภอลำทะเมนชัย จังหวัดบุรีรัมย์ ซึ่งเป็นศิลปะแบบคุเลน อายุระหว่าง พ.ศ. 1370-1420 เป็นช่วงรอยต่อระหว่างสมัยก่อนเมืองพระนคร กับสมัยเมืองพระนคร ต่อมายังพบปราสาทโบราณอีกหลายแห่ง เช่น ปราสาทโคกจั่ว ปราสาทตาเต่า ปราสาทบ้านใหม่ไทยเจริญ ปราสาทหินบ้านศรีสุข รวมทั้งโบราณวัตถุอีกจำนวนมาก อาทิ โครงกระดูกโบราณ สิ่งของเครื่องใช้สมัยโบราณ เทวรูปโบราณ เครื่องปั้นดินเผา เป็นต้น สันนิษฐานว่าบริเวณแห่งนี้เคยเป็นชุมชนเมืองที่มีความเจริญมาแต่โบราณ โดยเฉพาะในยุคขอมเรืองอำนาจ ซึ่งน่าจะมีอายุอยู่ในราวพุทธศตวรรษที่ 15-18 หรือประมาณ 700-1,100 ปีที่ผ่านมา นอกจากนั้น หลักฐานสำคัญอีกชิ้นหนึ่งที่แสดงให้เห็นถึงการเกิดเป็นชุมชนเมืองโบราณในอดีตในบริเวณนี้ นั่นคือ จารึกภาษาเขมรที่ปราสาทโคกจั่ว ซึ่งปัจจุบันอยู่ในบริเวณวัดโคกจั่ว อำเภอลำทะเมนชัย บนแผ่นสำริดลักษณะเป็นวงโค้ง ขนาดกว้าง 8 เซนติเมตร ยาว 21 เซนติเมตร แปลความได้ว่า “มหาศักราช 1115 ไทยธรรมของพระบาทกมรเตง อยุธยา ธรรมเทวะ ถวายแด่พระอโรคยาสาล ณีเรทรปุระ” ซึ่งปราสาทนี้สร้างขึ้นราวประมาณ พ.ศ. 1700-1750 แสดงให้เห็นว่า บริเวณพื้นที่นี้เคยเป็นชุมชนและมีความเจริญรุ่งเรืองมาแต่อดีต แต่เมื่ออิทธิพลของขอมเสื่อมลง ปราสาทเหล่านี้คงถูกทิ้งร้างและไม่มีผู้คนอยู่อาศัยมาระยะเวลาหนึ่ง จึงเสื่อมสลายไปตามกาลเวลา

ต่อมาในสมัยที่หลวงแสงเป็นนายด่านบ้านปะคำ ได้ขอกลับไปอยู่บ้านที่เมืองประจิมปากน้ำ บุตรของท่านนามว่า หลวงอุดมพนาเวช (ตระกูลอุดมพงษ์) ซึ่งรับราชการอยู่ที่เมือง

นครราชสีมา ได้รับการแต่งตั้งให้มาดำรงตำแหน่งนายด่านปะคำต่อจากบิดา จึงได้ย้ายครอบครัวมาอยู่ด้วย พร้อมเหล่าบรรดาทหารและกลุ่มชาวไทยโคราชอีกจำนวนหนึ่ง

ภาพที่ 17 เส้นทางการย้ายถิ่นจากเมืองนครราชสีมามายังบ้านปะคำ

ในช่วงเวลาเดียวกัน ขุนพิพิธ ซึ่งเป็นหลานของพระยานางรอง (เมื่อนางรองอยู่ห่างจากบ้านปะคำไปทางทิศเหนือประมาณ 26 กิโลเมตร) ก็ได้มาตั้งบ้านเรือนอยู่ที่บริเวณบ้านปะคำแห่งนี้ด้วย ต่อมาบุตรชายของท่านชื่อ ถิน (ตระกูลศรีณรงค์) ได้รับการแต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่งเป็นกำนันตำบลปะคำคนแรก โดยใช้นามว่า ขุนจงโยธา (ตระกูลจงโยธา) ทั้งสองตระกูลนี้มีความเกี่ยวข้องเป็นเครือญาติกัน (ตำนาน อนุรักษวงศ์ และคณะ, 2547) และตั้งบ้านเรือนอยู่ใกล้กันบริเวณด้านทิศตะวันออกของห้วยลำมาศ ซึ่งอยู่ในบริเวณบ้านปะคำหมู่ที่ 1 ตำบลปะคำ ในปัจจุบัน

หลวงอุดมพนาเวช เป็นคนที่มีความสามารถในการจับช้าง และมีความสามารถทางด้านดนตรีไทยเป็นอย่างดี เมื่อได้มาเป็นนายด่านบ้านปะคำ จึงได้ทำการฝึกลูกหลานให้มีความสามารถทั้งด้านฆาตกรรมในการจับช้าง และด้านดนตรีไทย ซึ่งเครื่องดนตรีไทยที่ถูกหลานได้สืบทอดมาจากหลวงอุดมพนาเวช ยังคงอยู่มาจนถึงปัจจุบัน และวงดนตรีไทย ก็ยังมีการอนุรักษ์และสืบทอดมาจนถึงปัจจุบันเช่นเดียวกัน

ในด้านการจับช้าง ซึ่งที่บ้านปะคำมีชื่อเรียกหลายชื่อ เช่น การเถื่อนช้าง การต่อช้าง การคล้องช้าง และการจับช้าง หลวงอุดมพนาเวช ได้ฝึกฝนและพัฒนาหมอช้าง ครอบาช้าง จนมีความเชี่ยวชาญชำนาญ สามารถเถื่อนช้างได้จำนวนมาก จนทำให้บ้านปะคำเป็นที่รู้จักของเหล่าบรรดาหมอช้าง ความรู้ช้าง และครอบาช้างจากทั่วประเทศ ทั้งสุรินทร์ บุรีรัมย์ นครราชสีมา ชัยภูมิ เพชรบูรณ์ และลำปาง เป็นต้น

ในอดีต ความต้องการกำลังคนเป็นเรื่องสำคัญ เนื่องจากยังไม่มีเทคโนโลยีและเครื่องจักรที่จะมาทดแทนแรงงานคนได้ ดังนั้น บ้านเมืองใดมีกำลังคนมาก ย่อมได้เปรียบโดยเฉพาะในเรื่องความมั่นคงปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน ด้วยเหตุนี้ บ้านปะคำจึงมีความต้องการกำลังคนเพื่อมาช่วยรักษาด่าน หลวงอุดมพนาเวช จึงมีภรรยาหลายคน เพื่อจะได้มีลูกหลานมาก ๆ ภรรยาหนึ่งในนั้นคือ คุณย่าทวด ของคุณตาสอง อบอูน ปิตุยาคนสุดท้ายแห่งบ้านปะคำ ผู้รับสืบทอดวิชาการจับช้างสายตรงมาจากหลวงอุดมพนาเวชผู้เป็นปู่ทวด นั่นเอง (วรรณ อบอูน และสอง อบอูน, สัมภาษณ์, 6-8 พฤษภาคม 2555)

แนวคิดเกี่ยวกับบ้านปะคำ

“ปะคำ” ไม่ปรากฏเป็นศัพท์บัญญัติในพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542 ซึ่งปรากฏมีคำใกล้เคียงดังต่อไปนี้

หน้า 525 ปะกำ น. ไม้ที่ทำเป็น 2 ขา สำหรับคาบ ไม้อื่น, ลูกตั้งฝ่าที่คาบพริ้ง

หน้า 500 ประกำ น. ลูกกลม ๆ ที่ร้อยเป็นพวงสำหรับเป็นเครื่องหมายการนับใน เวลาบิกรรมภาวนา หรือสำหรับใช้เป็นเครื่องราง, เรียกเครื่องประดับที่ทำด้วยทองคำเป็นต้น มีลักษณะคล้ายคลึงเช่นกัน

ปะคำร้อย น. ชื่อฝัสนิดหนึ่งเกิดขึ้นบริเวณลำคอ เป็นเม็ดเรียงกันบริเวณรอบคอ

หน้า 500 ประกำ ก. รัด, ตรึงให้แน่น เช่น ประกำตรึงด้วยเพชรแน่นหนา (ม. ร่ายยาว กุมาร)

หน้า 501 ประคำไก่อ น. ชื่อไม้ต้นชนิดหนึ่ง *Drypetes roxborhii* wall ในวงศ์ Euphobiaceae ลำต้นและกิ่งก้านสีขาวนวล ใบหนาเป็นมันผลกลมรีสีขาวอมเทา ใช้ทำยาได้ มะคำไก่อี้เรียก

หน้า 501 ประคำติควาย น. ชื่อไม้ต้น 2 ชนิด ในสกุล *Sapindus* วงศ์ Sapindaceae คือ ชนิด *S. trifolius* linn ใบเป็นใบประกอบมีใบย่อย 4-6 และชนิด *S. rarak* A.DC. มีใบย่อย 14-30 ใบ ทั้ง 2 ชนิด ผลกลมขนาดผลพุทรา ใช้ทำยาได้ เมื่อชงกับน้ำร้อน ใช้ซักผ้าไหมหรือล้างเครื่องเพชร แทนสบู่ได้ มะคำติควาย หรือมะซัก ก็เรียก

อย่างไรก็ตาม เนื่องจากไม่ปรากฏหลักฐานการตั้งชื่อบ้านปะคำ ว่ามีที่มาจากแหล่งใดกันแน่ จึงได้มีการสันนิษฐานชื่อบ้านปะคำจากลักษณะภูมิประเทศบ้าง จากตำนานที่บอกเล่าต่อ ๆ กันมาบ้าง โดยปรากฏแนวคิดของที่มาของชื่อ ปะคำ ดังนี้ (สำเนา อนุรักษวังสา และคณะ. 2547)

แนวคิดที่ 1 เป็นความเชื่อเดิมของชาวปะคำซึ่งมีเรื่องเล่าสืบต่อกันมาว่า ชาวบ้านได้ไปพบทองคำในลำมาศของหมู่บ้าน และจึงได้นำมาสร้างพระพุทธรูป บุคคลทั่วไปจึงเรียกว่า “ด่านพระคำ” ต่อมาเพี้ยนมาเป็น “ด่านปะคำ” และกลายเป็นบ้านปะคำ แต่อย่างไรก็ดีไม่ปรากฏหลักฐานว่ามีใครเคยได้เห็นพระพุทธรูปทองคำเลย ไม่ปรากฏหลักฐานว่าเคยประดิษฐานอยู่บริเวณใดและสูญหายไปเมื่อใด

แนวคิดที่ 2 มีเรื่องเล่าสืบต่อกันมาว่ามีการพบพระพุทธรูป 2 องค์ (ประดิษฐานบนแท่นหินสันนิษฐานว่าอยู่ภายในโรงอุโบสถหลังเดิม ภายในวัดโพธิ์ย้อย) องค์หนึ่งเป็นพระพุทธรูปหิน อีกองค์เป็นพระพุทธรูปทองคำ ชาวบ้านจึงสร้างวัดขึ้นบริเวณนี้ และเรียก “วัดปะพระทองคำ” คำว่าวัดปะพระทองคำจึงกลายเป็นชื่อหมู่บ้านไปด้วย และได้กร่อนเสียงลงเหลือเพียง “ปะคำ” จากเอกสารแหล่งโบราณวัตถุศิลปวัตถุ อำเภอปะคำจังหวัดบุรีรัมย์ 19 สิงหาคม 2531 โดยนายประเสริฐ อำพรไพ นักวิชาการศึกษา รักษาการแทนศึกษานิเทศก์อำเภอปะคำ ได้ให้เหตุผลประกอบการสนับสนุนแนวคิดของการกร่อนคำชื่อบ้านปะพระทองคำ เป็น บ้านปะคำ ไว้ว่า “อาจเนื่องมาจากคนไทยชอบพูดสั้น ๆ กระทัดรัด คำว่า ปะพระทองคำ จึงเหลือเป็น ปะคำ”

แนวคิดที่ 3 จากการสัมภาษณ์ข้าราชการประวัติศาสตร์บ้านปะคำ โดยสภาวัดชนธรรมอำเภอปะคำ มีนายสำเนา อนุรักษวังสา เป็นประธาน ได้ดำเนินการจัดสัมมนาขึ้น ณ วัดโพธิ์ย้อย เป็นการเชิญผู้อาวุโสและผู้ที่มีความสนใจเข้าร่วมสัมมนา จำนวน 50 คน กล่าวถึงที่มาของชื่อบ้านปะคำนั้นมีความเห็นว่าจะมาจากชื่อต้นไม้ซึ่งเคยมีขึ้นอยู่ในบริเวณนี้และปัจจุบันยังมีให้เห็นอยู่โดยไม่ปรากฏว่ามีขึ้นอยู่ที่ใดในบริเวณใกล้เคียง โดยพิจารณาจากการเรียกชื่อบ้านและภูมิประเทศในแถบนี้มักจะนำเอาลักษณะพิเศษที่ปรากฏบริเวณนั้นเป็นชื่อ ตัวอย่างชื่อชุมชนในเขตตำบลปะคำ อาทิ บ้าน โลกจิว (หมู่ที่ 3 ตำบลปะคำ) บ้านหนองกรด (หมู่ที่ 7 ตำบลปะคำ) ชุมมะเคือ (หมู่ที่ 1 ตำบลปะคำ) ชุมหนองบอน (ชุมชนหนองบอน หมู่ที่ 6 ตำบลปะคำ)

แนวคิดที่ 4 เป็นกลุ่มแนวคิดที่อ้างถึงลักษณะสำคัญของวิถีชีวิตของตระกูลดั้งเดิมของชาวปะคำ ที่มีการจับช้างป่าและยังמיผู้ที่สืบทอดพิธีกรรมเกี่ยวกับช้างมาจนถึงปัจจุบัน พิธีดังกล่าวเรียกว่า “พิธีเช่นผีปะคำ” ซึ่งจะจัดขึ้นทุกปี ในวันขึ้น 3 ค่ำ เดือน 3 และมีการสร้างโรงปะคำ ซึ่งเป็นการสร้างเป็นศาลปะคำ และสัมภาระที่ใช้ในการคล้องช้าง ทำให้คนทั่วไปเรียกชื่อบ้านนี้ว่า “บ้านปะคำ” และได้เพี้ยนมาเป็น “บ้านปะคำ” ในปัจจุบัน

จากการลงพื้นที่ของผู้วิจัยและได้มีโอกาสสัมภาษณ์ผู้อาวุโสในหมู่บ้าน เช่น คุณดาวรรณ อบอุ่น อายุ 101 ปี คุณตาส่อง อบอุ่น อายุ 95 ปี คุณตากรี อบอุ่น อายุ 94 ปี คุณยายทองสิน อบอุ่น อายุ 93 ปี คุณตาสมหวัง ลำเกาพันธ์ อายุ 77 ปี คุณลุงสำเนา อนรรักษ์วงษ์ศา อายุ 68 ปี เป็นต้น รวมทั้งการสำรวจชุมชนต่าง ๆ ของบ้านปะคำ พบว่าสภาพภูมิประเทศของบ้านคำ มีลักษณะเป็นที่ราบป่าโปร่ง มีต้นไม้ใหญ่ค่อย ๆ ขึ้นตามท้องนาไร้อยู่พอสมควร และมีต้นประคำไก่อเกิดขึ้นอยู่จำนวนมาก โดยเฉพาะรอบ ๆ ห้วยลำมาศ ซึ่งเป็นแม่น้ำสายสำคัญของหมู่บ้าน โดยปัจจุบันยังมีต้นประคำไก่ออยู่พอสมควร นอกจากนั้น คุณดาวรรณ คุณตาส่อง และผู้อาวุโสอีกหลายท่านยังเล่าให้ฟังว่าบริเวณกลางหมู่บ้าน เดิมมีหนองน้ำธรรมชาติขนาดใหญ่ กว้างประมาณ 100 เมตร และยาวประมาณ 200 เมตร ชื่อว่า “หนองใหญ่” (ปัจจุบันทางการได้ถมหนองน้ำ 2 ใน 3 ส่วน เพื่อทำเป็นตลาดสดของอำเภอ) ชาวบ้านมักจะนำช้างไปผูกเลี้ยงรอบอุษระน้ำนั้น ในอดีตมีต้น “ประคำดีควาย” ขนาดใหญ่ต้นหนึ่งอยู่บนฝั่งด้านทิศใต้ของหนองใหญ่ ซึ่งน่าจะมีอายุร่วม 1,000 ปีมาแล้ว มีลักษณะสูงเด่นเป็นพิเศษ ขนาด 4-5 คนโอบ ต้นสูงกว่า 30 เมตร มองมาจะเห็นเด่นแต่ไกล ซึ่งชาวบ้านจะเรียกเพียงว่าต้น “ประคำ” ต่อมาเมื่อประมาณ 70 ปีก่อน ถูกฟ้าผ่าจนยืนต้นตายและถูกไฟไหม้จนไม่เหลือซากให้เห็นในปัจจุบัน ซึ่งคุณตาผู้อาวุโสทั้งหลายในหมู่บ้านเชื่อว่า ชื่อบ้านปะคำมาจากต้นประคำดีควายนั่นเอง ซึ่งผู้วิจัยเองเมื่อมาพิจารณาองค์ประกอบทุก ๆ ด้านแล้วมีความเห็นด้วยว่า ที่มาของชื่อบ้านปะคำ มาจากต้นประคำดีควายเช่นกัน ด้วยเหตุผล ดังนี้

1. ในแนวคิดที่หนึ่ง กรณีชาวบ้านได้ไปพบทองคำในลำมาศของหมู่บ้านและนำมาสร้างพระพุทธรูป ซึ่งเรื่องดังกล่าวเป็นเพียงเรื่องเล่าในกลุ่มเล็ก ๆ และไม่ปรากฏหลักฐานว่ามีใครเคยเห็นพระพุทธรูปทองคำเลย จึงไม่มีความน่าเชื่อถือว่าจะเป็นที่มาของชื่อหมู่บ้านปะคำได้

2. แนวคิดที่สอง กรณีพบพระพุทธรูป 2 องค์ในโบสถ์เก่าของวัดโพธิ์ย้อย องค์หนึ่งเป็นพระพุทธรูปหิน องค์หนึ่งเป็นพระพุทธรูปทองคำ ซึ่งเป็นเรื่องจริง แต่เพิ่งจะพบเมื่อไม่นานมานี้ โดยคุณดาวรรณเล่าว่า พบพระพุทธรูปเมื่อตอนที่คุณตาเป็นเด็ก ๆ แต่ไม่มีใครรู้ว่าเป็นพระพุทธรูปทองคำ เพราะดูภายนอกจะเป็นพระหิน พระปูน ต่อมาเมื่อประมาณ 90 ปีที่แล้ว เจ้าฟ้าบริพัตรสุขุมพันธุ์ กรมพระนครสวรรค์วรพินิต ได้ให้คนมารับเอาพระไปไว้ที่กรุงเทพฯ คุณดาวรรณเล่าว่า “ตาไปดูกับเขา ตอนที่มารับพระเขาบรรทุกเกวียนไป ตอนนั้นดูไม่ออกว่าเป็นพระทองคำ เพราะเป็นหินหรือปูนเคลือบอยู่ แต่ในระหว่างบรรทุกไป พอจะพ้นจากเขตหมู่บ้าน ปรากฏว่าเพลาเกวียนหักทั้งสองข้าง จึงได้ถ่างเกวียนอีกหลายเล่ม แต่ก็หักอีก เป็นเช่นนี้อยู่เกือบ 10 ครั้ง โดยครั้งสุดท้าย องค์พระร่วงลงถึงพื้น ปูนที่อกพระกะเทาะออกเห็นเป็นทองคำเหลืองอร่าม พวกที่มาขนพระรีบเอาดินเหนียวมาอุดไว้ไม่ให้เห็น” จึงแสดงว่า พระพุทธรูปเพิ่งจะค้นพบเมื่อประมาณ 100 ปี

มานี้เอง หรืออาจจะพบก่อนหน้านี้นี้ แต่ไม่มีใครทราบว่าเป็นพระทองคำ เป็นเพียงพระปูนพระหิน
ทั่ว ๆ ไป ในขณะที่บ้านปะคำมีการตั้งถิ่นฐานบ้านเรือนมาก่อนหน้าที่จะพบพระพุทธรูปแล้วไม่
น้อยกว่า 100 ปี ซึ่งโดยปกติเมื่อสร้างบ้านสร้างเมืองใหม่ก็ตั้งชื่อเรียกของบ้าน โดยทันทีหรือในไม่
ช้า จึงไม่เชื่อว่าจะรอมาอีกเป็นร้อยปีจึงค่อยตั้งชื่อตามชื่อพระพุทธรูปที่มาพบภายหลัง ผู้วิจัยจึงเห็น
ว่าแนวคิดที่ 2 นี้ ไม่มีเหตุผลและน้ำหนักเพียงพอที่จะเป็นที่มาของชื่อบ้านปะคำ จึงควรตัดออกไป
เช่นเดียวกัน

3 สำหรับแนวคิดที่สี่ ที่เชื่อว่าชื่อบ้านปะคำ มาจากการเรียกเพี้ยน จากพิธีกรรมการไหว้
ศาลปะคำ หรือผีปะคำ และการมีโรงปะคำ นั้น ผู้วิจัยไม่เชื่อว่า จะมีการเรียกผิดเพี้ยนตามแนวคิด
ดังกล่าว เนื่องจากปัจจุบันทุกคนยังคงเรียกผีปะคำ เลี้ยงปะคำ และ โรงปะคำ ได้อย่างชัดเจน
ซึ่งปะคำเป็นความเชื่อฝังอยู่ในความคิดความเชื่อของคนบ้านปะคำมาโดยตลอด โดยเฉพาะกลุ่มคน
เลี้ยงช้างที่มีความศรัทธาในปะคำอย่างที่สุด จึงไม่เรียกเพี้ยนอย่างแน่นอน และปัจจุบันก็ยังเรียกอยู่
อย่างถูกต้อง แนวคิดนี้ในความเห็นของผู้วิจัยจึงตกไปเช่นกัน

4 จกการสังเกตของผู้วิจัย พบว่าการตั้งชื่อหมู่บ้านของผู้คนในอดีต มักจะตั้งชื่อตาม
ลักษณะภูมิศาสตร์ ระบบนิเวศน์ และสภาพแวดล้อมที่อยู่รอบๆ โดยทั่วไป เช่น ตั้งชื่อตามลักษณะ
ของภูเขา แม่น้ำ น้ำตก ห้วย หนอง คลอง บึง โนน โพน ที่ราบ ที่ลุ่ม ดิน ไม้ ผลไม้ พืชพันธุ์ สัตว์
และสถานที่สำคัญ เป็นต้น ซึ่งจะแตกต่างไปตามลักษณะภาษา วัฒนธรรม ประเพณี พิธีกรรม ต่างๆ
เช่น บ้านสวาย ตั้งตามชื่อผลไม้ สวาย - มะม่วง เป็นภาษาส่วย (กูย). บ้านเข้าโล้น ภาษาไทย ตั้งตาม
ลักษณะที่เป็นภูเขา ที่ไม่มีต้นไม้มืดแดง คล้ายหัวโล้น เป็นต้น

วัฒนธรรมและประเพณีการเถื่อนช้างของชาวบ้านปะคำ

ช้างได้เข้ามาเป็นบทบาทสำคัญในวิถีชีวิตของปวงชนชาวไทยมาอย่างยาวนาน ซึ่งในอดีตชาวไทยหลายกลุ่มนิยมคล้องช้างมาเพื่อไว้ใช้งาน โดยเฉพาะการใช้แรงงานหนัก ๆ เนื่องจากช้างเป็นสัตว์ใหญ่ มีกำลังมาก ประกอบกับในสมัยก่อนยังไม่มีเครื่องทุ่นแรง ไม่มีเครื่องจักร และเครื่องมือที่จะนำมาช่วยในการทำงานหนัก ๆ ได้ จึงต้องใช้ช้างทำแทน เช่น การชักลากซุง ลากไม้ งานก่อสร้าง งานขนส่ง รวมทั้งการแห่ในงานประเพณีต่าง ๆ ทำให้มีความยิ่งใหญ่ มีพลัง และบารมี นอกจากนั้น ชาวไทยยังฝึกช้างเพื่อเตรียมพร้อมสำหรับการศึกสงครามด้วย ซึ่งในอดีตช้างนับเป็นกำลังสำคัญของกองทัพ จากประวัติศาสตร์ไทยที่ผ่านมา ช้างมีส่วนสำคัญในการช่วยรักษาอธิปไตยของไทยไว้หลายครั้ง เช่น เมื่อครั้งการทำสงครามยุทธหัตถีระหว่างสมเด็จพระนเรศวรมหาราช ที่ทรงมีชัยชนะเหนือพระมหาอุปราชา แห่งกรุงหงสาวดี เป็นต้น

กลุ่มคนไทยที่มีความสามารถในการจับช้าง ที่สำคัญได้แก่ 1. กลุ่มชาวภูยกวย หรือส่วย ในเขตตำบลกระโพ อำเภอท่าตูม จังหวัดสุรินทร์ 2. กลุ่มชาวลาวบ้านคำยหมื่นแก้ว ตำบลบ้านคำย อำเภอเมือง จังหวัดชัยภูมิ นอกจากนั้น ยังมีกลุ่มคนไทยอีกกลุ่มหนึ่งที่ปัจจุบันไม่ค่อยมีใครรู้จักมากนัก แต่หากย้อนกลับไปในอดีตเมื่อ 60-70 ปีที่ผ่านมา ย่อมเป็นที่รู้จักกันดีในกลุ่มคนเลี้ยงช้าง และหมอช้างจากจังหวัดสุรินทร์ ชัยภูมิ เพชรบูรณ์ ลำปาง นั่นคือ 3. กลุ่มชาวไทยโคราชบ้านปะคำ หรือกลุ่มไทยเก็ง ตำบลปะคำ อำเภอปะคำ จังหวัดบุรีรัมย์ ซึ่งมีเอกลักษณ์เฉพาะของท้องถิ่นในการออกไปจับช้าง โดยที่นี้จะนิยมเรียกว่า “การเถื่อนช้าง” หรือบางทีอาจจะเรียกว่า การต่อช้าง การจับช้าง ก็ได้เช่นเดียวกัน

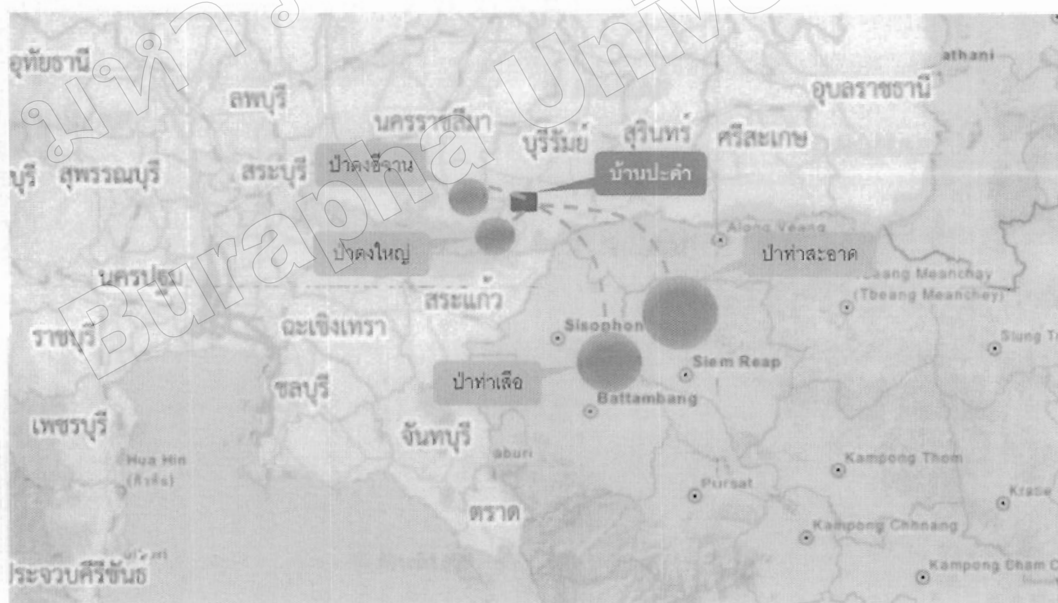
โดยธรรมชาติของช้างมักจะอยู่รวมกันเป็นโขลง หากินอยู่ตามชายป่า และจะออกมาหากินในช่วงหัวค่ำในบริเวณป่าโปร่งช่วงโดยเฉพาะช่วงหลังฤดูฝน ซึ่งจะมีหญ้าอ่อนและใบไม้อ่อนที่ช้างชอบจำนวนมาก ในขณะเดียวกันช้างก็เป็นสัตว์ที่ร้อน ดังนั้น มันจึงมักจะหากินอยู่ใกล้ ๆ กับแหล่งน้ำ เมื่อกินอาหารอิ่มหนำแล้ว ก็จะมาลงเล่นน้ำตามแหล่งน้ำต่าง ๆ

สำหรับแหล่งหากินของช้างที่ชาวปะคำมักจะออกไปเถื่อนช้างมี 3 แหล่งสำคัญด้วยกัน ดังนี้ (ส่อง อบอุ่น และวรรณ อบอุ่น, สัมภาษณ์, 25 สิงหาคม 2555)

1. ป่าท่าเสือ หรือที่ภาษาเขมรเรียกว่า “เปรียคลา” เป็นป่าดงดิบขนาดใหญ่ อยู่ทางด้านตะวันตกเฉียงเหนือของประเทศไทยบริเวณพื้นที่เมืองศรีโสภณ และเมืองพระตะบอง
2. ป่าท่าสะลาด หรือ ซอาด หรือ ซาอะ อยู่ถัดไปจากป่าท่าเสือไปทางเมืองเสียมเรียบ หรือเสียมราฐ ซึ่งเป็นจังหวัดหนึ่งของประเทศไทยในปัจจุบัน โขลงช้างจำนวนนับร้อย ๆ ตัว มักจะขึ้นจากน้ำโดนคสาบ ซึ่งเป็นทะเลสาบที่มีพื้นที่ใหญ่ที่สุดในเอเชียอาคเนย์

3. ป่าดงใหญ่ และป่าดงอีจาน อยู่ในเขตแนวเทือกเขาสันกำแพงต่อเทือกเขาพนมดงรัก จังหวัดนครราชสีมา จังหวัดสระแก้ว และจังหวัดบุรีรัมย์ ป่าดงใหญ่จะอยู่ทางด้านทิศใต้ของบ้านปะคำ ห่างออกไปประมาณ 20 กิโลเมตร ส่วนป่าดงอีจาน อยู่ทางด้านทิศตะวันตกของบ้านปะคำ ห่างออกไปประมาณ 20 กิโลเมตรเช่นเดียวกัน

แหล่งที่ชาวบ้านนิยมไปเล่นช้างมากที่สุด คือ บริเวณป่าท่าเสือ และป่าท่าสะอาด ในประเทศกัมพูชา ซึ่งมีสภาพเป็นป่าไม้เบญจพรรณ ชัยภูมิเป็นที่ราบ มีช้างชุมชุมมาก แต่ละโขลง มีช้างป่าประมาณ 100-200 ตัว โดยเฉพาะบริเวณพื้นที่เมืองศรีโสภณ และเมืองพระตะบอง ซึ่งอยู่ไม่ไกลจากบ้านปะคำมากนัก ประกอบกับประเทศกัมพูชาในสมัยนั้น ยังไม่มีข้อห้ามในการจับช้างป่า โดยจะจับเท่าไรก็ได้ ขึ้นกับความสามารถของหมอช้าง ครูบาช้าง และเก็บค่าธรรมเนียมไม่แพง “ตาจำได้ตอนไปจับช้างป่าครั้งแรก เขาเก็บ 7 บาท (ไทย) ทั้งคณะ ต่อมาขึ้นเป็น 10 บาท และ 20 บาท ตอนขึ้น 20 บาท เป็นช่วงก่อนที่เขมรจะปิดป่าไม่นาน บางครั้งเขาก็ไม่เก็บตะ แต่มาขอช้างป่า แทนครั้งละ 1-2 ตัว” คุณตาส่อง อบอุ่น เล่าให้ฟัง เมื่อครั้งผู้วิจัยลงพื้นที่ชุมชนบ้านปะคำ เมื่อวันที่ 25 สิงหาคม 2555

ภาพที่ 19 พื้นที่ป่าทั้งสี่แห่งที่ชาวบ้านปะคำออกไปเล่นช้าง

พิธีกรรมก่อนออกเถื่อนช้าง

พิธีกรรมสำคัญที่ต้องทำก่อนออกไปเถื่อนช้าง หรือต่อช้าง ของชาวบ้านปะคำ คือ การทำพิธีไหว้ศาลปะคำ หรือไหว้ผีปะคำ ซึ่งชาวบ้านปะค่านับถือผี 3 ชนิด ดังนี้

1. ผีปะคำ หรือผีบรรพบุรุษ ผีปู่ย่าตายาย ปู่ทวด ที่ตายไปแล้วจะมาสิงสถิตอยู่ที่ศาลปะคำประจำตระกูล และเชือกปะคำ หรือเชือกบ่วงบาศ ซึ่งจะคอยปกป้องคุ้มครองให้การออกไปเถื่อนช้าง ต่อช้าง ของลูกหลานมีความปลอดภัยและโชคดี รวมถึงครอบครัวที่อยู่ทางบ้านด้วย

2. ผีมอญ เป็นผีบรรพบุรุษของชาวมอญ หรือละว้า ซึ่งเป็นผู้รับสืบทอดตำราเกษตรศาสตร์ การคล้องช้างมาจากอินเดีย (สมเด็จพระมหาพรยาจารย์ราชานุภาพ, 2503) เป็นผีดีที่คอยคุ้มครองคนเลี้ยงช้างและครอบครัว บางตระกูลจะมีศาลแยกต่างหากจากศาลปะคำ การเช่นไหว้ผีมอญประจำปีจะทำในวันขึ้น 3 ค่ำ เดือน 3 เช่นเดียวกับการไหว้ศาลปะคำประจำปี ซึ่งบางตระกูลจะไหว้ผี ทั้ง 3 ชนิดไปพร้อม ๆ กัน (สมหวัง ลำเกาพันธ์, สัมภาษณ์, 14 กุมภาพันธ์ 2556)

3. ผีนางรำ หรือ ผีละคร เป็นผีเฝ้าบ้านที่คนในหมู่บ้านให้ความเคารพนับถือเช่นเดียวกับผีปะคำ โดยจะสิงสถิตอยู่ที่ศาลปะคำเช่นเดียวกัน เมื่อทำพิธีเช่นไหว้ศาลปะคำ ก็จะเชิญผีนางรำมารับเครื่องเช่นไหว้ด้วย ผีนางรำ หรือ ผีละคร เป็นผีบรรพบุรุษประเภทหนึ่ง ที่ชาวชุมชนบ้านปะค่านับถือและมีความเชื่อ มาจากการประกอบพิธีกรรมและไหว้ศาลปะคำ โดยจะต้องมีเครื่องดนตรีวงปี่พาทย์คอยบรรเลง มีนางรำ และพิธีการเข้าทรง เป็นต้น (ทองสิน อบอุ่น, สัมภาษณ์, 25 สิงหาคม 2555)

นอกจากผีทั้ง 3 ชนิดที่ชาวปะค่านับถือช้างต้นแล้ว กลุ่มคนเลี้ยงช้างบ้านปะคำ ยังเคารพนับถือพระพินนศ และสมเด็จพระนเรศวรมหาราช เป็นเทพเจ้าศักดิ์สิทธิ์ที่คอยปกป้องคุ้มครองการออกเถื่อนช้างด้วย

ศาลปะคำ หรือ โรงปะคำ เป็นศาลประจำตระกูลของคนเลี้ยงช้าง ทุกครอบครัวที่มีช้างส่วนใหญ่จะต้องสร้างศาลปะคำไว้ ถ้าหากบ้านใดยังไม่มีศาลปะคำ เมื่อถึงเวลาเช่นไหว้ผีปะคำก็จะไปทำพิธีร่วมกันที่ศาลปะคำต้นตระกูล ซึ่งอาจจะอยู่ที่บ้านของครุบาใหญ่ หรือ ปิตายา หรือ หมอช้าง ที่อยู่ในสายหรือตระกูลนั้น เป็นต้น

ศาลปะคำ เป็นที่อยู่ ที่ประทับและที่สิงสถิต ของเทพเจ้าผีปะคำหรือผีบรรพบุรุษ อันเป็นที่เคารพของบรรดาคนเลี้ยงช้าง ขนาดของศาลปะคำไม่ได้กำหนดไว้ชัดเจนว่าจะต้องกว้างยาวเท่าใด แต่จะสร้างให้มีขนาดใหญ่พอที่จะให้คนขึ้นไปนั่งทำพิธีด้านบนได้ 2-3 คน โดยส่วนใหญ่จะสร้างให้มีขนาดความกว้างประมาณ 1.5-2 เมตร ยาว 1.5-2 เมตร หรือบางทีอาจใหญ่หรือเล็กกว่านี้เล็กน้อย ตัวศาลมีลักษณะเป็นรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัสบ้าง สี่เหลี่ยมผืนผ้าบ้าง คล้ายศาลปู่ตา แต่จะยกพื้นสูงเหนือศีรษะประมาณ 2 เมตร เพื่อไม่ให้เด็กและสตรีเอื้อมถึง ตัวศาลประกอบด้วยเสาที่ทำจาก

ไม้เนื้อแข็ง เช่น ไม้เต็งรัง ประคูดู่มะค่า จำนวน 4 ต้น หรือ 6 ต้น ศาลปะกำนี้จะยกขึ้นแยกต่างหาก จากตัวบ้าน โดยปกติจะตั้งอยู่ทางด้านหน้าของบ้าน หรือทางด้านทิศตะวันออกของบ้าน มีฝาปิด 3 ด้าน ได้แก่ ด้านข้าง 2 ด้าน และด้านหลัง ฝาทำจากแผ่นไม้ ปีกไม้เนื้อแข็ง หรือบางครั้งใช้สังกะสีตีปิดไว้ โดยเปิดโล่งด้านหน้า หลังคามุงด้วยสังกะสี หรือแผ่นไม้เนื้อแข็ง มีบันไดพาดขึ้นด้านหน้า เมื่อสร้างศาลปะกำเสร็จแล้ว จะทำพิธีอันเชิญผีปะกำมาประทับอยู่ในศาล จึงจะถือเป็นการตั้งศาลที่สมบูรณ์ และศาลนี้จะไม่มีการรื้อถอน หรือทำการปรับปรุงซ่อมแซมใดๆ ตามประเพณีความเชื่อที่ยึดถือกันมา ดังนั้น การสร้างศาลหรือยกศาลปะกำจึงต้องทำด้วยไม้เนื้อแข็งอย่างดี เพื่อให้อยู่คงทนถาวร

เครื่องบูชาในศาลปะกำ

ภายในศาลปะกำจะต้องมีสิ่งของสำคัญหรือเครื่องบูชา ประจำอยู่ในศาล ดังต่อไปนี้

1. กรวยดอกไม้มัน 5 จำนวน 1 ชุด
2. หนังสือปะกำ หรือเชือกปาส 1 ชุด ซึ่งทำจากหนังวัว หรือ หนังควาย
3. หมอนขนาดเล็ก 1 ใบ
4. น้ำฝน หรือ น้ำดื่มใส่เต็มแก้ว 1 ใบ
5. ห่วงที่ทำจากหนังปะกำ หรือหวายสำหรับใช้ผูกขาข้าง 2 อัน

ภาพที่ 20 ศาลปะกำ

นอกจากสิ่งของสำคัญ 5 อย่างข้างต้นแล้ว อาจมีเครื่องเช่น ไหว้อื่น ๆ เพิ่มเติมจากนี้ก็ได้ และเมื่อหมอล้างทั้งหลายเดินทางกลับมาจากการเถื่อนช้างแล้ว ก็จะนำอุปกรณ์ต่าง ๆ ที่ใช้ใน

การเถื่อนช้าง มาเก็บไว้ในศาลปะกำด้วย โดยเฉพาะหนังปะกำ ซึ่งคนเลี้ยงช้างจะนับถือมาก ถือเป็นของศักดิ์สิทธิ์ คนเลี้ยงช้างทุกคนรวมทั้งคนในครอบครัว และญาติพี่น้องจะต้องให้ความเคารพนับถือ ห้ามเดินข้าม ห้ามจับ หากไม่เกี่ยวข้องหรือมีความจำเป็นใด ๆ เป็นต้น (ส่อง ออบุ่น และวรรณ ออบุ่น, สัมภาษณ์, 6-8 พฤษภาคม 2555)

ศาลปะกำ ถือเป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ จะสร้างให้มีความสูงเหนือศีรษะ เวลาเช่นไหว้จะอนุญาตให้เฉพาะปิตายา ครุบาใหญ่ หมอช้าง ควาญช้าง และคนในตระกูลที่เป็นผู้ชายขึ้นไปบนศาลปะกำได้เท่านั้น ส่วนผู้หญิง เด็กและบุคคลภายนอกที่ไม่เกี่ยวข้อง จะห้ามขึ้นไปบนศาลปะกำโดยเด็ดขาด

พิธีไหว้ศาลปะกำ

การไหว้ศาลปะกำ หรือ การไหว้เทพเจ้าผีปะกำ หรือผีบรรพบุรุษ และยังหมายรวมถึง ผีมอญ ผีนางรำ หรือผีละคร อันเป็นผีบรรพบุรุษที่กลุ่มคนเลี้ยงช้างชาวปะกำเคารพนับถือด้วย ซึ่งเป็นพิธีกรรมและความเชื่อที่สำคัญของชาวบ้านปะกำ การทำพิธีไหว้สามารถทำได้ตลอดเวลา และทุกโอกาส แต่การไหว้จะมีระดับความสำคัญมากน้อยแตกต่างกันไป โดยแบ่งความสำคัญได้เป็น 3 ระดับ ได้แก่ พิธีไหว้ศาลปะกำประจำปี พิธีไหว้ศาลปะกำก่อนออกเถื่อนช้าง และพิธีไหว้ศาลปะกำในประเพณีชีวิต (ส่อง ออบุ่น, สัมภาษณ์, 6-8 พฤษภาคม 2555)

การไหว้ศาลปะกำประจำปี

การไหว้ศาลปะกำประจำปี เป็นพิธีกรรมใหญ่ที่มีความสำคัญมาก ในบรรดาพิธีไหว้ศาลปะกำทั้งหมด โดยมีกำหนดวันไหว้ประจำปีไว้แน่นอน คือ ช่วงวันขึ้น 3 ค่ำ เดือน 3 ของทุกปี ซึ่งอยู่ในระหว่างเดือนกุมภาพันธ์ถึงเดือนมีนาคมของทุกปี เป็นช่วงที่เสร็จสิ้นจากการเก็บเกี่ยวผลผลิต และกลุ่มหมอช้างกลับมาจากเถื่อนช้าง สภาพอากาศในช่วงนี้ค่อนข้างปลอดโปร่ง ไม่มีฝน เพราะเป็นช่วงรอยต่อระหว่างฤดูหนาวและเริ่มเข้าสู่ฤดูร้อน ในช่วงวันขึ้น 3 ค่ำ เดือน 3 นี้ ชาวอีสานจังหวัดอื่น ๆ ก็มีประเพณีที่สำคัญที่จัดขึ้นเป็นประจำทุกปี นั่นคือ ประเพณีบุญข้าวเจี๋ย หรือ บุญเบิกฟ้าของภาคอีสาน ซึ่งเชื่อกันว่าเป็นวันฟ้าเปิด และมีการเชื่อมกันระหว่าง 3 โลก หรือ 3 ภพภูมิ ได้แก่ สวรรค์ โลกมนุษย์ และนรกภูมิ จึงนับว่าเป็นวันพิเศษที่มีความสำคัญต่อการทำพิธีกรรมต่าง ๆ ตามความเชื่อ รวมถึงการไหว้ผีปะกำ ผีมอญ และผีนางรำ ของชาวปะกำด้วย

นอกจากนั้น พิธีการไหว้ศาลปะกำประจำปี ยังเป็นการรวมญาติของครุบาในแต่ละสายด้วย โดยปกติ ลูกหลานญาติพี่น้องของกลุ่มคนเลี้ยงช้าง ที่เคารพนับถือกันทั้งที่เป็นเครือญาติ และเป็นศิษย์อาจารย์กัน จะมาทำพิธีไหว้ศาลปะกำ ณ บ้านของครุบาใหญ่ หรือ ปิตายา ที่เป็นต้นตระกูล และมีตำแหน่งทางสังคมสูงสุด ซึ่งจะเป็นที่ทราบกันว่าจะไปไหว้ศาลปะกำที่บ้านครุบาใหญ่

หรือปติยายคนใด หลังจากไหว้ศาลปะกำที่บ้านครุบาใหญ่ หรือ ปติยายแล้ว เมื่อกลับมาที่บ้านของตน ก็จะมีการถวายเครื่องเซ่นไหว้ที่ศาลปะกำของตนอีกครั้งหนึ่ง

เครื่องเซ่นบูชาในพิธีไหว้ศาลปะกำประจำปี

เนื่องจากการไหว้ศาลปะกำประจำปี เป็นพิธีใหญ่ที่มีความสำคัญ การเตรียมพิธีและเครื่องเซ่นไหว้ต่าง ๆ จึงต้องมีความพิถีพิถันให้ถูกต้องครบถ้วนตามแบบฉบับดั้งเดิม และหลักเกณฑ์ที่บูรพาจารย์ยึดถือปฏิบัติสืบทอดกันมา โดยครุบาใหญ่ หรือ ปติยาย จะเป็นผู้ตรวจสอบความถูกต้องและความพร้อมต่าง ๆ ซึ่งชาวปะกำเชื่อว่า หากทำถูกต้องตามหลักโบราณดั้งเดิมแล้ว จะนำมาซึ่งความเป็นสิริมงคลในชีวิต มีความเจริญก้าวหน้า มีความสุข สมหวังและมีโชคลาภต่าง ๆ โดยปกติจะต้องมีเครื่องบูชาประกอบพิธี ดังต่อไปนี้

1. เครื่องเซ่น ประกอบด้วย

- 1.1 เสื้อผ้า เช่น เสื้อราชปะแตน ผ้าขาวม้า ผ้าไหม สะโพรง 1 ผืน หรือ 1 ชุด
- 1.2 หัวหมูครบเครื่องต้มสุก 1 หัว (ประกอบด้วย เครื่องใน ตีนทั้ง 4 และหาง)
- 1.3 ไก่ต้ม 1 ตัว (ห้ามฆ่าโดยวิธีเชือดคอ)
- 1.4 เหล้า 1 ขวด นิยมเหล้าขาว หากไม่มีจะเป็นเหล้าชนิดอื่นก็ได้
- 1.5 หมากพลู 1 กำ
- 1.6 บุหรี่ หรือยาเส้น 2 มวน/กอก
- 1.7 ข้าวสวย อาหารหวาน และน้ำพริก 1 สำรับ
- 1.8 ขนมนางเล็ด ขนมหักบัว ขนมห้างดา
- 1.9 ข้าวต้มมัด
- 1.10 ผลไม้ต่าง ๆ เช่น กล้วยสุก ส้ม
- 1.11 น้ำส้ม น้ำหวาน
- 1.12 น้ำปลา 1 แก้ว

2. เครื่องบูชา

- 2.1 กรวยขัน 5 (กรวยใบตองพร้อมดอกไม้ 5 กรวย)
- 2.2 เทียน 1 คู่

3. เครื่องประกอบ (เครื่องประดับยศประดับเกียรติ)

- 3.1 ไก่ชน 2 ตัว
- 3.2 มะพร้าวอ่อน 2 ลูก
- 3.3 กระสุนปืน

เครื่องเช่น ไหว้ในพิธีข้างต้นเป็นจำนวนที่ควรพึงมี หากเตรียมได้มากกว่าหรือย่อมกว่านี้ก็สามารถทำได้ นอกจากนั้น ญาติพี่น้องและลูกศิษย์ จะนำเครื่องเช่น ไหว้มาร่วมในพิธีด้วย เช่น หัวหมู ไก่ต้ม เหล้าขาว หมากพลู บุหรี่ อาหารคาวหวาน ผลไม้ กล้วยอ้อย ข้าวต้ม ขนมน้ำเชื่อม น้ำหวาน ดอกไม้ รูปเทียน มาร่วมกัน การเช่น ไหว้ศาลปะกำแต่ละครั้ง อาจหมายถึงการมารวมญาติของตระกูลนั้นร้อยละ ๗ คน ดังเช่น การไหว้ศาลปะกำที่บ้านปัตติยาสง อบอูน เมื่อวันที่ 13 กุมภาพันธ์ 2556 ที่ผ่านมา มีลูกหลานญาติพี่น้องของตระกูลมารวมกันร้อยละ ๒๐ คน หัวหมูนับได้ 20 หัว ไก่ 30 ตัว เหล้าบุหรื อาหาร ผลไม้ ข้าวต้ม ขนมหวาน จำนวนมาก จนพื้นที่ที่เจ้าภาพจัดเตรียมไว้คับแคบลง

การไหว้ศาลปะกำประจำปี จะมีการกำหนดขึ้นที่ศาลปะกำของปัตติยา หรือ ครอบาใหญ่ แต่ละสาย ซึ่งลูกหลานญาติพี่น้อง หรือ ลูกศิษย์ครอบาจะมาร่วมทำพิธีกันเนื่องแน่นทุกปี และเมื่อกลับไปบ้าน หากใครมีศาลปะกำที่บ้าน จะทำพิธีไหว้ศาลปะกำที่บ้านอีก แต่เครื่องเช่น ไหว้จะเป็นเพียงชุดเล็กเท่านั้น

เมื่อเตรียมเครื่องเช่น ไหว้ไว้พร้อมแล้ว หากมีช่างมาร่วมในพิธี ให้แบ่งช่างออกเป็น 2 กลุ่ม อยู่ซ้าย 1 กลุ่ม ขวา 1 กลุ่ม เมื่อเริ่มพิธีให้ช่างอยู่ในท่าหมอบกราบ โดยมีควาญช่างเป็นผู้ดูแลควาญช่างที่เหลือพร้อมด้วยลูกเมีย ลูกหลาน ญาติพี่น้อง ลูกศิษย์ครอบาทั้งหลาย ให้อยู่ด้านหลังประธาน หมอช่างอยู่ด้านซ้าย ครอบาช่าง อยู่ด้านขวา

ปัตติยา หรือ ครอบาใหญ่ ขึ้นกับว่า ตำแหน่งใดเป็นตำแหน่งสูงสุดที่เป็นเจ้าภาพ หรือเป็นเจ้าของศาลปะกำที่ใช้ทำพิธีในวันนั้น จะเป็นประธานในพิธี เริ่มพิธีด้วยการจุดเทียนบูชาศาลปะกำ 2 เล่ม จุดเทียนบนขันครุอีก 2 เล่ม ซึ่งขันครุจะมีกรวยใบตองพร้อมดอกไม้ 5 กรวย หมากพลู 1 คำ บุหรื 2 มวน จากนั้น ให้ผู้เข้าร่วมพิธีทั้งหมดจุกครูปคนละ 1 ดอก ประธานจะเริ่มดำเนินการทำพิธีไหว้ทุกคนที่ร่วมอยู่ในพิธีประนมมือพร้อมกัน จากนั้นประธานจะยกขันครุขึ้นเหนือศีรษะ กล่าวคำบูชาด้วยเวทย์มนต์คาถาเป็นภาษาผีปะกำบ้างสลับกับภาษาไทยโคราชบ้าง ซึ่งล้วนเป็นคำที่มีความหมายในทางมงคล แต่ไม่สามารถเผยแพร่คำบูชาต้นฉบับได้ คงมีความหมายในลักษณะใกล้เคียงดังต่อไปนี้

“ข้าพเจ้า ปัตติยา/ครอบาใหญ่ (ระบุชื่อ ...) พร้อมด้วยลูกศิษย์ และลูกหลานญาติมิตรที่มาในวันนี้ ขอแสดงความเคารพต่อเทพเจ้าผีปะกำ ผีนางรำ ผีมอญ พระพิฆเนศ และสมเด็จพระนเรศวรมหาราช ตลอดจนบรรพบุรุษของพวกเรา ปู่ย่าตายาย ครอบาอาจารย์ผู้ล่วงลับไปที่ประทับและสถิตอยู่ ณ ที่ศาลปะกำแห่งนี้

ข้าพเจ้าทั้งหลาย ขอกราบขอบพระคุณต่อเทพเจ้าศาลปะกำ และทวยเทพทั้งหลาย ตลอดจนบรรพบุรุษของพวกเราที่คอยช่วยเหลือปกป้องรักษาและคุ้มครองพวกเรา ให้มีความสุขความเจริญ อยู่ดีมีสุข และประสบความสำเร็จในการดำเนินชีวิตด้วยดีตลอดมา

ข้าพเจ้าทั้งหลายขอน้อมถวายเครื่องสักการบูชา อันมีเสื่อผ้า แพรไหม หมูเห็ด เป็ด ไก่ สุรายาคอง อาหารคาวหวาน ผลไม้ น้ำสัมน้ำหวาน หมากพลู บุหรี่ กล้วยอ้อย และสิ่งของต่าง ๆ อีกมากมาย ที่วางอยู่ตรงนี้ ขออัญเชิญเทพเจ้าผีปะกำ และเทพเทวดาทั้งหลาย ได้โปรดมารับเครื่องเซ่นไหว้เหล่านี้ เพื่อประโยชน์ เพื่อความสุขต่อท่านทั้งหลาย และขอได้โปรดนำความสุขความเจริญมาสู่พวกข้าพเจ้าและครอบครัวด้วยเทอญ” (ส่อง อบอูน, สัมภาษณ์, 6-8 พฤษภาคม 2555)

เมื่อกล่าวคำถวายจบ ประธานในพิธีจะถวายเครื่องเซ่นไหว้และปิกูปลงบนเครื่องเซ่นตั้งวางเป็นคนแรก จากนั้นหมอช้าง ครุบา และบรรดาลูกศิษย์ทั้งหลายตลอดจนลูกหลานครอบครัวที่มาร่วมในพิธี จะนำรูปของตนไปปักตามเครื่องเซ่นไหว้ต่าง ๆ เป็นลำดับต่อไป

ภาพที่ 21 พิธีไหว้ศาลปะกำ

เมื่อทุกคนปิกูปบนเครื่องเซ่นไหว้หมดแล้ว ประธานในพิธี จะรินเหล้าถวายผีปะกำ ผีนางรำ และผีมอญ รวมทั้งผู้ร่วมพิธีคนอื่น ๆ ก็จะร่วมรินเหล้าถวายจนครบถ้วนทั่วทุกคน จากนั้นคนตรีปี่พาทย์จะบรรเลงเพลงโหมโรง และประธานในพิธีจะร่ายรำตามจังหวะดนตรี พร้อมทั้งดื่มเหล้าขาวรดเดี่ยวให้ครบ 3 จอก เป็นอันเสร็จพิธีถวายเครื่องเซ่นไหว้ศาลปะกำ

การไหว้ปะกำนี้ จะเรียกว่าเป็นการ “เลี้ยงปะกำ” หรือ “เลี้ยงผีปะกำ” อีกประการหนึ่งก็ได้ การไหว้ศาลปะกำประจำปี นอกจากเป็นการรวมญาติพี่น้องลูกหลานประจำตระกูลแล้ว สิ่งที่แตกต่างกันจากการไหว้ศาลปะกำในโอกาสอื่น ๆ มี 2 ประการคือ

1. การบรรเลงปี่พาทย์ ในพิธีไหว้ศาลปะกำประจำปี จะมีการนำเอาวงดนตรีปี่พาทย์มาบรรเลงดนตรีไทยประกอบการทำพิธีด้วย เพื่อเป็นการเลี้ยงฉลองและให้ผีบรรพบุรุษได้สนุกสนาน ซึ่งในการไหว้ศาลปะกำโอกาสอื่น ๆ จะมีหรือไม่ก็ได้ โดยในชุมชนบ้านปะกำมีวงปี่พาทย์ที่มีชื่อเสียงมารวม 200 ปี และมีการสืบทอดมาจนถึงปัจจุบัน ซึ่งเมื่อครั้งสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าบริพัตรสุขุมพันธุ์ กรมพระนครสวรรค์วรพินิต พระราชโอรสในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 มาอัญเชิญพระพุทธรูปทองคำ ที่วัดโพธิ์ชัย ณ บ้านปะกำแห่งนี้ เมื่อประมาณ 80 ปีที่ผ่านมา ท่านโปรดปรานดนตรีไทยเป็นอย่างมาก ได้ขอให้วงปี่พาทย์บ้านปะกำ บรรเลงดนตรีไทยถวาย และท่านยังได้ร่วมเล่นระนาดเอกและฆ้องวงใหญ่กับคณะวงปี่พาทย์บ้านปะกำอีกด้วย (สำเนาอนุรักษวังษ์สา และคณะ. 2547)

2. คนทรง ในการไหว้ศาลปะกำประจำปีนี้ จะมีความพิเศษเพิ่มขึ้นกว่าการไหว้ศาลปะกำในโอกาสอื่นๆ นั่นคือ การมีคนทรง หรือ ร่างทรงมารายรำท่ามกลางการบรรเลงดนตรีไทยเดิมของวงปี่พาทย์ ซึ่งคนทรง หรือร่างทรงนี้ถือเป็นหัวใจสำคัญในการไหว้ศาลปะกำประจำปีด้วย

คุณสมบัติของคนที่เป็นร่างทรงจะต้องเป็นผู้ที่ปฏิบัติดี ประพฤติดี เป็นที่ยอมรับ นับถือในความดีงาม โดยปกติจะต้องเป็นคนที่มีร่ายรำหรือศิลปะอย่างสม่ำเสมอ ไม่มีความด่างพร้อยในเรื่องที่ไม่ดีงามต่าง ๆ ร่างทรงส่วนใหญ่จะเป็นผู้หญิงมีอายุวัยกลางคนขึ้นไป

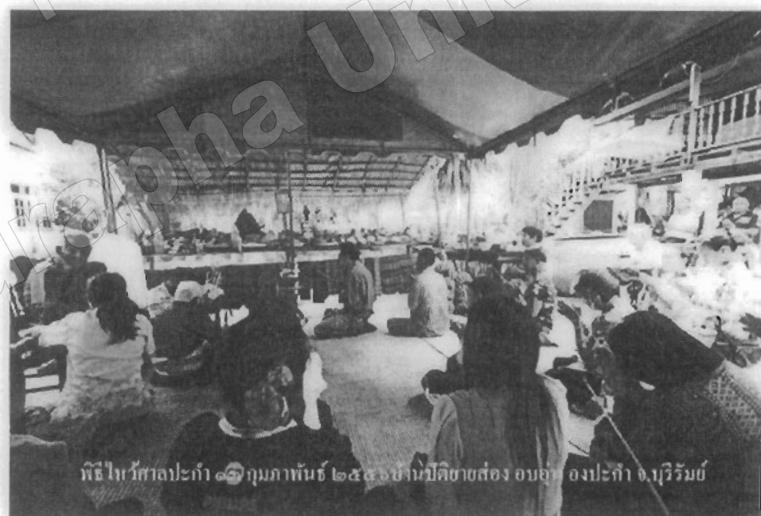
ในระหว่างพิธี ภายหลังจากที่ประธาน ได้ทำพิธีจุดธูปเทียนสักการะผีปะกำพร้อม ๆ กับลูกหลานญาติพี่น้องเสร็จแล้ว วงปี่พาทย์จะเริ่มบรรเลงเพลงดนตรีไทย ร่างทรงก็จะร่ายรำตามจังหวะดนตรีที่วงปี่พาทย์บรรเลง จนช่วงเวลาผ่านไประยะหนึ่ง ซึ่งอาจจะประมาณ 30 นาที หรือ 1 ชั่วโมง หรือนานน้อยกว่านี้ก็ได้ตาม ผีปะกำ ผีบรรพบุรุษ ผีนางรำ ผีมอญ หลังจากที่ได้มีกินจัน อิ่มหนำสำราญแล้วก็จะมาเข้าประทับร่างทรง บรรดาลูกหลานที่มาร่วมในพิธี เมื่อทราบว่าผีบรรพบุรุษมาประทับแล้ว ก็จะเข้าไปกราบไหว้สอบถามชื่อเสียงเรียงนามว่าเป็นท่านผู้ใดมาเข้าทรง หลังจากนั้นจะเป็นการพูดคุยสอบถามเรื่องราวต่าง ๆ ตลอดจนการขอพร เมื่อได้เวลาสมควรก็จะลา กลับ และจะเชิญผีบรรพบุรุษท่านอื่น ๆ มาเข้าประทับร่างทรงต่อไป

ในพิธีไหว้ศาลปะกำประจำปี อาจมีคนทรง หรือร่างทรงได้หลายคน ซึ่งผีบรรพบุรุษจะมาเข้าหรือประทับบนร่างทรงนั้นหลายคน บางคนมาประทับครั้งเดียว บางคนเข้ามาประทับหลายครั้ง ก็ได้หลายรูปแบบ ร่างทรงบางคนมีผีบรรพบุรุษเวียนมาเข้าหลายคน จนทำให้ร่างทรงอ่อนเพลีย บางคนเมื่อจบพิธีแล้วถึงกับจับไข้และป่วยไปหลายวันเลยทีเดียว

การไหว้ศาลปะกำก่อนออกไปเถื่อนช้าง

การออกไปคล้องช้าง หรือที่ชาวปะกำมักเรียกว่า การเถื่อนช้าง ต่อช้าง และจับช้างป่านั้น จะต้องมีการเตรียมความพร้อมในหลาย ๆ ด้าน ทั้งร่างกายและจิตใจ เพราะช้างป่าเป็นสัตว์ขนาดใหญ่ที่มีความดุร้าย ประกอบกับป่าดงพงไพรที่จะออกไปเถื่อนช้างนั้น ก็เต็มไปด้วยภัยอันตรายต่าง ๆ ทั้งยูงร้าย ไข้ป่า ภูพิษ สัตว์ป่า ผีสาว นางไม้ ตลอดจนภัยธรรมชาติต่าง ๆ ดังนั้น ผู้ที่จะออกไปจับช้างป่า จึงต้องมีความพร้อมทั้งร่างกายและจิตใจ การไหว้ศาลปะกำก่อนที่จะออกเดินทางไปเถื่อนช้างป่า เป็นกิจกรรมเสริมกำลังใจให้มีความฮึกเหิม และเพื่อความเป็นสิริมงคล โดยการขอพรจากผีปะกำหรือผีบรรพบุรุษตลอดจนผีมอญและผีนางรำ โดยมีความเชื่อว่าเทพเจ้าหรือผีต่าง ๆ เหล่านี้จะช่วยปกป้องคุ้มครองให้แคล้วคลาดจากอันตราย ในขณะที่เดินทางออกไปเถื่อนช้าง นอกจากนี้ยังมีความเชื่อว่า อำนาจศักดิ์สิทธิ์ของหนังปะกำ ที่ดวงวิญญาณของบรรพบุรุษสิงสถิตอยู่นั้น จะช่วยให้มีความสำเร็จและปลอดภัยในการออกจับช้างป่า เป็นต้น

สำหรับช้างต่อ ก่อนที่จะออกเดินทางไปเถื่อนช้าง ความดุของช้างจะดุใช้งานหนักเป็นเวลาอย่างน้อย 1 เดือน และเลี้ยงช้างให้อิ่มหนำสำราญ ให้ช้างมีความสมบูรณ์เต็มที่เพื่อจะได้มีพละกำลังพร้อมที่จะออกไปต่อกับช้างป่าได้อย่างไม่เกรงกลัว

ภาพที่ 22 พิธีไหว้ศาลปะกำประจำปี

ในการทำพิธีไหว้ศาลปะกำก่อนออกไปเถื่อนช้างป่า ก็จะใช้เครื่องครัดและพิธีพิถันในความถูกต้อง ของพิธีกรรม ตลอดจนเครื่องเคารพบูชาด้วยเช่นเดียวกัน หากได้ทำอย่างถูกต้องและ

สมบูรณ์แล้ว ก็จะหมายถึงนิมิตหมายที่ดีแห่งการมีโชคลาภ สุขมงคล ตลอดจนความปลอดภัยและรอดพ้นจากภัยอันตรายต่าง ๆ โดยหัวหน้าคณะเป็นผู้นำในการทำพิธีบูชาผีประจำต่อไป

ช่างต่อทุกตัวจะต้องมาเข้าพิธีก่อนที่จะออกไปเถื่อนช้างป่า เมื่อควาญช้างนำช่างต่อเข้ามาในพิธีแล้ว จะแบ่งช่างออกเป็น 2 กลุ่มเท่า ๆ กัน อยู่ซ้ายกลุ่มหนึ่ง ขวากลุ่มหนึ่ง มีควาญช้างเป็นผู้ดูแล ควาญช้างที่เหลือ ลูกหลาน ลูกเมียหมอช้างทั้งหลาย นั่งรวมกันอยู่ด้านหลังประธานในพิธี กลุ่มหมอช้างอยู่ด้านซ้าย ครุบา อยู่ด้านขวา ประธานจะทำพิธีคล้าย ๆ กับการไหว้ศาลปะกำประจำปี คือเริ่มด้วยการกล่าวคำถวาย คำบูชาสรรเสริญผีประจำ ผีนางรำ และผีมอญ รวมทั้งพระพิณเสน และสมเด็จพระนเรศวรมหาราช เทพผู้เป็นที่เคารพ อัญเชิญให้มารับเครื่องบูชา เครื่องสังเวยต่าง ๆ ตลอดจนการขอพร ขอให้ประสบความสำเร็จในการออกไปเถื่อนช้างป่าในครั้งนี้ด้วย นอกจากการขอพรให้ช่วยปกป้องคุ้มครองทุกคนที่ออกไปเถื่อนช้างให้มีความปลอดภัย ประสบโชคดีตลอดการเดินทางแล้ว ยังขอให้ช่วยปกป้องรักษาคนในครอบครัวที่อยู่เบื้องหลัง ให้มีความปลอดภัย มีความสุข ปราศจากโรคภัยไข้เจ็บอีกด้วย

ทุกคนที่มาเข้าร่วมพิธีจะต้องแต่งกายนุ่งห่มด้วยเสื้อผ้าที่สุภาพเรียบร้อย เพื่อเป็นการให้เกียรติแก่พิธีและเทพเจ้าผีประจำ ประธานในพิธีก็จะนุ่งห่มแต่งกายเรียบร้อยเช่นเดียวกัน โดยจะนุ่งโสร่ง สวมเสื้อผ้าไหม หรือเสื้อสีกรมท่า สีขาว คาดเอวด้วยผ้าขาวม้า พิธีจะเริ่มทำตอนเช้าของวันก่อนออกเดินทาง เครื่องเช่นบูชา และพิธีกรรม มีลักษณะเหมือนการไหว้ศาลปะกำประจำปี ดังนี้

เครื่องบูชาในพิธีไหว้ศาลปะกำก่อนออกเดินทางไปเถื่อนช้าง

1. ไก่ต้มครกเครื่อง 1 ตัว ห้ามฆ่าโดยวิธีปาดคอ ห้ามผ่าท้อง ให้เอาเครื่องในออกทางสะดือ ไก่เพื่อมาทำความสะอาด จากนั้นจึงยัดเข้าตามเดิมและนำไปต้มให้สุก
2. เหล้าขาว 1 ขวด หรือเหล้าชนิดอื่นก็ได้
3. กรวยใบตองพร้อมดอกไม้ 5 กรวย
4. เทียน 1 คู่
5. หมาก 1 กำ
6. บุหรี่ หรือ ยาเส้น 2 มวน (กอก)
7. ข้าวสวย 1 จาน
8. น้ำพริก 1 ถ้วย
9. ผลไม้ต่าง ๆ เช่น ถั่วลิสง ส้ม
10. น้ำปลา 1 แก้ว

พิธีไหว้ศาลปะกำก่อนออกเดินทางไปเถื่อนช้างนี้ นอกเหนือจากลักษณะที่เหมือนพิธีการไหว้ศาลปะกำประจำปีแล้ว ยังมีลักษณะพิเศษอีกอย่างคือ จะมีการเสี่ยงทายกางไก่อ โดยนำไก่อต้มที่

ห้ามฆ่าโดยวิธีการปาดคอไก่ มาร่วมในพิธีเพื่ออธิษฐานขอพรจากคางไก่ ซึ่งเรียกว่า “พิธีถอดกระดูกคางไก่” หรือ “พิธีเสี่ยงทายคางไก่”

การดูคางไก่ เป็นลักษณะการเสี่ยงทายอย่างหนึ่ง หมอช้าง ครูบาช้าง และคนเลี้ยงช้างทั้งหลาย มักจะถือเคล็ดความโชคหรือโชคร้าย ในการที่จะออกไปเถื่อนช้างครั้งนี้ จากการดูคางไก่ โดยจะอธิษฐานขอพรจากคางไก่ จากไก่ต้มที่นำมาเข้าพิธี ไก่ต้มนี้ห้ามฆ่าโดยวิธีปาดคอโดยเด็ดขาด หลังจากนั้น หัวหน้าคณะจะทำการอธิษฐานเสี่ยงทายคางไก่ โดยจะกล่าวคำถวายและขอพรจากศาลปะกำในลักษณะ ดังต่อไปนี้

“ข้าพเจ้าพร้อมด้วยลูกน้อง ลูกศิษย์ และลูกหลาน ที่ได้มาทำพิธีถวายเครื่องสังเวบูชาในวันนี้ จักขอพรจากเทพเจ้าผีปะกำ ผีบรรพบุรุษ ผีนางรำ และผีมอญ ตลอดจนพระพินนศ และองค์สมเด็จพระนเรศวรมหาราช ด้วยการเสี่ยงทายคางไก่ ที่ได้นำมาเป็นเครื่องสังเวบูชาถวายแด่ท่านทั้งหลายต่อหน้าแล้ว ขอเทพเจ้าทั้งหลาย ได้สำแดงให้ประจักษ์แก่คางไก่ต่อหน้าข้าพเจ้าทั้งหลายด้วย ณ บัดนี้

หากการเดินทางครั้งนี้ประสบโชคดี มีชัย ปลอดภัย ได้เทวดา (ช้าง) ขอให้คางไก่สมบูรณ์ ไค้งงอสวยงามสมบูรณ์ เป็นปกติ มีสีขาวใส

แต่ถ้าหากไม่ดี จะมีเหตุเภทภัย อันตราย ไร้โชคลาภ วาสนา ไม่ได้ครู (ช้าง) ในการไปเถื่อน ไปต่อช้างครั้งนี้ ขอให้คางไก่งอรั้ง ไม่สมบูรณ์ ไม่สมบูรณ์ ไม่สวยงาม มีรอยฟกช้ำ เขียวคล้ำ ปลายคางไก่หันเข้าหาตัว ด้วยเทอญ” (แสง อมอุ่น.สัมภาษณ์ . 6-8 พฤษภาคม 2555)

เมื่ออธิษฐานขอพรเสร็จแล้ว จึงรินเหล้า ข้าวปลา อาหาร นำอวดลม ผลไม้ และถวายเครื่องเช่นไห้วคางฯ พร้อมเชิญผีปะกำมาดื่มกินให้อิ่มหนำสำราญ จากนั้นจึงหยิบไก่ต้มขึ้นมาฉีกคางออกเพื่อดูกระดูกคางไก่ ถ้าคางไก่มีสีขาวใส งอนงามสมบูรณ์ แสดงว่าการเดินทางครั้งนี้จะมีโชคดี ได้ช้าง ถ้าหากคางไก่เขียวช้ำ งอไม่สมบูรณ์ หรืองอเข้าหาตัวแสดงว่าโชคร้าย ห้ามออกไปคล้องช้างในวันไหนดังนี้ เพราะอาจจะมียันตรายถึงชีวิตได้

ภายหลังจากทำพิธีเสร็จแล้ว หัวหน้าคณะจะดูฤกษ์เดินทาง และทุกคนจะต้องพร้อมที่จะออกเดินทางทันที เมื่อหัวหน้าคณะตรวจสอบว่าคณะที่จะออกไปเถื่อนช้าง พร้อมแล้ว ทั้งคนและอุปกรณ์ที่จำเป็น บรรทุกขึ้นบนหลังช้างแล้ว หมอช้างจะอำลาครอบครัวญาติมิตรทุกคน จากนั้นจึงออกเดินทาง โดยมีครูบาใหญ่ หรือไปคิยาบ เป็นผู้นำขบวน มีการเป่าสังข์ซึ่งทำจากเขาคาวาย เป็นสัญญาณเพื่อให้คนในชุมชน กรอบครัว ญาติมิตรรู้ว่าการเดินทางได้เริ่มต้นขึ้นแล้ว นอกจากนั้น เสียงอันก้องกังวานจากสังข์ ยังสร้างความฮึกเหิมและความตื่นเต้นให้กับคณะเดินทางออกเถื่อนช้างป่าในครั้งนี้ด้วย

พิธีไหว้ศาลปะกำที่เกี่ยวข้องกับช้าง นอกจากการไหว้ศาลปะกำเพื่อออกไปเถื่อนช้าง ต่อช้าง แล้ว ยังมีพิธีไหว้ศาลปะกำอื่น ๆ อีก นั่นคือ พิธีไหว้ศาลปะกำเพื่อประจิตขวัญช้าง หมอช้าง ประจิต หรือการบวชควาญใหม่ และหมอใหม่ นั่นเอง

เมื่อเด็กชายในหมู่บ้านปะกำ เติบโตมาพอรู้ความและได้มีโอกาสคลุกคลีอยู่กับช้าง และคนเลี้ยงช้าง ซึ่งอาจจะเป็นพ่อ ลุง ปู่ ตา หรือญาติ ลูกพี่ลูกน้องก็ตาม หากมีความรักชอบในการเลี้ยงช้าง และอยู่กับช้างมาระยะหนึ่ง หรือหนุ่ม ๆ ในหมู่บ้านที่สนใจวิถีชีวิตของคนเลี้ยงช้าง และอยากเข้ามาอยู่ในวิถีชีวิตของคนเลี้ยงช้างแล้ว หมอช้าง ครูบาใหญ่ ปัติยาย จะดูแลของของเด็กชาย หรือหนุ่ม ๆ เหล่านั้น เมื่อมีแววพอที่จะเข้ามาเป็นควาญช้างได้ ก็จะทำพิธีประจิต หรือ บวชให้เป็นควาญช้าง เพื่อรับการถ่ายทอดวิชาความรู้และตำราศาสตร์ต่าง ๆ ซึ่งก็จะต้องทำพิธีไหว้ศาลปะกำด้วย เรียกว่า “พิธีประจิต”

พิธีประจิต นอกจากจะทำให้กับควาญช้างใหม่แล้ว เมื่อควาญช้างได้ร่ำเรียนวิชาความรู้ และตำราศัลยกรรมจากครูบาใหญ่ หรือ ปัติยาย จนเป็นที่ยอมรับในความรู้ความสามารถ ตลอดจนสามารถจับช้างไปได้จำนวนหนึ่ง ครูบาใหญ่ หรือ ปัติยาย ก็จะทำพิธีบวชหมอใหม่ คือ ทำพิธีประจิตเลื่อนลำดับจากควาญช้าง เป็นหมอช้าง นั่นเอง ซึ่งก็จะมีพิธีไหว้ศาลปะกำด้วยเช่นเดียวกัน

พิธีไหว้ศาลปะกำในประเพณีชีวิต

การไหว้ศาลปะกำนั้น ทำได้ทุกโอกาส ไม่เฉพาะการไหว้ศาลปะกำประจำปี และประเพณีการออกไปเถื่อนช้างเท่านั้น แต่ยังมีการไหว้เพื่อความเป็นสิริมงคลตามวิถีชีวิตอีกด้วย เช่น การเกิด เมื่อบ้านใดมีเด็กเกิดใหม่ ก็จะต้องทำการบอกกล่าวผีปะกำ ผีบรรพบุรุษที่พวกเขาเคารพนับถือ เพื่อขอให้ช่วยคุ้มครองเด็ก ให้เด็กเลี้ยงง่าย และเติบโตมีสุขภาพแข็งแรง รวมทั้งมีโอกาสวาสนาที่ดีในชีวิต เป็นต้น

พิธีมงคลเช่น การบวช การแต่งงาน ก็จะมีการไหว้ผีปะกำเพื่อบอกกล่าวให้รับรู้ถึงเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่กำลังเกิดขึ้นในบ้าน และเพื่อขอพรต่อผีปะกำด้วย

เมื่อมีความเจ็บป่วย ของคนในบ้านเกิดขึ้น ก็จะทำพิธีไหว้เพื่อขอพรให้หายเจ็บป่วย เรียกขวัญ ให้แก่คนที่เจ็บป่วย เพื่อจะได้มีกำลังใจในการต่อสู้โรคร้าย เป็นต้น

นอกจากนั้น เมื่อมีคนในบ้านเสียชีวิตลง ด้วยเหตุอันใดก็ตาม ก็จะไหว้ผีปะกำให้รับรู้ด้วยทุกครั้ง

เครื่องเช่น ไห้บูชา สำหรับพิธีกรรมการไหว้ศาลปะกำเกี่ยวกับประเพณีชีวิตนี้ จะไม่ได้กำหนดไว้ชัดเจนแน่นอนตายตัว จะมีเครื่องบูชาเพียงเล็กน้อย หรือ เครื่องบูชาชุดใหญ่สมบูรณ์แบบก็ขึ้นอยู่กับเจ้าภาพผู้ทำพิธี แต่โดยปกติเครื่องเช่น ไห้จะประกอบด้วยสิ่งของดังต่อไปนี้

1. ไก่ต้มครบเครื่อง 1 ตัว ห้ามฆ่าโดยวิธีปาตคอ
2. เหล้าขาว 1 ขวด

3. กรวยชั้น 5
4. เทียน 2 เล่ม
5. หมากพลู 1 คำ
6. ขาเส้น 2 กอ/ มวน
7. อาหารคาวหวาน 1 สำรับ
8. น้ำ 1 แก้ว

การกล่าวคำถวายเครื่องเซ่นไหว้ จะกล่าวแบบเรียบง่ายซึ่งเป็นการกล่าวในสิ่งดี ๆ ที่เป็นมงคล หรือจะใช้ตามแบบฉบับการไหว้ผีปะกำประจำปีก็ได้ (ส่อง ออบุ่น, สัมภาษณ์).

6-8 พฤษภาคม 2555)

เครื่องมือและอุปกรณ์ในการเถื่อนช้าง

ในการออกไปเถื่อนช้าง ต่อช้าง หรือคล้องช้างแต่ละครั้ง ความรู้ช้างและหมอช้างจะเป็นผู้เตรียมอุปกรณ์ และเครื่องมือในการออกไปเถื่อนช้างให้พร้อมและครบถ้วนสมบูรณ์ รวมทั้งอาหารการกินให้เพียงพอต่อการออกไปเถื่อนช้าง ซึ่งอาจใช้ระยะเวลาเป็นเดือน หลายเดือน หรืออาจเป็นปี เครื่องมือและอุปกรณ์เหล่านี้เป็นสิ่งจำเป็นจะต้องเตรียมไปให้พร้อม เพื่อให้การเดินทางไปเถื่อนช้างครั้งนั้นประสบความสำเร็จ โดยเครื่องมือและอุปกรณ์ที่สำคัญมีดังต่อไปนี้ (ส่อง ออบุ่น, วรรณ ออบุ่น และกรี ออบุ่น, สัมภาษณ์, 6-8 พฤษภาคม 2555; สมหวัง ลำเกาพันธ์, สัมภาษณ์, 14 กุมภาพันธ์ 2556)

1. หนังสปะกำ หรือเชือกปะกำ หรือเชือกบาศ ทำจากหนังควายแห้ง โดยเบื้องตันกรีดหนังควายที่ลอกหนังออกมาใหม่ ๆ ให้ได้เส้นกว้างขนาด 2-3 นิ้วฟุต กรีดเป็นวงให้มีขนาดเท่า ๆ กันรอบทั้งตัว ห้ามขาด และกรีดให้ได้ความยาวมากที่สุด การทำเชือกปะกำ 1 เส้น จะใช้หนังควายจำนวน 3 ตัว เมื่อกรีดได้ความยาวแล้ว นำไปตากจนแห้งสนิท แล้วนำมาพันเป็นเกลียวรวมกัน

เชือกปะกำเส้นหนึ่งจะมีความยาวประมาณ 25-40 เมตร จากนั้น นำมาทำพิธีปลุกเสกโดยใช้ไขไก่ดิบ 3 ฟอง และทองคำแท่งเสกเข้าไปในเกลียวหนังสปะกำ พร้อมทั้งอัญเชิญดวงวิญญาณผีปู่ย่า ครอบอาจารย์ และบรรพบุรุษที่เคารพนับถือให้เข้ามาสิงสถิตอยู่ในเชือกปะกำนี้

ภาพที่ 23 หนังสือปะกำ หรือเชือกปะกำ หรือ เชือกบาศ

หนังสือปะกำ หรือเชือกปะกำ ถือว่าเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ที่มีความสำคัญอันดับแรกในการคล้องช้างป่า เป็นเครื่องมือจับช้างประจำตระกูลที่สำคัญที่สุด ทุกคนจะต้องให้ความเคารพนับถือ โดยกลุ่มคนเลี้ยงช้างมีความเชื่อกันว่าผีปะกำสามารถบันดาลให้มีความโชคดี หรือโชคร้ายก็ได้ ในการออกไปคล้องช้างป่าแต่ละครั้ง สิ่งที่ต้องระวังเป็นพิเศษ นั่นคือ ห้ามข้าม ห้ามเหยียบ ห้ามผู้หญิง หรือผู้ที่ไม่ใช่สายโลหิตแตะต้องหนังสือปะกำ รวมทั้งห้ามขึ้นไปบนศาลปะกำ หากผู้ใดละเมิด ถือว่าผิดปะกำ หรือผิดผี อาจมีผลร้ายต่อผู้ที่ทำ และผู้ที่ไปคล้องช้างป่าได้ เช่น อาจได้รับอันตรายจากป่า สัตว์ร้าย ภูผพิษ หรืออาจทำให้เสียสติ เป็นบ้า วิกลจริต เจ็บป่วย เป็นต้น

เมื่อกลับมาจากการออกไปเดือนช้าง ต่อช้าง หรือคล้องช้างป่าแล้ว หมอช้างจะนำหนังสือปะกำ หรือเชือกปะกำ ไปเก็บรักษาไว้บนศาลปะกำ โดยจะดูแลรักษาไว้เป็นอย่างดี

2. ทามหรือ ทามคอ ทำจากหวายอย่างดี หรือทำจากเชือกหนังที่พื้นเกลียว 6 เกลียว หรือ 8 เกลียว ใช้ผูกคอช้างป่าที่คล้องได้แล้ว อีกด้านหนึ่งใช้ผูกติดกับต้นไม้ เพื่อยึดไม่ให้ช้างป่าที่คล้องได้แล้วหลุดหรือหนีไปไหนได้ อีกทั้งยังเป็นการทำให้ยอมจำนนจากการลงโทษโดยไม่ให้น้ำและอาหาร 1-3 วัน เป็นต้น ระหว่างทามทั้ง 2 ด้าน จะมีเชือกร้อยรัดทามไว้พอดีกับคอช้าง มีโซ่โยงติดกันด้วยกะหรั้นซึ่งมีลักษณะเป็นห่วงสำหรับยึดโซ่ไว้กับทามเพื่อป้องกันมิให้โซ่ทามบิดรัดคอช้าง ซึ่งอาจทำให้ช้างตายได้ การผูกคอช้างนอกจากผูกกับต้นไม้แล้ว ยังผูกโยงกับกิ่งไม้อีกวิธีหนึ่ง ซึ่งเรียกกันว่าผูก “ราน” เป็นต้น

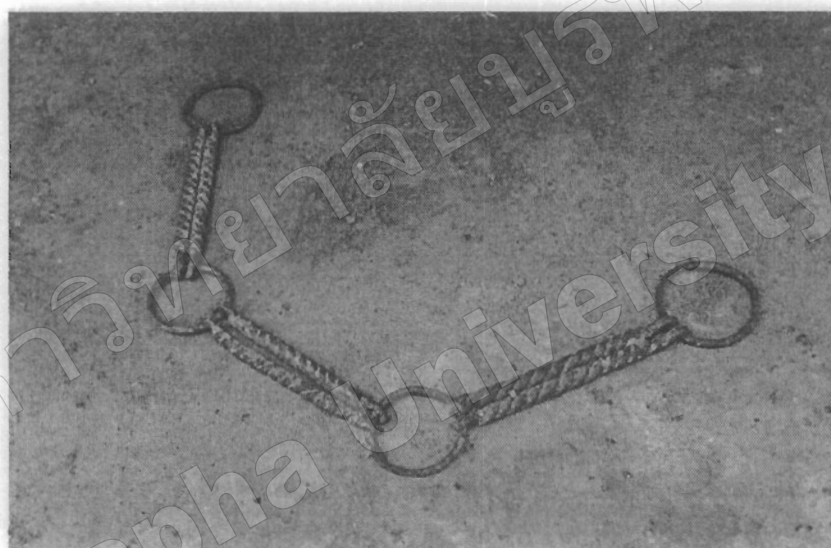
ภาพที่ 24 ทามหรือทามคอ

3. สลกหรือ ซดก มีลักษณะคล้ายทามคอ แต่จะใช้กับข้างต่อสำหรับผูกปลายหนังปะกำ อีกข้างหนึ่งไว้กับคอข้างต่อ เพื่อป้องกันไม่ให้ข้างป่าที่คล้องได้แล้วหลุดหนีไปได้ สลกทำด้วยหนังพื้นเป็นเกลียวขนาดเท่าหัวแม่มือ 3 เกลียว มีความยาว 3-4 ฟุต โดยปลายทั้งสองข้างทำเป็นห่วง เพื่อไว้คล้องกับเชือกให้สวมพอดีกับคอข้างต่อ

ภาพที่ 25 สลกหรือ ซดก

4. ชนิก ทำด้วยเหล็กเส้นบิดเป็นเกลียว ขนาดเส้นผ่าศูนย์กลางประมาณ 0.5-1 เซนติเมตร ยาวช่วงละ 25-30 เซนติเมตร จำนวน 3 ช่วง ผูกต่อกับห่วงเหล็ก 4 ห่วง แต่ละช่วงใช้เหล็กบิดเกลียว 1 คู่ ดังภาพ รูปร่างคล้ายเหล็กบังเหียนม้าใช้เชือกป่านหรือปอเหนียวผูกปลายห่วงทั้ง 2 ข้าง ให้เป็น วงกลม ใช้สวมคอช้างต่อสำหรับให้หมอช้างซึ่งขี่คอช้างได้อาศัยสอดหัวแม่เท้าไปในห่วงและตีบ เชือกชนิกยึดหลักตัวเองไว้ไม่ให้พลัดตกจากหลังช้างหรือ โอนเอน ไม่นั่นคง เวลาช้างต้องวิ่งไล่ช้างป่า ชนิกจึงมีลักษณะคล้ายกับ โกลนที่อานม้า แต่ใช้หัวแม่เท้าตีบเข้าไปในห่วงเหมือนตีบรองเท้า ไม่ได้ สอดเข้าไปทั้งเท้าเหมือน โกลนม้า

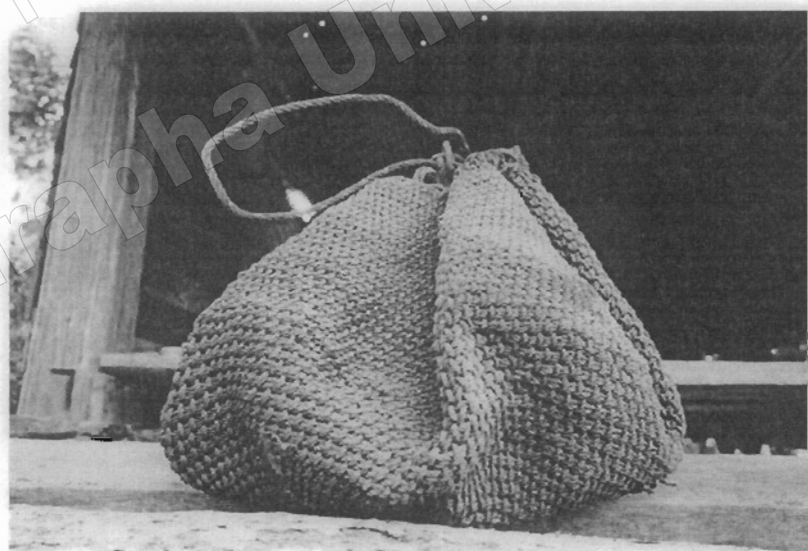
ภาพที่ 26 ชนิก

5. โยง ทำด้วยหนังควายบิดเป็นเกลียว 3 เกลียว มีขนาดเส้นผ่านศูนย์กลางประมาณ 1 นิ้ว พุด ยาว 3-5 เมตร สำหรับใช้ผูกเข้ากับกะหั้นเวลาผูกกรานช้างเชลย ที่จับมาได้เพื่อให้ช้าง ยอมจำนน และลดความพยศลง หรือใช้ผูกกับขาช้างเพื่อมัดช้างให้อยู่ภายในบริเวณพื้นที่ที่กำหนด เป็นต้น

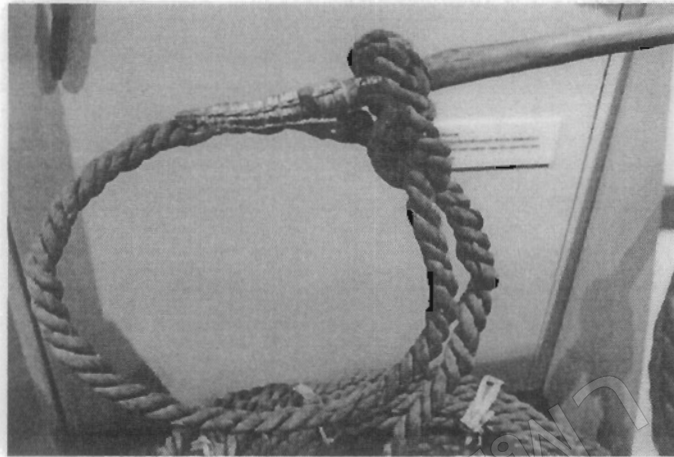
ภาพที่ 27 โยง หรือ สายลำโยง

6. ถุงปุ๋ย เป็นถุงสานด้วยเชือกไนล่อน ขนาดกว้างประมาณ 45-60 เซนติเมตร สำหรับใส่ขี้จิ้งจก และของมีค่าต่าง ๆ ใช้คู่กับหนังปะกำเวลาเข้าป่า หากใครทำผิดกฎเกณฑ์ที่กำหนดไว้ ต้องทำพิธีจตุรูปขอขมาหนังปะกำและถุงปุ๋ยที่วางนี้

ภาพที่ 28 ถุงปุ๋ย

ไม้คันทาม ทำจากไม้แก่นขนาดเหมาะสมมือ มีเส้นผ่านศูนย์กลางประมาณ 1-1.5 นิ้ว มีความยาวประมาณ 3-4 เมตร โดยส่วนใหญ่จะยาวเท่ากับ ความสูงจากพื้นถึงหัวข้างต่อ ปลายด้านหนึ่งผูกไว้ด้วยบ่วงบาศเพื่อไว้คล้องเท้าข้างป่าเวลาปฏิบัติการณ์เลื่อนข้าง เป็นต้น

ภาพที่ 29 ไม้คั่นจาม

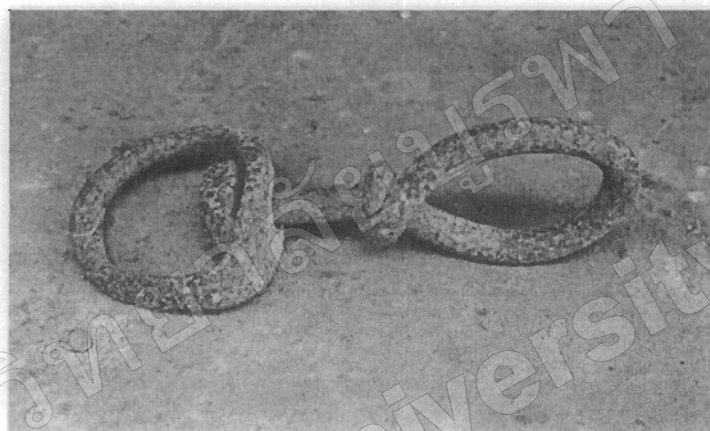
ในระหว่างการไล่เถื่อนช้างป่า หมอช้างที่นั้งอยู่คอช้างจะแทงไม้คั่นจามเข้าไปที่ขาของช้างป่า ซึ่งอาจแทงเข้าไปด้านข้างตัวช้างป่า ซ้ายหรือขวาก็ได้ หรือ แทะด้านหลังระหว่างขาหลังทั้งสองของช้างป่า (แทงระหว่าง) เพื่อจะสอดบ่วงบาศที่อยู่ปลายไม้คั่นจามให้เข้าไปในขาของช้างป่าข้างใดข้างหนึ่งเพื่อให้ช้างป่าติดบ่วง

ภาพที่ 30 ไม้้งก

8. ไม้้งก ทำจากไม้แก่นเช่นเดียวกัน ขนาดเส้นผ่านศูนย์กลางประมาณ 1 นิ้วฟุต รูปร่างคล้ายค้อน ขาวประมาณ 50-60 เซนติเมตร ปลายด้านหนึ่งเจาะรูร้อยเชือก สำหรับผูกข้อมือของควาญช้างมิให้หลุด เป็นเครื่องมือของควาญมะ สำหรับตีท้ายช้างต่อเพื่อเร่งความเร็วในขณะที่ไล่ตามช้างป่า

9. กาหรั้น หรือกะหรั้น หรือเคื่อง เป็นห่วงเหล็ก 2 ห่วง ขนาดเส้นผ่านศูนย์กลางประมาณ 5 นิ้วฟุต ยาวประมาณ 40 เซนติเมตร มีเคื่อยหมุนได้เชื่อมต่อกันไว้ ปลายสลักของเคื่องทำเป็นแป้นติดไว้ใหญ่กว่ารูเพื่อกันหลุด ห่วงด้านหนึ่งของกะหรั้นใช้ต่อกับทามคอที่อยู่กับคอช้างเชลย และอีกด้านหนึ่งต่อกับทามที่ผูกกับต้นไม้ หรือ สายลำโพงที่ผูกติดกับกิ่งไม้สูง เพื่อผูกช้างเชลย หรือช้างป่าที่เถื่อนมาได้ ให้อยู่กับที่และยอมจำนน ซึ่งกะหรั้นหมุนได้จะช่วยไม่ให้ทามรัดคอช้างจนตาย เป็นต้น

ภาพที่ 31 กาหรั้น หรือ กะหรั้น

10. ช้าง หรือ สังกะ ทำจากเขาคว้ยบ้านดากแห้ง ยาวประมาณ 30-40 เซนติเมตร ใช้สำหรับเป่าให้สัญญาณ มีการเจาะรูเพื่อให้มีเสียงสูงต่ำ และจะทำให้มีเสียงดังก้องกังวาน การเป่าช้างเพื่อเป็นสัญญาณให้แกกัน ซึ่งจะเป่าช้าง ใน 3 โอกาสด้วยกันคือ (รุจิพันธุ์ ดอกงา, 2512)

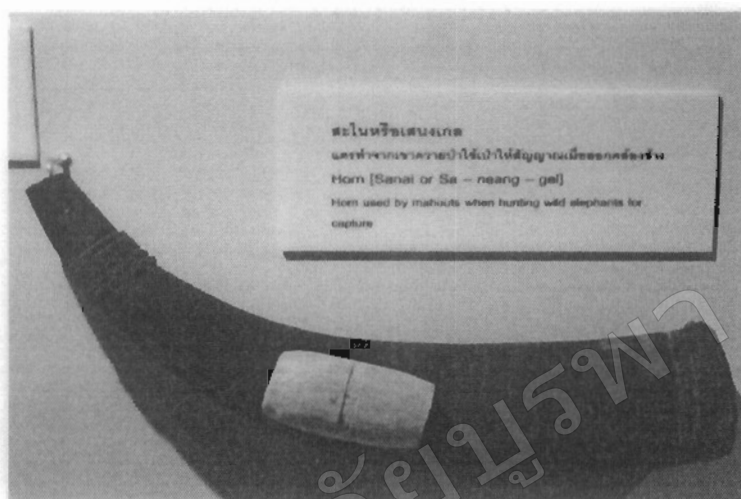
10.1 เมื่อออกเดินทางไปเถื่อนช้างป่า หมอช้างในคณะจะเป่าช้างเพื่อแสดงว่า ขณะนี้คณะที่จะออกเดินทางไปเถื่อนช้างกำลังเดินทางออกจากหมู่บ้านแล้ว

10.2 ขณะที่อยู่ในที่พัก หรือชมรมในป่า เมื่อคณะของหมอช้างออกไปเถื่อนช้างในป่าช่วงกลางคืน ผู้ที่อยู่ในชมรมจะต้องเป่าเพื่อแสดงที่ตั้งชมรม ป้องกันคณะหมอช้างหลงทาง

10.3 เมื่อเดินทางกลับจากการเถื่อนช้าง ภายหลังจากเสร็จสิ้นการเถื่อนช้างป่าแล้ว ก็จะมีการเป่าช้างเพื่อเป็นสัญญาณการออกจากป่า และเสร็จสิ้นภารกิจ และเมื่อคณะเดินทางกลับมาใกล้จะถึงหมู่บ้าน ก็จะเป่าเป็นสัญญาณให้ญาติพี่น้องได้รู้ว่าคณะได้เดินทางกลับมาแล้ว

นอกจากนั้น ยังมี ช้าง อีกชนิดหนึ่ง ที่ต้องทำจากเขาวัวป่าเท่านั้น เพื่อใช้ในการทำพิธีประชันหมอช้างใหม่ โดยช้างนี้ปติยาจะใส่น้ำผสมกับขี้ช้างเคล้าให้เข้ากัน จากนั้น ให้หมอใหม่ที่เขา

พิธีประชิดโคนท้ายพิธีจนหมด เป็นอันเสร็จกระบวนการประชิดใหม่ เป็นต้น

ภาพที่ 32 ช้าง หรือ สังก

ตำแหน่งของคนเลี้ยงช้าง

ในกลุ่มของคนเลี้ยงช้างบ้านปะคำ จะมีลำดับตำแหน่งทางสังคมของกลุ่มเพื่อสะดวกในการปกครอง เวลาออกไปเถื่อนช้างป่า ซึ่งมีทั้งหมด 5 ลำดับ ได้แก่ 1. ความูมะ (ความูช้าง) 2. หมอช้าง 3. ครุบา 4. ครุบาใหญ่ และ 5. ปัตติยา ซึ่งการได้เลื่อนตำแหน่งในแต่ละลำดับจะขึ้นกับความรู้และความสามารถเป็นสำคัญ โดยเฉพาะจำนวนช้างที่จับได้ ซึ่งการเลื่อนตำแหน่งสูงขึ้น จะต้องได้รับการ “ประชิด” โดยหมอช้างที่มีตำแหน่งระดับครุบาใหญ่หรือปัตติยา เป็นผู้บวชหรือ อุปัชฌาย์ให้เท่านั้น (ส่อง อบอูน, สัมภาษณ์, 8-9 ตุลาคม 2555)

ลำดับตำแหน่งของคนเลี้ยงช้างบ้านปะคำจากลำดับแรก คือ ความูมะ ขึ้นไปจนถึง ปัตติยา นั้น ตำแหน่งที่ต่ำกว่าจะต้องให้การเคารพนับถือ ให้เกียรติตำแหน่งที่สูงกว่าเสมออันเป็นวัฒนธรรมของคนเลี้ยงช้างบ้านปะคำที่ยึดถือกันมาโดยตลอด ตำแหน่งอื่น ๆ สามารถมีหลายคนได้ แต่ตำแหน่ง ปัตติยา จะมีได้เพียงคนเดียวเท่านั้นในแต่ละช่วงเวลา ซึ่งตำแหน่งต่าง ๆ เหล่านี้ไม่ได้ยึดถือตามหลักอาวุโส แต่จะยึดตามหลักความสามารถในการจับช้าง และความรอบรู้เกี่ยวกับวิชาขสาศตร์ และพงไพร เป็นสำคัญ โดยมีลำดับตำแหน่ง ดังนี้

1. ความูมะ หรือ ความูช้าง เป็นตำแหน่งแรกของกลุ่มคนเลี้ยงช้าง มีหน้าที่เลี้ยงช้างและดูแลช้าง ในระหว่างการออกเถื่อนช้าง ความูช้างจะเป็นผู้ช่วยหมอช้าง นั่งท้ายช้างต่อมียหน้าที่ช่วยเหลือหมอช้าง เช่น การใช้ไม้กงตีท้ายช้าง ต่อ เพื่อให้ช้างต่อวิ่งไล่กวดช้างป่าให้ทัน เป็นลูกมือ

หรือคนคอยรับใช้ในคณะที่ออกไปเถื่อนช้าง คอยดูแลให้อาหารช้าง ทำหน้าที่หุงหาอาหาร งานใช้แรงทุกชนิด คอยรับคำสั่งจากหัวหน้าคณะอย่างเข้มงวด และปฏิบัติตามอย่างเคร่งครัด

เมื่อความมุมะได้ร่ำเรียนวิชาจากครูบาอาจารย์ จนมีความรู้ความชำนาญมากขึ้นและสามารถช่วยหมอช้างจับช้างป่าได้ 7 ตัวขึ้นไป ก็จะได้รับพิจารณาปะชิให้เลื่อนตำแหน่งเป็นระดับหมอช้างต่อไป

2. หมอช้าง เป็นผู้ที่มีความชำนาญในการควบคุมช้าง และมีประสบการณ์ในการนำช้างต่อออกเถื่อนช้างป่ามาแล้วระยะหนึ่ง มีความรู้เรื่องภาษาป่า หรือภาษาผี และมีความรอบรู้เรื่องป่าและนิสัยช้างพอสมควร เมื่อเถื่อนช้างได้ 10 ตัว จะได้รับการปะชิให้เป็นครูบาต่อไป

3. ครูบา เป็นตำแหน่งที่สูงขึ้นมาจากหมอช้างอีกขั้นหนึ่ง มีความเชี่ยวชาญชำนาญไพร่พอสมควร และมีความเชี่ยวชาญในการเถื่อนช้างระดับหนึ่ง รวมถึงมีวิชา อาคม ที่แก่กล้ามากขึ้น สามารถเอาตัวรอดได้ ครูบาอาจได้รับอนุญาตจากครูบาใหญ่ให้คล้องช้างตามลำพังได้ ครูบาที่คล้องช้างได้ 20 ตัว และเป็นที่เคารพนับถือของเหล่าบรรดาคนเลี้ยงช้าง ก็จะได้รับการปะชิให้เป็นครูบาใหญ่ต่อไป

4. ครูบาใหญ่ เป็นครูบาที่มีความอาวุโส แต่ไม่สามารถจะขึ้นเป็นปัตติยาได้ เนื่องจากในหมู่บ้านหนึ่งจะมีปัตติยาได้เพียงคนเดียวเท่านั้น แต่ตำแหน่งอื่น ๆ เช่น ความรู้ หมอช้าง ครูบา และครูบาใหญ่ สามารถมีได้หลายคน นอกจากจะประกอบด้วยควมมีอาวุโสแล้ว ยังต้องมีฝีมือ ความรอบรู้ และมีบารมีจนเป็นที่ยอมรับของกลุ่มคนเลี้ยงช้าง ความรู้ช้าง หมอช้างและครูบาทั้งหลายในหมู่บ้านด้วย ครูบาใหญ่สามารถนำคณะออกเถื่อนช้างได้เอง และประกอบพิธีกรรมได้เอง เป็นต้น

5. ปัตติยา เป็นหมอช้างหรือครูบาช้าง ที่มีตำแหน่งทางปกครองสูงสุด จะเรียกว่า “หมอเฒ่า” ก็ได้ เป็นหัวหน้าคณะเวลาออกเถื่อนช้าง จับช้าง เป็นผู้ปกครองกลุ่มช้างเวลาออกไปเถื่อนช้าง “ปัตติยา” จะเป็นผู้ประกอบพิธีทางไสยศาสตร์ทุกพิธี เป็นผู้พิจารณาคดีเมื่อเกิดกรณีพิพาทเรื่องช้าง เป็นผู้มีอำนาจในการตัดสินใจทุกประการในการออกจับช้างป่า เป็นผู้ป้องกันภัยอันตรายจากภูตผี ปีศาจ ในการออกจับช้างแต่ละครั้ง ปัตติยาอาจจะเป็นผู้จับช้างเองก็ได้ หรือเป็นผู้บัญชาการในคณะ โดยไม่ต้องไล่จับช้างป่าเองก็ได้

นอกเหนือจากการไล่ลำดับขั้นขึ้นมา จากความรอบรู้ในศาสตร์ต่างๆ เกี่ยวกับการจับช้าง การยอมรับและความสามารถในการจับช้างแล้ว การที่จะได้รับตำแหน่ง อาจขึ้นอยู่กับความสามารถของการจับช้างในครั้งนั้นก็ได้ ดังนี้

1. ถ้าคล้องได้ช้างเอก งาเอก (ช้างงาเดียว) ช้างสีดอ หรือ พวกพี่พลาย นายแม่ หางดอก ทอกแก้ว จะได้เลื่อนตำแหน่งเป็น “ครูบา” ทันที มีสิทธิ์และอำนาจพาลูกน้องของตนแยกออกไป

เป็นกลุ่มใหม่ได้ โดยไม่ขึ้นต่อครุบาใหญ่ หรือปัตติยาเดิม เพราะถือว่าช้างเหล่านี้เป็นช้างที่หายาก และถือว่าผู้คล้องได้ช้างเหล่านี้ 1 เชือก เท้าเท่ากับช้างธรรมดา 20 เชือก

ช้างศึกคือ เป็นช้างพลายที่มีงาโผล่ออกมาเล็กน้อย แตกต่างจากช้างพลายทั่วไป

ช้างพี่พลาย หมายถึง ช้างเนียม ที่มีลักษณะดี 3 ประการคือ ฟันหนังดำ งาเหมือนปลีกล้วย และเล็บดำ

ช้างนายแม่ เป็นช้างพลายจำฝูง เป็นช้างตัวใหญ่ แข็งแรง สง่างาม เป็นช้างคู่ของแม่โขง

ช้างหางคอก เป็นช้างมงคลชนิดหนึ่ง ลักษณะมีหางเป็นดอกสีขาว ต่างจากช้างทั่วไป เป็นช้างสีประหลาด ซึ่งถือเป็นช้างมงคล

ช้างทอกแก้ว เป็นช้างที่มีขาใหญ่พิเศษช้างใดช้างหนึ่ง อาจจะเป็นขาหน้า หรือขาหลังก็ได้ มีทั้ง ทอกซ้าย หมายถึงขาใหญ่ด้านซ้าย และทอกขวา หมายถึงขาใหญ่ด้านขวา (ส่อง อบอุ่น ,สัมภาษณ์. 14 มกราคม 2556; สัมหวัง ลำภาพันธ์, สัมภาษณ์. 14 กุมภาพันธ์ 2556)

2. ถ้าคล้องได้ช้างขนาย จะเลื่อนตำแหน่งสูงขึ้นหนึ่งตำแหน่ง และถือว่าผู้คล้องช้างขนายได้ 1 เชือก เท้าเท่ากับช้างธรรมดา 10 เชือก

3. ถ้าคล้องได้ช้างอุทาม (คือช้างบ้านที่หนีไปอยู่ป่า) จะได้เลื่อนตำแหน่งสูงขึ้นไปอีกหนึ่งตำแหน่งเช่นเดียวกัน ถือว่าผู้คล้องช้างอุทามได้ 1 เชือก จะเท่ากับคล้องช้างธรรมดาได้ 7 เชือก

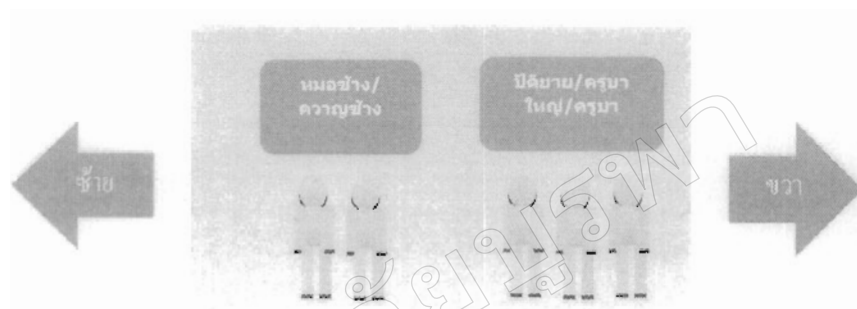
4. ถ้าคล้องช้างธรรมดาได้ 1 เชือก จะไม่ได้เลื่อนตำแหน่งใด ๆ ถ้าคล้องได้ 7 เชือก หรือเท่ากับคล้องช้างอุทามได้ 1 เชือก ก็จะได้เลื่อนตำแหน่งสูงขึ้นหนึ่งตำแหน่ง ถ้าคล้องช้างธรรมดาได้ 20 เชือก หรือเท่ากับคล้องช้างเอกได้ 1 เชือก ก็จะได้เลื่อนตำแหน่งเป็นครุบาหรือครุบาใหญ่ (ในกรณีมีตำแหน่งเป็นครุบาอยู่แล้ว)

นอกจากนี้ในขณะที่กำลังอยู่ในป่า หมอช้างมีศักดิ์ฐานะและสิทธิต่าง ๆ ไม่เหมือนกัน ครุบาใหญ่ หรือ ปัตติยา ที่เป็นหัวหน้าคณะจะเป็นตำแหน่งสูงสุด มีหน้าที่ปกครองคณะเลื่อนช้างเมื่อไปถึงในป่าจะหาที่พักที่เหมาะสม จัดตั้งเป็นชมรม (ที่พัก) โดยอาจตั้งเป็นเพิงพักแบบเรียบง่าย พร้อมทั้งจะเคลื่อนย้ายไปที่อื่นได้ตลอดเวลา เพิงพักของหัวหน้าคณะ ครุบาใหญ่ หรือปัตติยา ที่เป็นหัวหน้าคณะ จะสร้างไว้บริเวณด้านหน้าทางเข้าชมรมและจะมีหลักปกครองหรือกฎเกณฑ์บังคับอย่างเคร่งครัด เช่น

1. ทุกคนจะต้องเคารพเชื่อฟัง และคอยรับใช้ครุบาใหญ่ หรือ ปัตติยา ให้ได้รับความสะดวกสบายทุกเวลา และต้องให้หมอเผ่านอนก่อน ทุกคนจึงจะนอนได้
2. การนอนในชมรม จะมีลำดับการนอนดังนี้

2.1 เมื่อหันหน้าเข้าไปในชมรมหรือเพิงพัก ด้านขวาในสุดจะเป็นที่นอนของปติยาย และไล่เรียงมาทางด้านซ้าย เป็น ครอบาใหญ่ ครอบา หมอช้าง และควาญมะ จะนอนอยู่ซ้ายสุดของชมรม

2.2 แผนผังการนอน เป็นดังนี้

ภาพที่ 33 แผนผังแสดงการนอนในชมรมที่พัก

3. เวลารับประทานอาหาร ต้องให้หัวหน้าเริ่มรับประทานอาหารก่อน ลูกน้องจึงจะรับประทานอาหารได้

4 เวลานอน หัวหน้านอนก่อน ผู้อื่นจึงจะนอนได้

ถือว่าตำแหน่งแต่ละตำแหน่งต่างก็มีความสำคัญ มีหน้าที่แตกต่างกันไปสามารถเลื่อนฐานะ ขึ้นไปได้ตามความสามารถ

การเข้ากรรมและการปะสะ

การเข้ากรรม หมายถึง ข้อพึงปฏิบัติและข้อห้ามในระหว่างที่ออกไปเดือนช้างป่า ซึ่งจะมีการปฏิบัติทั้งคนที่อยู่ในบ้าน และคนที่ออกไปเดือนช้างด้วย ในกรณีคนที่ออกไปเดือนช้าง หากมีการกระทำใด ๆ ที่เป็นการละเมิด ผ่าฝืนกฎการเข้ากรรม จะต้องมีการทำพิธีปะสะ เพื่อขอขมา และทำตัวเองให้บริสุทธิ์ ไม่เช่นนั้น อาจจะถูกเจ้าป่า เจ้าเขา ผีสงเทวดา สัตว์ร้ายทำอันตรายได้ และผีปะกำ หรือผีบรรพบุรุษจะไม่คุ้มครอง หากไม่ทำพิธีปะสะเสียก่อน

ข้อปฏิบัติขณะออกเดินทาง

ข้อปฏิบัติในระหว่างเดินทางไปคล้อยช้างเรียกว่า “การเข้าปะกำ” หรือ “การเข้ากรรม” ทุก ๆ คนทุกฝ่ายต้องถือปฏิบัติอย่างเคร่งครัด ผู้ละเมิดอาจถึงตายได้ โดยมีข้อปฏิบัติดังนี้ (ต๋อง อบอุ่น, วรรณ อบอุ่น และกรี อบอุ่น, สัมภาษณ์, 8-9 ตุลาคม 2555)

1. ข้อปฏิบัติสำหรับกลุ่มที่ออกไปเยือนข้าง

1.1 แต่งกายตามปกติ ห้ามแต่งตัวสวยงาม ใส่เสื้อผ้าสีสุภาพแขนสั้นหรือแขนยาวก็ได้ แต่กางเกงต้องเป็นกางเกงขาสั้นเท่านั้น

1.2 หลังจากทำพิธีเซ่นไหว้หนึ่งปะกำแล้ว ห้ามขึ้นเรือนของตนอีก จนกว่าจะกลับมา และนำหนึ่งปะกำขึ้นไว้บนศาล

1.3 ห้ามนอกใจและยุ่งเกี่ยวกับสตรีอื่นโดยเด็ดขาด หากฝ่าฝืนจะถูกเสียดาบไปกิน

1.4 ห้ามใส่หมวก หรือใช้ผ้า หรือสิ่งใดปกศีรษะขณะเดินทาง โดยเด็ดขาด

1.5 ต้องเคารพและเชื่อฟังตามลำดับชั้นและเชื่อฟังครูบาใหญ่หรือปติยาอย่าง

เคร่งครัด

1.6 ในระหว่างเข้ากรรม ต้องพูดน้อยเท่าที่จำเป็นและพูดด้วยภาษาผีหรือภาษาป่าเท่านั้น

1.7 ไม่พูดเท็จหรือมีความลับต่อกัน

1.8 เข้านอนตามลำดับ ผู้เป็นหัวหน้าคณะนอนก่อน ผู้มีตำแหน่งสูงรอง ๆ ลงไป เข้านอนตามลำดับ ความมุมะนอนหลังสุด ก่อนนอนต้องกราบไหว้หนึ่งปะกำและครูบาอาจารย์ ด้วยทุกครั้ง

1.9 การสูบบุหรี่ในเวลากลางคืนต้องเอามือป้องบังแสงไฟ ไม่ให้เห็นแสงไฟ

1.10 ห้ามคล้องลูกช้างป่าที่อยู่ระหว่างติดแม่ เพราะจะเป็นการพรากลูกพรากแม่ เป็นบาปติดตัว

2. ข้อปฏิบัติสำหรับฝ่ายภรรยาและครอบครัวที่อยู่ทางบ้าน

2.1 ห้ามอนุญาตให้บุคคลอื่นขึ้นบ้าน ในระหว่างที่สามีออกไปคล้องช้างโดยเด็ดขาด

2.2 ห้ามนั่งบนไค หรือตามชั้นบนไคโดยเด็ดขาด

2.3 ห้ามแต่งหน้าทาแป้งหรือใช้เครื่องประทึนผิวพรรณเกินสมควร

2.4 ห้ามไปพักค้างแรมหรือนอนค้างคืนที่บ้านคนอื่น

2.5 ในกรณีมีคนมาเรียกหรือถามขึ้นไปบนบ้าน ห้ามขานรับจากในบ้าน เว้นแต่จะเห็นหน้ากันทั้งสองฝ่ายแล้ว จึงอนุญาตให้พูดคุยกันได้

2.6 ก่อนเข้านอนให้ไหว้สิ่งศักดิ์สิทธิ์ ผีบรรพบุรุษ ผีมอญ ผีละคร ด้วยทุกครั้ง

2.7 ห้ามพูดเท็จหรือมีความลับต่อกัน และห้ามพูดจาคุ้ยคำด้วยคำหยาบคายต่าง ๆ

2.8 การทำอาหารด้วยเตาฟืน ให้ดันฟืนเข้าเตา ห้ามชักฟืนออกโดยเด็ดขาด

2.9 ห้ามใช้เท้าเหยียบฟืน ขณะตัดไม้ฟืนหรือผ่าฟืน ให้ฟืนนอนขา

2.10 การปิดกวาดที่นอน ต้องกวาดจากปลายเท้าขึ้นบน ห้ามกวาดลงโดยเด็ดขาด เพราะจะทำให้สามัคคีตกจากหลังข้างได้

พิธีประสะ หรือ ประสะ

เมื่อคณะเถื่อนช้างป่าเดินทางไปจนถึงตำแหน่งที่พัก หรือจุดที่ได้มีการตั้งชมรม หรือเมื่อไปถึงแหล่งที่จะทำการเถื่อนช้างป่า ซึ่งเป็นช่วงที่คณะเถื่อนช้างทุกคนต้องเข้ากรรม และปฏิบัติตามข้อห้ามและข้อปฏิบัติต่าง ๆ อย่างเคร่งครัด ใช้ภาษาผี หรือภาษาป่าในการสนทนาพูดคุยกันตลอดการเดินทาง นั้น หากปรากฏว่ามีผู้ใดในคณะได้กระทำความผิด หรือปฏิบัติผิดจากข้อห้ามต่าง ๆ ดังกล่าว ทั้งจะโดยรู้แก่ใจตนเองก็ดี หรือ รู้เห็นโดยทั่วไปก็ดี จะต้องมีการสารภาพความผิดของตน เพื่อเป็นการล้างมลทินและทำให้ตนเองบริสุทธิ์เหมือนเดิมก่อน ซึ่งเรียกว่า “พิธีประสะ” หรือ “ประสะ” หากใครทำผิดแล้ว ไม่ทำพิธีประสะ ก็จะไม่ได้รับความคุ้มครองจากผีบรรพบุรุษ และอาจได้รับอันตรายแก่ตนเองอีกด้วย

พิธีนี้หัวหน้าคณะ จะเป็นผู้พิจารณาและทำหน้าที่สอบสวนความผิดต่าง ๆ โดยผู้ที่ทำ ความผิดจะต้องทำการสารภาพความผิดของตน เพื่อล้างมลทิน ให้กลับมาเป็นคนบริสุทธิ์และ อยู่ในพิธีเข้ากรรมต่อไปเหมือนเดิม โดยการทำพิธีประสะจะต้องมีเครื่องไหว้ครู หรือ ยกครู ดังต่อไปนี้ (สงัด อาภรณ์, สัมภาษณ์, 8-9 ตุลาคม 2555)

1. กรวยขัน 5
2. เทียน 1 คู่
3. ข้าวสาร 1 ถ้วย
4. เงินค่าครู/ ค่าปรับ 12 บาท (ทุกกรณี)

อย่างไรก็ตาม มีบางความผิดที่หัวหน้าคณะไม่สามารถล้างมลทินได้ เช่น ความผิดฐาน กินงูเห่า เป็นต้น การทำพิธีประสะจะทำข้างหนองน้ำ สระน้ำ ลำธาร ในวันที่ท้องฟ้าสดใส โดยหัวหน้าคณะจะอัญเชิญผีสง่าเทวดามา ณ ที่แห่งนี้ และให้ผู้กระทำความผิดบอกความผิดของตนเองต่อผีสง่า เทวดาและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ที่มาอยู่ ณ ที่แห่งนี้ เพื่อขอสารภาพและให้ช่วยชำระบาป แก่ตนเอง จากนั้นหัวหน้าคณะ จะอัญเชิญพระอาทิตย์ผู้เป็นใหญ่ในจักรวาล ช่วยฉายแสงอาบชำระ ให้ความไม่บริสุทธิ์ของผู้กระทำความผิดอีกครั้งหนึ่ง เมื่อเสร็จพิธีแล้ว คนที่เข้ารับทำพิธีประสะ ก็จะกระโดดลงน้ำในสระนั้น พร้อมกับตะโกนในทำนองว่า “บริสุทธิ์แล้ว จะเคร่งครัดและซื่อสัตย์ ต่อบรรพบุรุษ ครูบาอาจารย์” เป็นต้น

พิธีเปิดป่า เบิกไพร

เมื่อเดินทางเข้าไปในป่าในสถานที่และทำเลที่เหมาะสมแก่การจัดตั้งชมรมที่พักเรียบร้อยแล้ว รวมทั้ง ถ้าได้มีการทำพิธีอื่น ๆ เช่น พิธีประสะชำระล้างมลทินให้ผู้กระทำความผิดเป็นผู้บริสุทธิ์

เรียบร้อยแล้วเช่นเดียวกัน หัวหน้าคณะ ก็จะทำ “พิธีเปิดป่า เบิกไพร” เพื่อขออนุญาตเจ้าป่าเจ้าเขา เทพเทวดาก่อนที่จะเข้าไปจับช้างป่า โดยจะมีการตั้งศาลเล็ก ๆ ในการทำพิธี เพื่ออัญเชิญเจ้าป่า เจ้าเขา และเทพเทวดาทั้งหลายมาสิงสถิตและชุมนุมกัน ณ ศาลนี้โดยในพิธีจะต้องเตรียมเครื่องเช่น ไห้วบูชา ดังนี้

1. ข้าวสาร 1 ถ้วย
2. หมาก พลุ 1 คำ
3. บุหรี่ 2 มวล หรือ กอก
4. สุรา 1 ขวด
5. บางครั้งถ้ามีไก่ต้ม หรือเนื้อสัตว์เพิ่มก็ได้ หรือไม่มีก็ไม่ถือว่าขัดข้องแต่อย่างใด

เมื่อถวายเครื่องเช่น ไห้วบูชาต่อศาลแล้ว หัวหน้าคณะ จะกล่าวนะโม 3 จบ ต่อด้วย

คาถาอาคม ที่มีความหมายดีในลักษณะต่อไปนี้ (ส่อง อบอุ่น, สัมภาษณ์, 8-9 ตุลาคม 2555)

สาธุ ท่านเจ้าป่าเจ้าเขา เทพ เทวดาและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ทั้งหลาย ตลอดจนพระนเรศวรมหาราช และพระพินนาศผู้เป็นใหญ่ในป่าแห่งนี้ ข้าพเจ้าทั้งหลายที่มาในวันนี้ มีปณิชา...(ชื่อ)...เป็นหัวหน้า พร้อมด้วยครูบา หมอช้างและควาญช้าง ขอน้อมถวายเครื่องเช่น ไห้วบูชา ที่ตั้งอยู่เบื้องหน้านี้ แก่ท่านทั้งหลาย เพื่อความเป็นสิริมงคล ขอได้โปรดช่วยให้ข้าพเจ้าทั้งหลาย ได้พบเห็นโขลงช้างป่า หรือครู และสามารถเอื้อมมาได้ด้วยกันถ้วนหน้า และขอให้ท่านช่วยคุ้มครองพวกข้าพเจ้าให้ปลอดภัยจากสัตว์ร้าย โรคภัยและไข้ป่าต่าง ๆ ในการมาเยือนครั้งนี้ด้วยเทอญ”

เมื่อทำพิธีเบิกไพรเสร็จแล้ว ทุกคนก็จะอยู่ในป่านั้นได้อย่างสบายใจ เหมือนมีเจ้าป่าเจ้าเขาคอยคุ้มครอง คุรบาใหญ่ หรือ ปณิชา ผู้เป็นหัวหน้า จะพาคณะไปหาที่ตั้งค่ายพักแรม หรือ “ชมรม” โดยทำเป็นเพิงง่าย ๆ จะมีเพิงเดียวหรือหลายเพิงก็ได้ ซึ่งเพิงของหัวหน้าคณะจะตั้งอยู่ด้านหน้าสุด ในระหว่างนี้ ถือเป็นช่วงที่เข้ากรรม จึงมีข้อปฏิบัติที่เข้มงวด เช่น สำรวม พูดน้อย ใช้ภาษาปะการหรือภาษาผี เมื่อพบเห็นเรื่องแปลกประหลาดสิ่งใดก็ห้ามทัก ห้ามหยอกล้อพูดขยี้เล่นกัน และต้องแจ้งให้หัวหน้าคณะทราบทันที เมื่อพบเห็นสิ่งผิดปกติในระหว่างที่อยู่ในป่านั้น เป็นต้น

เมื่อตั้งชมรมเสร็จเรียบร้อยแล้ว หัวหน้าคณะจะทำพิธีเช่นเจ้าที่ ผีป่า เจ้าป่าเจ้าเขา อีกครั้งหนึ่ง จากนั้นจะทำพิธีครอบพื้นที่ให้บริเวณที่พักนั้นศักดิ์สิทธิ์ได้รับการปกป้องคุ้มครองจากภัยอันตรายต่าง ๆ และจะทำการก่อ “กองไฟศักดิ์สิทธิ์” ขึ้น 3 กอง เรียกว่า “กองกำพวด” ดังนี้ (ส่อง อบอุ่น, สัมภาษณ์, 8-9 ตุลาคม 2555)

กองไฟกองที่ 1 ก่อไว้บริเวณด้านหน้าชมรม เรียกว่า “กำพวดเชิง”

กองไฟกองที่ 2 ก่อไว้ด้านขวาชมรม เรียกว่า “กำพวดขวา”

กองไฟกองที่ 3 ก่อไว้ด้านซ้ายชมรม เรียกว่า “กำพวดซ้าย”

กองไฟ 3 กองนี้ถือเป็น “ไฟศักดิ์สิทธิ์” ที่จะช่วยคุ้มครองให้ทุกคนปลอดภัย และทุกคนจะต้องให้ความเคารพต่อกองไฟนี้ มิฉะนั้น อาจไม่ได้รับการคุ้มครองและได้รับอันตรายแก่ตนเอง และคณะได้ ดังนั้น ทุกครั้งที่หม้อซังและควมูมะจะเข้าออกชมรม จะต้องยกมือไหว้ให้ความเคารพทุกครั้งเช่นเดียวกัน

กองไฟทั้งสามกองนี้จะต้องก่อให้เกิดไฟลุกติดตลอดเวลา ห้ามไฟดับอย่างเด็ดขาด กองที่อยู่หน้าชมรม หรือ “กำพวดเซิง” เป็นกองไฟกองเดียวที่สามารถนำไปใช้ประโยชน์ในการหุงหาอาหาร และทำประโยชน์อย่างอื่นได้ ส่วนไฟกำพวดซ้ายและกำพวดขวา ห้ามนำไปใช้ประโยชน์อย่างอื่นโดยเด็ดขาด เพียงแต่ก็ต้องมีคนคอยดูแลให้กองไฟลุกไหม้อยู่ตลอดเวลาเช่นเดียวกัน

ภาษาผีปะกำ หรือภาษาป่า

ในการออกเยือนซัง ต่อซัง หรือคล่องซังนั้น ภาษาที่ใช้ในการพูดคุย สนทนา เป็นภาษาเฉพาะที่แตกต่างจากภาษาไทย หรือภาษาถิ่น ที่ใช้สื่อสารกันในชีวิตประจำวัน ซึ่งภาษาของกลุ่มหม้อซังที่ใช้ในขณะเดินทางออกไปเยือนซังนั้น เรียกว่า ภาษาผีปะกำ หรือภาษาป่า มีเอกลักษณ์เฉพาะตัว แตกต่างกับภาษาที่ใช้ในชีวิตประจำวัน โดยสิ้นเชิง

ภาษาผีปะกำ หรือภาษาป่า เป็นภาษาเฉพาะ บางคำใช้หลายความหมาย บางคำมีภาษาไทยอีสานหรือภาษาเขมรเข้าไปปน (รักษพล สุกุลวัฒนา, 2538)

สำหรับภาษาผีปะกำที่คนเลี้ยงซังชาวปะคำได้รับสืบทอดกันมา ปัจจุบันแทบไม่ได้ใช้เลย เนื่องจากยุติการออกไปเยือนซังไปมากกว่า 50 ปีแล้ว ซึ่งคุณตาส่อง อบอุ่น ปิ๊ดยายคนสุดท้ายแห่งบ้านปะคำ ซึ่งยังจดจำภาษาผีได้อย่างขึ้นใจ ได้ให้ความหมายของภาษาผีปะกำไว้ดังนี้ (ส่อง อบอุ่น, สัมภาษณ์, 6-8 พฤษภาคม 2555, 8-9 ตุลาคม 2555 และ 14 มกราคม 2556)

1. คำที่มีความหมายตรงข้ามกันเช่น

“คูร่าย เก่ง กล้า พริก”	ภาษาผีเรียก	“ใจดี”
“งาม”	ภาษาผีเรียก	“จีเห่”

2. คำที่ใช้ภาษาบาลีเป็นคำนำหน้าและใช้คำไทยตามหลัง เช่น

พ่อ	ภาษาผีเรียก	คุณโทน
แม่	ภาษาผีเรียก	คำแหลก
น้องชาย	ภาษาผีเรียก	เชลยน้อง
น้องสาว	ภาษาผีเรียก	คำแหลกหญิง

3. ใช้คำว่า “กระจอ” นำหน้าคำที่เป็นชื่อสัตว์สี่เท้า เช่น

หมี	ภาษาผีเรียก	กระจอหมี
สุนัข	ภาษาผีเรียก	กระจอหมา

ถึง	ภาษาผีเรียก	กระจอลิง
ชะมด	ภาษาผีเรียก	กระจอชะมด
4. ใช้คำว่า “จะแอน” นำหน้าชื่อสัตว์โลก เช่น		
ไก่	ภาษาผีเรียก	จะแอนไก่
นกยูง	ภาษาผีเรียก	จะแอนนกยูง
เป็ด	ภาษาผีเรียก	จะแอนเป็ด
5. ใช้คำว่า “เชลย” นำหน้าชื่อบุรุษเพศ พืชและผลไม้บางชนิด เช่น		
ลูกชาย	ภาษาผีเรียก	เชลยลูก
หลานชาย	ภาษาผีเรียก	เชลยหลาน
ลูกเขย	ภาษาผีเรียก	เชลยลูกเขย
ปลวก	ภาษาผีเรียก	เชลยโพน
บวบ	ภาษาผีเรียก	เชลยบวบ
แตง	ภาษาผีเรียก	เชลยแตง
อ้อย	ผีเรียก	เชลยอ้อย
หัวมัน	ภาษาผีเรียก	ชลยหัวมัน
หัวหอม	ภาษาผีเรียก	เชลยหัวหอม
กระเทียม	ภาษาผีเรียก	เชลยกระเทียม
6. ใช้คำว่า “ดำเหลก” นำหน้าชื่อสตรีเพศ เช่น		
ผู้หญิง	ภาษาผีเรียก	ดำเหลก
แม่	ภาษาผีเรียก	ดำเหลกแม่
น้องสาว	ภาษาผีเรียก	ดำเหลกน้อง
ข้างพี่	ภาษาผีเรียก	ดำเหลก
ลูกสาว	ภาษาผีเรียก	ดำเหลกลูก
ลูกสะใภ้	ภาษาผีเรียก	ดำเหลกลูกสะใภ้
7. ใช้คำว่า “เสนียด” นำหน้าชื่อพืชผักสวนครัวบางอย่าง เช่น		
ผัก	ภาษาผีเรียก	เสนียดผัก
สายบัว	ภาษาผีเรียก	เสนียดสายบัว
ขิง	ภาษาผีเรียก	เสนียดขิง
8. ใช้คำว่า “สำโพน” นำหน้าเครื่องนุ่งห่ม เช่น		
กางเกง	ภาษาผีเรียก	สำโพนเกง

ผ้าขาวม้า	ภาษาผีเรียก	ลำโพงขาวม้า
เสื่อ	ภาษาผีเรียก	ลำโพงเสื่อ

9. คำที่มีลักษณะคล้ายภาษาเขมร เช่น

แสะ (ม้า)	ภาษาผีเรียก	กระแสะ
กระเจ็ย (ควาย)	ภาษาผีเรียก	กระปือ
กู (วัว)	ภาษาผีเรียก	โค
สดำ (ขว)	ภาษาผีเรียก	สดำ
ขแวง (ซ้าย)	ภาษาผีเรียก	สะเคียง
บะ (หัก)	ภาษาผีเรียก	บะ

10. คำที่เป็นประโยค เช่น

เกาะต่อไปของอวน	หมายถึง	เอาข้างต่อลงน้ำ
เกาะต่อไปเคลียะอวน	หมายถึง	เอาข้างต่อกินน้ำ
ไปโไว้ต	หมายถึง	ไปติดตามรอยข้าง
จักดาวจะนำเมลาก	หมายถึง	ก็วันจะไป
อย่าเติม	หมายถึง	อย่าเอ็ดอิง
อยู่ตรงพะแนก	หมายถึง	อยู่ตรงหน้า
เข้ามาจ้อน ๆ	หมายถึง	เข้ามาใกล้ ๆ
ดำเนินไหนด	หมายถึง	ไปที่ไหน
ดำเนิน	หมายถึง	ออกเดินทาง

11. คำศัพท์อื่น ๆ เช่น

กินข้าว	ภาษาผีเรียก	เขี้ยะกรวด
ต้นพลู	ภาษาผีเรียก	กกสะลาพลู
อาบน้ำ	ภาษาผีเรียก	ผาดอวน
ข้างบ้าน	ภาษาผีเรียก	ถ่านะ
ข้างป่า	ภาษาผีเรียก	เทวะด้า, ครู
เกลือ	ภาษาผีเรียก	จ้งไกร
พริก	ภาษาผีเรียก	เจดีย์
มีด	ภาษาผีเรียก	จัมนวน
ผ้าขาวม้า	ภาษาผีเรียก	ผ้าขาวม้า
เรือน	ภาษาผีเรียก	ข้างเรียง

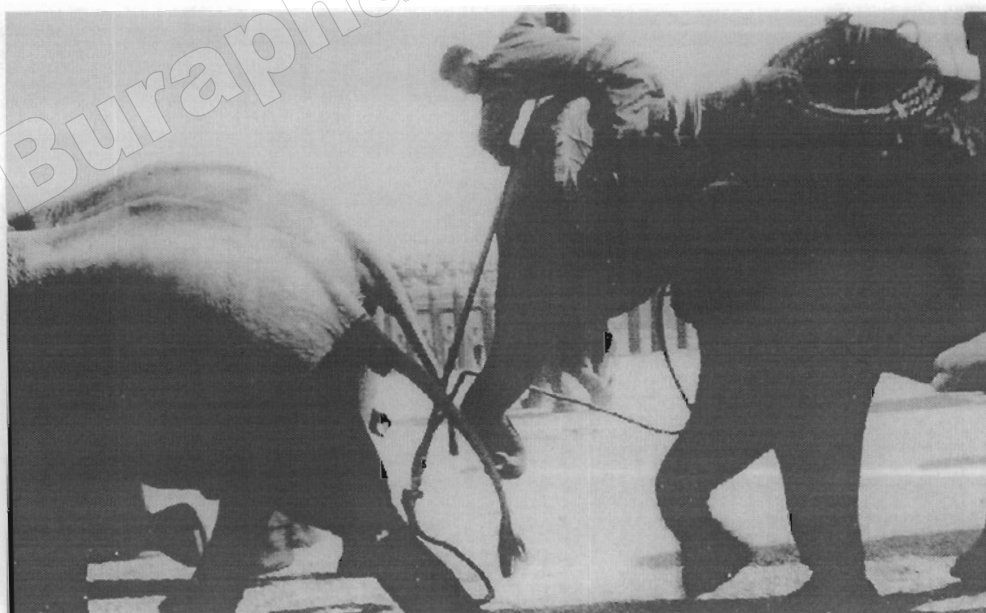
คน	ภาษาผีเรียก	หมานูด
ลำห้วย บึง	ภาษาผีเรียก	ลองจ่าว
คลองช้างป่า	ภาษาผีเรียก	เถื่อนช้าง, ต่อช้าง
ขั้นตอนการเถื่อนช้าง		

(ส่อง อบอุ่น, วรรณ อบอุ่น, กรี อบอุ่น และสมหวัง ลำเนาพันธ์, สัมภาษณ์, 6-8

พฤษภาคม 2555)

1. การตามรอยช้างป่า (การ โป๊ต)

ครูบาใหญ่ หรือ ปัดิยาย ที่เป็นหัวหน้าคณะ จะมอบหมายให้หมอช้างที่มีความรู้ความสามารถและมีความเชี่ยวชาญชำนาญไพร่ไปตามรอยโขลงช้างป่า ซึ่งเรียกกันว่า “การไปโป๊ต” หมอช้างที่ไปจะต้องมีความรู้ ความชำนาญ ในภูมิประเทศเป็นอย่างดี ต้องเรียนรู้ลักษณะนิสัยของช้าง ภูมิประเทศที่ช้างป่าจะออกมาหากิน หรืออยู่อาศัย รวมไปถึงการอยู่รวมสังคมกันของโขลงช้างป่า ตัวใดเป็นผู้นำโขลง เป็นต้น หมอช้างที่ชำนาญก็จะรู้ว่าโขลงช้างป่ากำลังอยู่ที่ใด โดยอาจจะดูจากลักษณะอาการของช้างค่อนำไปด้วย เช่น ถ้าช้างค่อซึ่งวิ่งไปทางไหน โขลงช้างป่าก็จะอยู่ไปทางนั้น ถ้ายกวงสูดอากาศคำ ๆ รอบๆ หมายความว่า ช้างป่าอยู่ใกล้ ๆ บริเวณนั้น ที่สำคัญจะต้องเดินไปในทิศทางใดตาม เพื่อมิให้ช้างป่าได้กลิ่นคน ซึ่งอาจจะตื่นตกใจและหนีเข้าป่าลึกไปได้ การเถื่อนช้าง/ คล้องช้างป่า

ภาพที่ 34 การเถื่อนช้างป่า หรือการคล้องช้างป่า (สารานุกรมไทยสำหรับเยาวชน โดยพระราชประสงค์ในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ฉบับเสริมการเรียนรู้ เล่ม 12, 2551, หน้า 42)

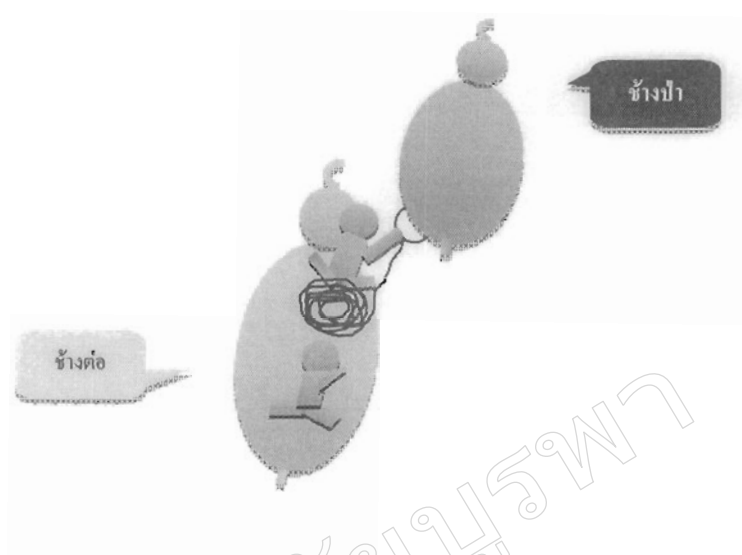
ครูบาใหญ่หรือ ปิตียาขผู้เป็นหัวหน้าคณะ จะสั่งการให้บรรดาหมอช้างและความช้างเตรียมความพร้อมต่าง ๆ ตลอดจนอุปกรณ์ที่จำเป็นในการคล้องช้าง การเถื่อนช้างหรือคล้องช้างจะนิยมทำตอนหัวค่ำ หรือกลางคืน ช่วงประมาณ 1 ทุ่ม ถึง 3 ทุ่ม เพราะช้างป่าจะออกหากินในช่วงเวลานี้ โดยจะทำในพื้นที่ราบเป็นส่วนใหญ่ เพื่อความสะดวกและปลอดภัย กระบวนการเถื่อนช้างช้างต่อ 1 ตัว จะนั่ง 2 คน ได้แก่ หมอช้าง ครูบา ครูบาใหญ่ หรือปิตียาข คนใดคนหนึ่ง ซึ่งจะนั่งอยู่บนคอช้างทำหน้าที่แทงไม้คั่นจามเพื่อสอดบ่วงบาศเข้าไปในขาช้างป่า อีกคนคือความช้าง หรือความมะ จะนั่งท้ายช้าง เป็นผู้ช่วยหมอช้าง เช่น ใช้ไม้กงตีท้ายช้างต่อเพื่อให้ช้างต่อไล่ช้างป่าให้ทัน เป็นต้น

เมื่อช้างต่อวิ่งไปใกล้ช้างป่าได้ระยะที่เหมาะสม หมอช้างที่นั่งอยู่บนคอช้าง จะยื่นมือมาด้านหลังและจับที่คอไม้คั่นจาม เมื่อความมะที่นั่งอยู่ด้านหลังเห็น หมอช้างยื่นมือมาแล้ว ความช้างจะต้องดึงสลักคั่นจาม เพื่อให้ไม้คั่นจามหลุดออก จากนั้น หมอช้างจะแทงไม้คั่นจามไปที่เท้าช้างเพื่อให้บ่วงบาศที่อยู่ปลายไม้สอดสวมเข้าไปที่ขาของช้างป่า ซึ่งอาจจะแทงที่เท้าหน้า หรือเท้าหลังก็ได้ แต่ส่วนใหญ่จะนิยมสอดไปที่เท้าหลัง เพราะสะดวกในการปลดหรือถอดออกง่ายกว่าเท้าหน้า เมื่อบ่วงบาศถูกสอดเข้าไปที่เท้าของช้างป่าแล้ว หมอช้างก็จะกระดุกให้บ่วงรัดเท้าช้างให้แน่น พร้อมกับเบนช้างต่อออกไปทางด้านซ้าย และทิ้งเชือกประกำที่เหลือลงพื้นดิน ทั้งมัด ซึ่งในการทิ้งเชือกประกำลงพื้นนี้ หมอช้างจะต้องระมัดระวัง ไม่ให้ปะกำหล่นทับ หรือตี หรือเข้าไปครอบตัวความมะที่นั่งอยู่ท้ายช้าง ซึ่งอาจจะได้รับอันตรายถึงแก่ชีวิตได้

เมื่อบ่วงบาศติดขาช้างป่าแล้ว ช้างป่าจะยังคงวิ่งต่อไปอีกระยะหนึ่งตามสัญชาตญาณ จนกว่าจะสุดความยาวของเชือกประกำ (ประมาณ 25-40 เมตร) แต่ปลายอีกด้านของเชือกประกำจะติดกับคอช้างต่อ เมื่อสุดปลายเชือกประกำ ช้างป่ากับช้างต่อจะดึงกันระยะหนึ่ง แต่จะสู้ช้างต่อไม่ได้ เพราะช้างป่าถูกเชือกประกำรัดขา จึงทำให้สู้แรงช้างต่อไม่ได้ เมื่อช้างป่าอ่อนแรง ความช้างจะกระโดดลงจากหลังช้างต่อและปลดเชือกประกำที่หามคอช้างต่อและรีบนำไปผูกไว้กับต้นไม้ใหญ่บริเวณนั้น ต่อมาจะทำการสวมทามคอช้างป่า และนำมาผูกกับคอช้างต่อ เพื่อให้ช้างต่อนำช้างป่ากลับไปยังชมรมที่พัก เพื่อทำการฝึกให้เชื่องในลำดับต่อไป

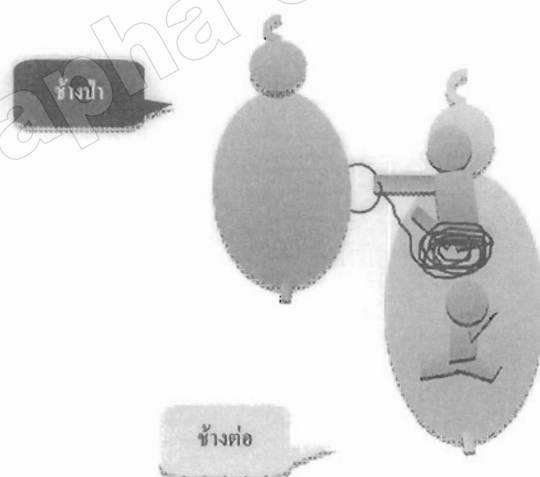
การเถื่อนช้างของชาวปะคำมี 3 แบบ ดังนี้

1. การคล้องบ่วงหงาย ช้างต่อจะวิ่งเข้าหาช้างป่าที่จะทำการคล้องไปทางด้านหลังและทางซ้ายของช้างป่า และหงายบ่วงขึ้น จากนั้น ครูบา หรือหมอช้าง จะสอดเข้าไปที่เท้าช้างป่าต่อไป

ภาพที่ 35 การคล้องแบบบ่วงหยาบ

2. คล้องตะพานช้าง หรือ คล้องขวาง คือให้ช้างต่อวิ่งไปทางด้านขวาของช้างป่า วิ่งเทียบระยะเท่า ๆ กัน จากนั้นจึงใช้ไม้คันทันสอดค้วงบ่วงนาศเข้าไปที่เท้าช้างป่า การคล้องตะพานช้าง เรียกอีกอย่างว่า การเถื่อนช้างแบบบ่วงคว่ำ

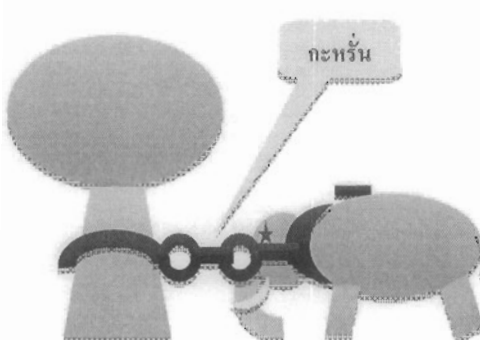
ภาพที่ 36 การคล้องช้างแบบตะพานช้าง

3. คล้องแบบแทงระวาง หมอช้างจะสอดไม้คันทันเข้าไประหว่างขาหลังทั้งสอง เพื่อหาโอกาสสอดค้วงบ่วงนาศเข้าไปที่ขาหลังข้างใดข้างหนึ่งของช้างป่า

ภาพที่ 37 การคล้องช้างแบบแทงระวาง

เมื่อนำช้างเชลยมาถึงบริเวณชมรมที่ปักแล้ว จะนำช้างเชลยไปผูกติดกับต้นไม้ โดยใช้กะหรันที่มีความยาวประมาณ 40 เซนติเมตร เป็นตัวเชื่อม ซึ่งกะหรันสามารถหมุนรอบตัวได้ ช่วยให้หามคอไม้รัดคอช้างป่าจนอาจเสียชีวิต ช้างเชลยจะถูกผูกติดกับต้นไม้ตลอดคืน คอช้างเชลยจะห่างจากต้นไม้เพียง 1-2 ฟุตเท่านั้น ถือเป็นการทรมานช้างเพื่อให้ยอมจำนนและยอมให้ฝึกใช้งานต่อไป

ภาพที่ 38 การผูกช้างป่ากับต้นไม้โดยใช้กะหรัน

ช้างป่าจะถูกมัดไว้กับต้นไม้ให้อดอาหารและน้ำ ประมาณ 1 คืน 1 วัน จากนั้นจะใช้วิธีผูกอีกแบบหนึ่ง คือ ราน การผูกรานนี้คือการผูกจากทามที่อยู่กับคอช้างเชลย เชื่อมต่อกับกะหรัน

และใช้เชือกปะกำหรือโยงซึ่งมีความยาวประมาณ 3-5 เมตร จำนวน 1-2 เส้น ผูกโยงขึ้นไปบนกิ่งไม้เป็นเวลาประมาณ 1-2 วัน โดยไม่ให้ข้าวให้น้ำเช่นกัน เพื่อให้ช้างมัน “โตน” คือเจ็บ อ่อนแรงจนยอม โดยปกติช้างจะกระดกหัวยกขึ้นตลอดเวลาจะทำให้ทามตำคอ เจ็บคอจนตुक ช้างก็จะอ่อนกำลังลง ในช่วงนี้อาจมีการยั่วให้ช้างโกรธ เพื่อให้ทามรัดคอจนบาดเจ็บไม่กล้าดิ้นแรง ๆ ซึ่งเป็นวิธีการปราบช้างให้เชื่อ ถ้าช้างยังคือ หมอช้างจะใช้หนามทิ่มแทงให้ช้างละพศด้วย ขณะเดียวกันก็ต้องระวังไม่ให้ช้างป่าตัวอื่นเข้ามาใกล้ เพราะมันจะมาช่วยเหลือช้างป่าที่ถูกจับไว้ และหากช่วยไม่ได้มันอาจจะกระแทกเพื่อนของมันจนตายได้

ในกรณีที่คล้องช้างติดเท้าเชือกเดียวกัน หัวหน้าคณะจะเป็นผู้พิจารณาตัดสินว่าใครคล้องได้ก่อน โดยจะพิจารณาจากหลักฐานเชือกปะกำที่ผู้ติดอยู่โดยมีเกณฑ์ว่า ถ้าคล้องติดเท้าเดียวกันให้เป็นของผู้ที่อยู่ข้างบน ถ้าคล้องติดเท้าหลังคนที่อยู่เท้าหลังมีสิทธิ์มากกว่า นอกจากนี้ยังต้องพิจารณาหลักฐานอื่นประกอบด้วย เพื่อนำมาชี้ขาด โดยไม่ให้เกิดข้อผิดพลาด เป็นต้น

ภาพที่ 39 การผูกช้างป่าแบบ "ราน"

ขั้นตอนการฝึกช้างป่า

หลังจากที่จับช้าง หรือเถื่อนช้างมาได้แล้ว ก็จะทำการปิดรังควานช้าง และนำช้างมาฝึกบริเวณที่ตั้งชมรม เพื่อให้ช้างเกิดความเชื่อใจ กันเคยและสามารถนำกลับมาที่หมู่บ้านได้

พิธีกรรมหลังจับช้างป่า

หลังจากที่คล้องช้างป่าได้แล้ว ก็จะต้องทำพิธีอย่างหนึ่งเพื่อปิดเป่าไล่ผีให้ออกไปจากตัวช้างป่า พร้อมกับบอกว่าต่อเจ้าป่า เจ้าเขา เทพยาดา เทพอารักษ์และสิ่งศักดิ์สิทธิ์ทั้งหลายว่า พวก

คนเถื่อนช้าง จับช้างมาได้แล้ว จึงขอรับช้างมเกลี้ยงไว้และไล่ผีป่าออกไป ขอให้ปากภัยรักษา
คุ้มครอง ให้มีความเจริญรุ่งเรือง ถูกโฉลก มีโชคมีชัย กับการได้ครอบครองช้างป่าตัวนี้ เป็นต้น
กระบวนการฝึกช้างป่า

ช้างป่าในเมืองไทย หรือบริเวณใกล้เคียง สามารถนำฝึกให้เชื่องเพื่อใช้งานใน
ชีวิตประจำวัน เช่น การลากของหนัก การบรรทุก ลากซุงลากไม้ รวมทั้งฝึกขึ้นสูงเพื่อใช้ใน
การศึกสงครามด้วย ซึ่งช้างที่ฝึกให้เชื่องแล้ว จะมีความกตัญญู รักเจ้าของ และเชื่อฟังคำสั่งขนิดยอม
ตายหรือแลกด้วยชีวิตทีเดียว

การฝึกช้างป่า หรือช้างเถื่อนย่อมจะต้องมีวิธีการ กระบวนการ รวมทั้งมีวิชา คาถาอาคม
ตามความเชื่อที่ได้รับสืบทอดกันมาแต่โบราณ และต้องมีเครื่องมือในการฝึก ซึ่งส่วนใหญ่ การฝึก
ช้างจะทำภายหลังจากที่จับช้างป่ามาได้แล้ว 2-3 วัน โดยฝึกในบริเวณขมรมที่พักนั่นเอง เมื่อฝึกจน
ช้างเชื่อฟังคำสั่ง รับคำสั่งได้บ้างแล้ว หรือมีความเชื่องบ้างแล้ว จึงจะนำกลับมาข่มขู่บ้านที่บ้านปะ
คำ จากนั้น จะมีการฝึกต่อไปอีกเพื่อให้เกิดความชำนาญเฉพาะด้าน และสามารถนำไปใช้งานต่อ
ได้เลย

การฝึกช้างป่า อาจแบ่งได้เป็น 3 ขั้นตอน คือ 1. การฝึกให้ช้างป่าปรับตัว 2. การฝึกให้
เชื่องและเชื่อฟังคำสั่ง 3. การฝึกให้มีความสามารถขึ้นสูง (ส่อง อบอุ่น, สัมภาษณ์, 8-9 ตุลาคม 2555)

ขั้นตอนที่ 1 การฝึกให้ช้างป่าปรับตัว เป็นขั้นการฝึกเพื่อให้ช้างป่ายอมรับสถานการณ์
ใหม่ ยอมปรับตัว และยอมรับฟังคำสั่งจากผู้ฝึกสอน ซึ่งจะทำให้การฝึกภายหลังจากเถื่อนช้างมาได้แล้ว
2-3 วัน โดยช่วงนี้เป็นช่วงที่ช้างป่าอ่อนแรง และลดอาการพยศและความดื้อรั้นลง เนื่องจากถูก
ผูกประชิดกับต้นไม้ในพื้นที่จำกัด รวมทั้งดื่มน้ำและอาหารอีกด้วยทำให้ช้างป่าอ่อนกำลังลงและ
ฝึกได้ง่ายขึ้น

บริเวณที่ฝึกช้าง จะต้องมิชฌภูมิที่ดีพอสมควร ซึ่งในการตั้งที่พัก หรือ ขมรม ครุบาใหญ่
หรือ ปัตติยา ที่เป็นหัวหน้าคณะจะดูแลในการฝึกช้างไว้ด้วย นั่นหมายความว่า บริเวณที่ตั้งขมรม
ที่พัก ก็จะเป็นสถานที่ที่เหมาะสมแก่การฝึกช้างป่าที่เถื่อนหรือจับมาได้ นอกจากนั้น อาจจะมีการสร้าง
เชือกสำหรับฝึกช้าง คล้าย ๆ ช่อ หรือของ ที่จะให้ช้างป่าเข้าไปอยู่และไม่สามารถเดินได้ โดยเชือก
จะทำจากท่อนซุงใหญ่ และต้นไม้เป็นเสาหลัก เป็นช่อง เมื่อช้างเข้าไปก็จะสามารถบังคับช้างให้
ใส่ปลอกขา หรือในช่วงที่ถอดปลอกขาทำเช่นเดียวกัน และจะมีความปลอดภัยกับควาญช้าง
และหมอช้างด้วย

การฝึกช้างเริ่มด้วยการเช่นไหว้พระภูมิเจ้าที่ เจ้าป่าเจ้าเขา เพื่อขออนุญาตฝึกช้างใน
บริเวณนั้นครุบาใหญ่จะสั่งให้หมอช้างนำช้างต่อไปเทียบช้างเชลยและงูไปในเชือกเพื่อสวม
“ปลอกขา” ทั้งคู่หน้าและคู่หลัง ปลอกขามักทำด้วยหวายหรือเชือกขนาดใหญ่ พันเป็นเกลียวมีเชือก

รัศมีตรงกลาง เพื่อให้ช้างก้าวเดินไม่ถนัดเป็นวิธีทรมานช้างให้เชื่องและป้องกันไม่ให้ช้างหนีได้ ก่อนจะสวมปลอกขาให้ช้าง หมอช้างจะถือกระโทงข้าวสุก 3 กระโทงมาร้องเรียกผีป่าเขมรที่เรียกว่า “มะเม็งกงเวียร” ที่อยู่ในตัวช้างให้ออกมารับข้าวที่อยู่ในกระโทงเป็นการปลอบใจ และผีป่าออกมาแล้วจึงทำการสวมปลอกขาช้างต่อไป การใส่ปลอกขา หมอช้างจะใช้ก้อนเล็กตีเล็บช้างเพื่อให้ช้างเจ็บและยกขาขึ้นเพื่อสวมปลอกขา โดยจะสวมทั้งคู่หน้าและคู่หลัง จากนั้น ปลอ่ยให้ช้างป่าหากินอยู่บริเวณนั้น โดยมีช้างต่อคอยอยู่เป็นเพื่อน เพื่อปลอบใจ ซึ่งช้างป่าจะเดินด้วยความล่าช้าและทรมาน และอยู่อย่างนี้ประมาณ 2-3 วัน การให้ช้างต่ออยู่กับช้างป่า เป็นลักษณะของการปลอบใจช้างป่า ให้ช้างป่ามีเพื่อน และยอมปรับตัว เป็นต้น

ขั้นตอนที่ 2 การฝึกให้เชื่องและเชื่อฟังคำสั่ง หลังจากทีปลอ่ยช้างป่าที่สวมปลอกขาประมาณ 2-3 วันแล้ว หรืออาจจะเร็วกว่านั้น หากเห็นว่าช้างป่าเชื่องมากขึ้นแล้ว หมอช้างจะนำช้างป่าเข้าไปยังเขื่อนฝึกช้าง เพื่อถอดปลอกขาออก และทำการฝึกช้างเพื่อใช้งาน ให้ช้างรับทราบคำสั่งและเชื่อฟังคำสั่ง การฝึกขั้นนี้ จะให้ช้างฝึกทำตามคำสั่งซ้ำแล้วซ้ำอีก เพื่อให้ช้างจดจำ และทำได้ก็จะมีการวัดให้ เช่น ให้น้ำ ให้อาหาร เป็นต้น ในระยะนี้ช้างต่อจะคอยดูแลช้างป่าอย่างใกล้ชิดด้วยมิตรภาพ เป็นตัวอย่างที่ดีและคอยชักชวนให้ช้างป่าเชื่อฟังและยินยอมฝึกตามคำสั่งของผู้ฝึก จนเมื่อช้างป่าคุ้นเคยกับช้างต่อและเห็นช้างต่อ อยู่ร่วมกับหมอช้างได้เป็นอย่างดี ก็จะลดการหวาดกลัว และยอมให้หมอช้างเข้าใกล้ชิดได้ ยอมให้ขึ้นขี่คอได้เช่นเดียวกัน

การฝึกช้างป่าในขั้นตอนนี้ จะสามารถฝึกให้เชื่องได้เร็วหรือช้าขึ้น ขึ้นกับลักษณะนิสัยของช้างป่าตัวนั้นประการหนึ่ง และขึ้นอยู่กับความสามารถในการฝึกของหมอช้างอีกประการหนึ่ง หมอช้างที่มีความชำนาญในการฝึก สามารถฝึกให้เชื่องได้ภายใน 7 วัน บางคนใช้เวลา 15 วัน ในขณะที่หมอช้างบางคนอาจใช้เวลาฝึกช้าง 1-3 เดือน เป็นต้น

ขั้นตอนที่ 3 การฝึกให้มีความสามารถขั้นสูง เมื่อผ่านการฝึกขั้นที่ 2 จนช้างเชื่องเชื่อฟังคำสั่ง และสามารถปฏิบัติตามคำสั่งของหมอช้างได้เป็นอย่างดีแล้ว ขั้นต่อมาจะเป็นการฝึกขั้นสูง และให้มีความสามารถเฉพาะทาง ซึ่ง อาจแบ่งเป็น 3 กรณี ดังนี้ (ส่อง อบอูน, สัมภาษณ์, 8-9 ตุลาคม 2555)

1. การฝึกช้างเพื่อเป็นช้างต่อ ซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นช้างที่มีลักษณะดี สง่างาม มีไหวพริบและความเฉลียวฉลาด เชื่อฟังและปฏิบัติตามคำสั่งได้ดี เจ้าของจะทะนุถนอม และบำรุงรักษาเลี้ยงดูอย่างดี เพื่อให้ช้างมีความสมบูรณ์และจะฝึกเพื่อให้มีความชำนาญในการเป็นช้างต่อ ต่อไป

2. การฝึกช้างเพื่อนำไปใช้งานพิเศษ เพื่อให้ช้างมีความชำนาญในด้านต่าง ๆ เช่น กรณีไปลากซุง ก็จะฝึกให้มีความชำนาญในการลากซุง กรณีนำช้างไปใช้งานเพื่องานประเพณี การแสดงต่าง ๆ หรือการท่องเที่ยว ก็จะฝึกช้างให้มีความชำนาญในด้านนั้น เป็นต้น

3. การฝึกสำหรับใช้ในราชการกองทัพ เช่น การฝึกประจัญบาน การเข้าโจมตี

การชนช้าง

การออกกรรม หรือ ออกปะกำ

หลังจากหัวหน้าคณะ เห็นว่าสมาชิกคล้องช้างป่าได้มากพอสมควร และถึงเวลาที่จะต้องเดินทางกลับบ้านแล้ว หัวหน้าคณะจะหาฤกษ์เพื่อปลดปล่อยคณะที่ออกไปเถื่อนช้างเพื่อออกจาก “การเข้าปะกำ” หรือ “เข้ากรรม” มีการทำพิธีร้ายมนต์ บอกกล่าวต่อผีป่า เจ้าป่าเจ้าเขา เทพเทวดา เทพอารักษ์ พระนรศวรมหาราช และพระพิณแสนผู้เป็นใหญ่ ว่าตนเองและเหล่าบรรดาหมอช้าง ควบช้างทั้งหลาย ได้เสร็จสิ้นภารกิจในการเถื่อนช้างป่าแล้วและจะพากันเดินทางกลับ พร้อมทั้งกล่าวสรรเสริญบุญคุณอันยิ่งใหญ่ที่ช่วยให้สามารถจับช้างป่าได้ด้วย คล้าย ๆ เป็นการกล่าวลา และกล่าวขอคุณสิ่งศักดิ์สิทธิ์ทั้งหลายที่ได้ช่วยเหลือ และปกป้องคุ้มครองให้เกิดความปลอดภัยในการเดินทางมาเถื่อนช้างในครั้งนี้ อันเป็นเสร็จพิธีออกกรรม และทุกคนสามารถใช้ชีวิตได้ตามปกติ พุดคุยด้วยภาษาที่ใช้กันอยู่ในชีวิตประจำวัน และพ้นจากข้อห้ามต่างๆแล้ว เป็นอันเสร็จพิธี

เมื่อคณะเถื่อนช้างป่าเดินทางมาถึงจะถึงหมู่บ้านแล้ว จะมีการเป่า “ซัง” ซึ่งทำจากเขาควายนั่น เป็นระยะ ๆ เพื่อเป็นสัญญาณบอกให้คนทางบ้านและผีบ้านผีเรือน ผีปะกำที่บ้านทราบว่าจะคณะเดินทางไปเถื่อนช้างกำลังเดินทางกลับมาแล้ว ซึ่งจะนำมาซึ่งความอึดใจ ความปีติยินดีและความภาคภูมิใจของฝ่ายที่ไปคล้องช้างและฝ่ายที่รออยู่บ้าน ซึ่งกฎเกณฑ์ และข้อห้ามต่าง ๆ ที่ทั้งสองฝ่ายยึดถือปฏิบัติตลอดระยะเวลาที่ออกไปเถื่อนช้าง ก็จะผ่อนคลายลง รวมไปถึงการได้เห็นหน้าสามีมรรยาที่ต้องจากกันไประยะหนึ่ง สำหรับผู้ที่ได้รับอันตราย แก้วร่างกาย หรือแก่ชีวิตก็ดี โดยเฉพาะผู้ที่ได้รับเคราะห์กรรมถึงแก่ชีวิตในขณะที่ออกไปเถื่อนช้าง ญาติพี่น้อง ลูกเมียที่รออยู่ จะมีความโศกเศร้าแต่ก็ยอมรับในชะตากรรมเหล่านั้น โดยเชื่อว่าเคราะห์กรรมที่เกิดขึ้น อาจเกิดจากการผิดผี หรือการละเมิดกฎข้อห้ามอะไรบางอย่างทั้งคนที่อยู่ที่บ้าน หรือคนที่ออกไปเถื่อนช้างป่า ผีปะกำ หรือ ผีบรรพบุรุษจึงไม่ปกป้องคุ้มครองช่วยเหลือ เป็นต้น ซึ่งเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นนี้ จะช่วยย้ำเตือนให้ลูกหลานชาวบ้านปะกำเคร่งครัดต่อกฎของผีปะกำ และผีบรรพบุรุษอย่างเคร่งครัดต่อไป

เมื่อเกิดกรณีมีคนในคณะเสียชีวิตลงในระหว่างการเดินทางออกไปเถื่อนช้างป่า หัวหน้าคณะจะเป็นผู้ทำพิธีฝังศพ โดยไม่มีการเผา และไม่มีการนำศพกลับไปยังบ้านเกิด การฝังจะทำอย่างเรียบง่าย ทุกคนทำความเคารพศพด้วยความอาลัย และขุดหลุมฝังศพ จากนั้น ตัดไม้ไผ่มาคลุมไว้ เพื่อให้ทราบจุดที่ฝัง และป้องกันสัตว์มาขุดคุ้ยกินศพ และก่อนเดินทางต่อไปจะทำพิธีฝากฝังศพให้เจ้าป่าเจ้าเขารับไปอยู่ด้วย สำหรับการเดินทางออกไปเถื่อนช้างต่อไป ทุกคนจะไม่คิดถึงเรื่องความตายนี้อีก จะถือว่าไม่มีอะไรเกิดขึ้น และจะทำภารกิจการเดินทางต่อไป จนได้ช้างป่าเป็นทีพอใจ

จึงเดินทางกลับ จึงค่อยนำความมาบอกแก่ญาติมิตรลูกเมียที่อยู่ทางบ้านเมื่อเดินทางมาถึงให้ทราบต่อไป

การจัดสรรและแบ่งปันช้าง

ช้างป่าที่จับมาได้ จะมีการแบ่งปันในส่วนให้กับเจ้าของช้างต่อ ซึ่งโดยปกติจะเป็นปติยาย ครอบาใหญ่ หรือ ครอบา ที่มีช้างต่อ แต่หากครอบา หรือหมอช้างที่ไปเถื่อนช้างไม่มีช้างต่อเป็นของตนเอง คนที่นั่งคอกช้างมีหน้าที่ใช้ไม้คั่นจามเอาเชือกบาสสอดเข้าไปในขาช้าง จะได้รับส่วนแบ่งช้างส่วนควาญช้าง หรือ มะ จะไม่ได้ช้างเป็นส่วนแบ่ง แต่จะได้ส่วนแบ่งเป็นเงินจากการขายช้าง หรือดีราคาช้างในกรณีไม่ขายแทน ซึ่งจะให้เท่าใดก็เป็นสิทธิของเจ้าของช้างต่อ หรือ ครอบา หรือ หมอช้างที่เป็นผู้เถื่อนช้างได้

กล่าวโดยสรุป ผู้ที่ได้รับการแบ่งช้างที่เถื่อนมาได้ มีดังนี้

1. เจ้าของช้างต่อ ได้รับครึ่งหนึ่ง และมีสิทธิเลือกช้างได้ก่อน

2. หมอช้าง ที่ทำหน้าที่บนคอกช้าง จะได้รับส่วนแบ่งครึ่งหนึ่งของช้างเชลยที่จับมาได้

ถ้าต่อช้างได้ 3 ตัว เจ้าของช้างต่อได้ 2 ตัว หมอช้างที่ทำหน้าที่บนคอกช้างได้ 1 ตัว เป็นต้น

สำหรับควาญมะ หรือผู้ที่ทำหน้าที่ท้ายช้าง จะไม่ได้รับส่วนแบ่งช้างที่ต่อมาได้ แต่จะได้

เป็นเงินแทน ซึ่งจำนวนมากหรือน้อย ขึ้นอยู่กับความพอใจที่จะให้ของเจ้าของช้างต่อ เป็นต้น จึงเจ้าของช้าง แต่จะได้เป็นแ แต่ทำบุญใช้ในชีวิตประจำวันโดยสันติสุข ว่า มั้ใช้ภาษาไทย หรือภาษาถิ่นที่ใช้สื่อสารกันในชีวิตประจำวัน

ประเพณีพิธีกรรมและความเชื่อเกี่ยวกับช้าง

ชาวปะกา มีความเชื่อเกี่ยวกับผีบรรพบุรุษ หรือผีปะกา ได้สืบทอดกันมาตั้งแต่ในอดีต การอัญเชิญบรรพบุรุษและสิ่งศักดิ์สิทธิ์เข้ามาสิงสถิตในเชือกปะกา เป็นการแสดงถึงความเคารพและสำนึกในบุญคุณของบรรพบุรุษ และมีความเชื่อว่าบรรพบุรุษของคนจะคอยปกป้องคุ้มครอง แม้จะล่วงลับไปแล้ว แต่เชื่อว่าดวงวิญญาณของท่านเหล่านั้นยังอยู่ และจะช่วยเหลือในการจับช้างป่าด้วย

การทำพิธีไหว้ศาลปะกา ก็เหมือนการรำลึกถึงบรรพบุรุษผู้ล่วงลับ นึกถึงบุญคุณ คุณงามความดี อันเป็นการสอนลูกหลานที่จะเติบโตมาในอนาคต ให้รู้จักความกตัญญูตอบแทนบุญคุณบิดามารดา ปู่ย่าตายาย ที่เลี้ยงดูเรามา และเป็นบรรพบุรุษของเรา ตลอดจนเป็นการรวมญาติ เพื่อให้รู้ว่าบรรพบุรุษของพวกเราที่กำลังเช่นไหว้อยู่นี้ มีใครเป็นลูกหลาน ญาติพี่น้องบ้าง จะได้จดจำกันได้ ช่วยเหลือกัน และไม่ทะเลาะเบาะแว้งกันเอง ให้อับอายชาวบ้านอื่นเขา เป็นต้น

การเข้ากรรม หรือ การเข้าปะกำ และการทำพิธีปะสะ เพื่อชำระล้างมลทินให้มีความบริสุทธิ์ นับเป็นความเชื่อและเป็นกฎเกณฑ์การอยู่ร่วมกันที่คืออย่างหนึ่ง เพราะการเข้ากรรม ก็คือการยึดถือปฏิบัติตามศีล 5 ข้ออันถือเป็นการทำในสิ่งที่ดีนั่นเอง ทั้งนี้เพื่อให้คนที่อยู่ด้วยกันมีความเชื่อถือ และยึดถือปฏิบัติอย่างเคร่งครัด ถึงนำไปผูกติดกับความเชื่อในเรื่องผีบรรพบุรุษ ผีปะกำ การปกป้องคุ้มครองคนทำดี และการช่วยเหลือคนทำดีให้ได้ ซึ่งหมายถึงการเถื่อนช้างได้เป็นต้น

การทำพิธีเบิกไพร เป็นการเปิดป่า เพื่อขออนุญาตต่อเจ้าป่าเจ้าเขา เป็นการแสดงความอ่อนน้อมต่อเจ้าของบ้าน เพื่อจะขอช้างป่าที่เปรียบเสมือนลูกของเจ้าป่าผู้เป็นเจ้าบ้าน นอกจากนั้นยังขอความคุ้มครองจากสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่สถิตอยู่ในถ้ำนั้น ๆ ตลอดจนป่าเขาถ้ำน้ำไพร แม่น้ำ ลำธาร แม่พระธรณี อันเป็นความเชื่อในสิ่งเหนือธรรมชาติ ที่เชื่อว่าจะสามารถปกป้องคุ้มครองให้เกิดความปลอดภัยจากสัตว์ป่า โรคภัยต่าง ๆ รวมถึงการกระทำจากสิ่งเหนือธรรมชาติเหล่านั้นด้วย

การพูดภาษาผี หรือภาษาป่าในระหว่างที่ออกไปเถื่อนช้างนั้น จะทำให้มีการระมัดระวังด้านคำพูด ประกอบกับมีความเชื่อว่า ภาษาผีจะทำให้ผีป่ามีความเข้าใจ ว่าสิ่งที่เราพูดเรากล่าวมิได้ออกนอกลูกนอกทาง ไม่ผิดผี ผีป่าก็จะปกป้องรักษาคุ้มครอง และช่วยเหลือ เป็นต้น นอกจากนั้น การพูดภาษาผีเป็นภาษาเฉพาะที่บุคคลภายนอกกลุ่มคนเลี้ยงช้างไม่สามารถเข้าใจ ทำให้ไม่วอกแวก และมีสมาธิในการเถื่อนช้าง รวมทั้งทำให้กระบวนการคล้องช้างป่ามีความเข้มข้น เช่นเดียวกับคาถาอาคมต่าง ๆ ที่ยังเป็นภาษาบาลี สันสกฤต ทำให้ดูมีความเข้มข้นกว่าเมื่อแปลมาเป็นภาษาไทยแล้ว เป็นต้น

“กองไฟศักดิ์สิทธิ์” เป็นอีกความเชื่อหนึ่งที่สะท้อนถึงการยอมรับอำนาจและความศักดิ์สิทธิ์ของไฟ กองไฟในตอนกลางคืนก็เปรียบเสมือนดวงอาทิตย์ในตอนกลางวัน ที่ให้ชีวิตให้แสงสว่าง ให้ความสวย ให้ความงาม ให้การเติบโต และในขณะเดียวกันก็มีโทษมหันต์ นั่นคือการเผาผลาญทุกสิ่งอย่างมอดมลายดับสูญสิ้นไป ดังนั้น กองไฟที่ประกอบด้วยพิธีกรรมของหมอช้าง ก็กลายเป็นกองไฟศักดิ์สิทธิ์ ที่สามารถปัดเป่ารังควานสิ่งชั่วร้ายต่าง ๆ ที่จะเข้ามาสู่กลุ่มหมอช้างได้ ไม่ว่าจะเป็นงู สัตว์ป่าที่ดุร้ายต่าง ๆ ตลอดจนผีป่าที่ชั่วร้ายทั้งหลาย หากคิดร้ายต่อกลุ่มผู้ที่ทำความดี ถือศีลบริสุทธิ์เหล่านี้ ย่อมจะถูกเผาผลาญมลายสิ้นไป ในขณะเดียวกันกองไฟก็ยังให้ความอบอุ่น และใช้สำหรับการประกอบอาหาร และประโยชน์อย่างอื่นอีกด้วย

เนื่องจากไฟมีความศักดิ์สิทธิ์และมีประโยชน์มากมาย ความเชื่อเรื่องไฟศักดิ์สิทธิ์จึงถูกสืบทอดให้ทุกคนในขณะเถื่อนช้างต้องให้ความเคารพ กราบไหว้ บูชา กองไฟศักดิ์สิทธิ์นี้ ซึ่งนับเป็นเครื่องมือที่อันหนึ่งในการควบคุมบังคับบัญชาและการปกครองคนในกลุ่ม ให้อยู่ในกรอบประเพณีอันดีงาม มีการประพฤติปฏิบัติตามกฎเกณฑ์ที่กำหนดไว้ เพื่อให้ง่ายต่อการปกครอง เป็นต้น

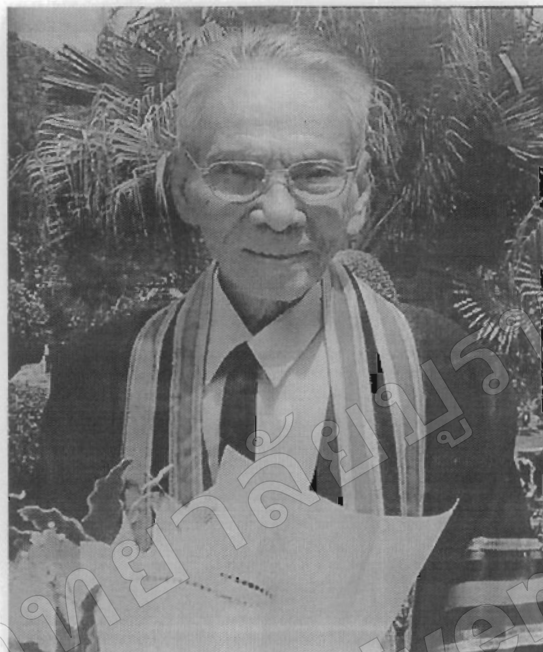
ความเชื่อเกี่ยวกับข้อห้ามต่าง ๆ ในระหว่างการออกไปเถื่อนช้างนั้น ถือเป็นกุศโลบายของคนสมัยก่อน ที่ต้องการไม่ให้เกิดปัญหาครอบครัว อันมีสาเหตุมาจากทั้งสองฝ่าย นั่นคือ ฝ่ายสามีที่ออกไปเถื่อนช้าง จะต้องพูดน้อย สำนวน ไม่ผิดลูกผิดเมียคนอื่น มิเช่นนั้น อาจจะได้รับโทษจากเจ้าป่าเจ้าเขา ถึงขั้นเสียชีวิต และผีบรรพบุรุษก็จะไม่ปกป้องคุ้มครอง ในขณะที่ภรรยาที่อยู่ที่บ้าน ก็จะต้องไม่แต่งเนื้อแต่งตัว อันเป็นการดึงดูดเพศตรงข้ามที่ไม่ใช่สามีตน ไม่ไปนอนพักค้างแรมที่อื่น ไม่พูดจาโดยไม่เห็นหน้าตัวตนคน ซึ่งหมายถึงการห้ามพูดจาในที่ลับนั่นเอง ซึ่งอาจจะนำไปสู่การผิดลูกผิดเมีย หรือการคบชู้ชู้ชายกันได้ เป็นต้น

การมีข้อห้ามสำหรับสามีที่ออกไปคล้องช้าง ก็จะสร้างความอุ่นใจให้กับภรรยาที่บ้านว่าสามีจะไม่ไปนอกใจไปมีภรรยาใหม่ เนื่องจากการออกไปเถื่อนช้างในแต่ละครั้ง อาจจะไปหลายเดือน หรือก่อนปีเลยก็เคยว ประกอบกับการสื่อสารก็ไม่สะดวก โอกาสที่สามีจะมีภรรยาใหม่ก็จะมีมาก จึงอาศัยความไว้วางใจกันเท่านั้น การมีข้อห้ามดังกล่าวนี้ขอย้อนนำมาซึ่งความอุ่นใจของภรรยาที่คอยอยู่ทางบ้าน นอกจากนั้นข้อห้ามต่าง ๆ อาจจะมีไว้เพื่อให้การดำเนินการต่าง ๆ ระหว่างที่ออกไปเถื่อนช้างมีความรอบคอบระมัดระวัง มีสติอยู่เสมอ เพราะการเถื่อนช้างป่าย่อมมีอันตรายถึงแก่ชีวิตได้ตลอดเวลาหากมีความประมาท เป็นต้น

ในส่วนข้อห้ามของภรรยาก็เช่นเดียวกัน การอยู่บ้านคนเดียวเป็นเวลานาน ๆ ย่อมสร้างความไม่สบายใจต่อสามีที่ออกไปเถื่อนช้างป่า ดังนั้น บรรพบุรุษจึงสร้างข้อปฏิบัติอันเป็นการห้ามสำหรับฝ่ายภรรยาที่รอคอยอยู่ทางบ้าน อาทิ การห้ามแต่งตัว การห้ามไปพักค้างแรมที่อื่น การห้ามพูดจาในที่ลับ ต้องเห็นหน้ากันหรืออยู่กันในที่แจ้ง เป็นต้น ซึ่งข้อห้ามเหล่านี้ก็จะสร้างความอุ่นใจให้กับสามีที่เดินทางไปเถื่อนช้าง และจะมีสมาธิในการเถื่อนช้างได้ดี โดยไม่ต้องมาพะวงกับเรื่องของภรรยาที่รออยู่ที่บ้าน

กล่าวโดยสรุป ชุมชนบ้านปะคำมีวัฒนธรรม ประเพณี และความเชื่อต่าง ๆ สืบทอดกันมานาน วัฒนธรรมเหล่านี้ล้วนแฝงไว้ด้วยข้อคิด คติสอนใจ และข้อพึงปฏิบัติเพื่อให้การดำเนินชีวิตราบรื่นดีงามและนำมาซึ่งความสุข ความสมหวัง และการอยู่ร่วมกันอย่างยั่งยืนสืบไป

“ส่อง อบอูน” ปิตุยาคนสุดท้ายแห่งบ้านปะคำ

ภาพที่ 40 คุณตาส่อง อบอูน “ปิตุยา”

ส่อง อบอูน หรือ ครอบาส่อง หรือคุณตาส่อง ตามที่ชาวบ้านปะคำเรียกกัน ซึ่งเป็นที่รู้จักและนับถือของชาวบ้านปะคำ ในฐานะที่ครอบาส่อง เป็นครุบาช้างระดับปิตุยา ซึ่งเป็นตำแหน่งสูงสุดของบรรดาหมอช้าง ที่ยังมีชีวิตอยู่เพียงคนเดียวในขณะนี้ (2555)

ปิตุยาส่อง เกิดเมื่อเดือนกรกฎาคม พ.ศ. 2460 ปัจจุบัน พ.ศ. 2555 อายุ 95 ปี ยังมีสุขภาพร่างกายสมบูรณ์แข็งแรง เดิน ได้คล่องแคล่วโดยไม่ต้องใช้ไม้เท้า พูดจาได้ตอบ ได้ดี และมีความจำที่ดีมาก

ปิตุยาส่องเป็นคนบ้านปะคำโดยกำเนิด เดิมตำบลปะคำ สังกัดอำเภอนางรอง จังหวัดบุรีรัมย์ ต่อมาเมื่อตำบลระหานทรายยกเป็นอำเภอ จึงย้ายมาขึ้นกับอำเภอระหานทราย และได้รับการยกเป็นอำเภอปะคำเมื่อปี พ.ศ. 2526 บิดาชื่อนฤกษ์ อบอูน เป็นกำนันคนที่ 4 ของตำบลปะคำ มารดาชื่อเปลี่ยน อบอูน มีพี่น้องด้วยกัน 10 คน ครอบาส่อง เป็นคนที่ 2 มีรายละเอียดดังนี้

1. วรณ อบอูน (ชาย) หรือหมอช้างวรณ ยังมีชีวิตอยู่ เกิดเมื่อเดือนพฤศจิกายน พ.ศ. 2455 ปัจจุบันอายุ 101 ปี ชาวบ้านมักนิยมเรียกว่าคุณดาวรณ โนอดัดหมอช้างวรณชอบ

การเดินทางไปเถื่อนช้าง เหมือนกับชายหนุ่มคนอื่นๆ แต่จับได้ไม่มากนักเนื่องจากไม่เชี่ยวชาญในการจับช้างเหมือนน้องชาย (ปติยายสอ ออบุ่น) ได้รับการประชันเป็นระดับ “หมอช้าง” เท่านั้น แต่ความสามารถพิเศษของหมอช้างวรรณคือ การเป็นหมอสุมไพร โดยเฉพาะการรักษาพิษงู มะเร็งและเบาหวาน

2. สก ออบุ่น (ชาย) ปติยายช้าง ผู้ที่ประสบความสำเร็จสูงสุดในด้านการจับช้างเถื่อนช้าง ได้รับการยกย่องและการยอมรับนับถือจากบรรดาหมอช้างทั้งรุ่นเก่าและรุ่นใหม่ โดยปติยายช้างจะมีเพียงคนเดียวเท่านั้นในแต่ละช่วงเวลา ปัจจุบันปติยายสอ อายุ 95 ปี

3. กรี ออบุ่น (ชาย) หรือครูบากรี ยังมีชีวิตอยู่ ปัจจุบันอายุ 94 ปี ชอบการจับช้างเถื่อนช้าง เช่นเดียวกับพี่ชาย ได้รับการประชันให้เป็นครูบาช้าง (ตำแหน่งลำดับที่ 3 ใน 5 ลำดับ)

4. จิง ออบุ่น (ชาย) เสียชีวิตตั้งแต่วัยหนุ่ม ในช่วงอายุประมาณ 18 ปี ขณะที่ออกไปเถื่อนช้างบริเวณเมืองพระตะบองและศรีโสภณ ประเทศกัมพูชา ป่วยเป็นไข้ป่าจนเสียชีวิต

5. กง ออบุ่น (หญิง) เสียชีวิต (อายุ 90 ปี)

6. กำนันพะเนา ออบุ่น (ชาย) หรือ กำนันหลุยส์ เป็นกำนันตำบลปะคำ คนที่ 12 ถูกลอบยิงเสียชีวิตในขณะดำรงตำแหน่งเป็นกำนัน ขณะอายุ 58 ปี

7. แช ออบุ่น (หญิง) เสียชีวิต (อายุ 85 ปี)

8. ลำพวง คงนิล (หญิง) ยังมีชีวิตอยู่ ปัจจุบันอายุ 89 ปี มีอาชีพเป็นช่างทรงประจำหมู่บ้าน

9. ลำแพง ออบุ่น (หญิง) เสียชีวิต (อายุ 78 ปี)

10. เฟื่อง ออบุ่น (ชาย) หรือ ครูบาเฟื่อง ยังมีชีวิตอยู่ อายุ 82 ปี ปัจจุบันย้ายไปอยู่กับครอบครัวที่อำเภอครบุรี จังหวัดนครราชสีมา ครูบาเฟื่องเป็นน้องคนสุดท้องในบรรดาพี่น้อง 10 คน และเป็นคนที่ชอบออกไปเถื่อนช้างเช่นเดียวกับพี่ชาย โดยมักจะจับได้ช้างที่มีลักษณะงดงาม เหมาะกับการเป็นช้างต่ออยู่เป็นประจำ ได้รับการประชันเป็น ครูบาช้าง ลำดับที่ 3 จาก 5 ลำดับ

ในบรรดาพี่น้อง 10 คน ผู้ที่เป็นชาย ทั้งพี่ชายน้องชาย รวมทั้งปติยายสอด้วย ได้เข้าร่วมพิธีกรรมการออกไปเถื่อนช้างทุกคน แต่ปติยายสอนับว่าเป็นผู้ที่ประสบความสำเร็จมากที่สุด จับช้างได้มากที่สุด จนได้รับการยกย่องให้เป็นปติยาย อันเป็นตำแหน่งสูงสุดของหมอช้างและคนจับช้าง เป็นต้น

เมื่ออายุย่างเข้า 19 ปี ปติยายสอ ออบุ่น ได้เข้าพิธีแต่งงานกับคุณยายทองสิน อนุรักษวงษ์ศา ซึ่งตอนนั้นอายุ 18 ปี เป็นคนในหมู่บ้านปะคำ และเป็นลูกสาวตระกูลครูบาช้างเช่นเดียวกัน ปัจจุบันคุณยายทองสินอายุ 93 ปี ยังมีสุขภาพร่างกายแข็งแรง มีบุตรด้วยกัน 5 คน ดังนี้

1. นางประสงค์ จันดากุล (อบุ่น) เสียชีวิต จากอุบัติเหตุทางรถยนต์เมื่อปี พ.ศ. 2548

2. นางพิมพ์เสน ศรีขจร (อบอู่) ปัจจุบันอายุ 70 ปี อาชีพแม่บ้าน สามเณรข้าราชการบำนาญ (ตำรวจ)

3. นายชำเลื่อง อบอู่ หรือลุงเลื่อง อายุ 65 ปี ปัจจุบันย้ายครอบครัวมาอยู่ที่พัทธยาบางละมุง เพื่อมาดูแลช้างให้กับคุณตาสองผู้เป็นบิดา ที่หมู่บ้านช้างพัทธยา จ.ชลบุรี

4. นางสาวอรประภา อบอู่ อายุ 59 ปี รับราชการเป็นพยาบาลอยู่ที่โรงพยาบาลจังหวัดบุรีรัมย์

5. นายวุฒินันท์ อบอู่ อายุ 56 ปี รับราชการครูอยู่ที่จังหวัดสุพรรณบุรี

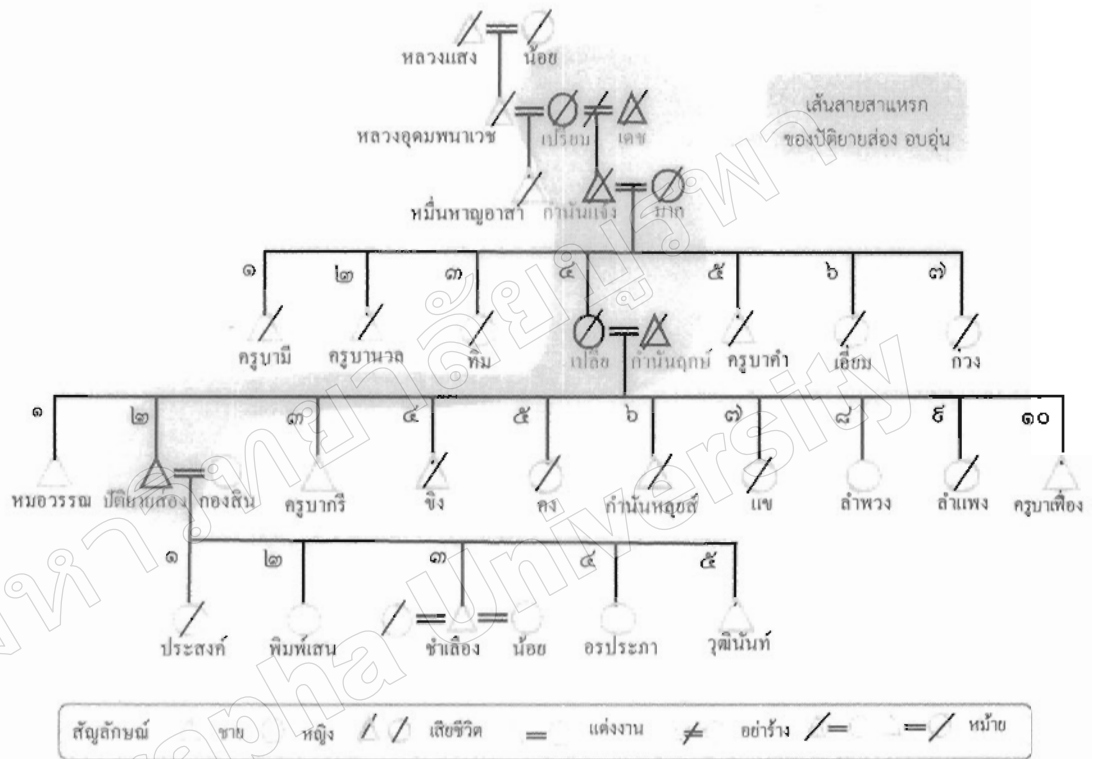
ปิตุยาสอง และคุณยายกองสิน อบอู่ เป็นครอบครัวที่มีฐานะดีมากคนหนึ่งหมู่บ้านจากอาชีพการจับช้างป่าและขายช้างให้กับพ่อค้าช้าง (นายฮ้อยช้าง) ซึ่งพ่อค้าเหล่านี้จะมารับซื้อถึงที่ โดยราคาช้างเมื่อ 80 ปีที่แล้ว ตกตัวละ 70-80 บาท ขึ้นอยู่กับลักษณะของช้าง ในขณะที่ในสมัยนั้นข้าวเปลือก 1 กระสอบป่าน (ประมาณ 80 กิโลกรัม) ราคาเพียง 40 สตางค์เท่านั้น จึงถือว่าครอบครัวปิตุยาสอง และคุณยายกองสิน เป็นผู้มีฐานะดีมากในหมู่บ้าน ดังนั้น ปิตุยาสองและคุณยายกองสินจึงตั้งใจส่งลูก ๆ ให้ได้เรียนหนังสือในระดับสูง ๆ ทุกคน ซึ่งต่อมาลูก ๆ ก็ได้รับราชการเป็นครู และพยาบาล ตามที่ตั้งใจ ยกเว้นลูกชายคนโต ชื่อชำเลื่อง อบอู่ ที่ต้องมาช่วยพ่อแมดูแลเลี้ยงช้างในครอบครัว จึงไม่ได้เรียนสูงเหมือนพี่น้องคนอื่น ๆ และปัจจุบันยังคงทำหน้าที่ดูแลช้างของ ปิตุยาสองที่เหลืออยู่เพียง 3 ตัว ที่หมู่บ้านช้างพัทธยา จังหวัดชลบุรี

หากย้อนไปในช่วงที่ปิตุยาสองยังเป็นเด็ก ในสมัยนั้นที่ปะคำยังไม่มีโรงเรียน ชาวบ้านมักจะส่งให้ลูก ๆ ของตนเองไปเป็นเด็กวัด เพื่อให้พระคุณเจ้าท่านอบรมสั่งสอน เด็กชายสองก็เช่นเดียวกัน บิดาได้นำตัวไปฝากเป็นเด็กวัดครั้งแรกที่วัดโพธิ์น้อย หรือวัดบ้านปะคำ แต่ด้วยความที่ครูบาสองเกิดมาก็ได้สัมผัสกับกลิ่นอายของช้าง ซึ่งในขณะนั้นหมู่บ้านปะคำมีช้างมากมาย บิดาซึ่งเป็นกำนัน ลุงและน้าซึ่งเป็นครูบาช้าง (ครูบามี ครูบานวล พี่ชายแม่ และครูบาคำ น้องชายแม่) ตลอดจนหมื่นหาญอาสา ผู้ซึ่งได้รับยกย่องเป็นปิตุยาช้าง ที่มีความเชี่ยวชาญชำนาญไพรและวิชาการจับช้างที่หาตัวจับยากผู้หนึ่ง มักจะทำการฝึกช้างป่าอยู่บริเวณทุ่งท้ายหมู่บ้านเป็นประจำทุกวัน ด้วยความสนใจและอยากรู้อยากเห็นของเด็กชายสอง เมื่อเลิกเรียนก็จะรีบไปดูบิดา ลุงและน้าของตนฝึกช้างด้วยความสนใจใคร่รู้ทุกวัน และอยากจะทำได้บ้าง

ต่อมาเมื่ออายุได้ประมาณ 7 ขวบ กำนันฤกษ์ผู้เป็นบิดา ได้นำตัวเด็กชายสองไปฝากเป็นศิษย์หลวงพ่อเจ้าอาวาสวัดสะเดา อำเภอนางรอง เพื่อจะได้มีโอกาสในการศึกษาเล่าเรียน โดยไปอาศัยอยู่กับครูบาชีวและป่าทิมซึ่งเป็นพี่สาวของมารดา แต่เด็กชายสองก็ได้ศึกษาเล่าเรียนเพียงระยะเวลาอันสั้นแค่ 2 เดือน เท่านั้น อย่างไรก็ตามแม้จะอยู่เพียงระยะเวลาอันสั้น แต่เด็กชายสอง

ก็เป็นคนขยันขันแข็งและเป็นคนที่มีความซื่อสัตย์ ไม่เคยรังเกียจหรือปฏิเสธเวลาพระคุณเจ้า และเณรในวัดใช้งานต่าง ๆ จึงเป็นที่รักของทุกคน จนได้รับคำชื่นชมและยกย่องจากเจ้าอาวาสให้เป็นศิษย์วัดตัวอย่าง นำมาซึ่งความปลื้มปิติแก่เด็กชายส่องเป็นอย่างนัก

ผังเครือญาติบ้านปะคำ และปัตติยาส่อง อบอุ่น

ภาพที่ 41 ผังเครือญาติคุณตาส่อง อบอุ่น

ภายหลังออกจากวัดสะเดาได้เพียง 2 เดือน พระอาจารย์เต็บ เจ้าอาวาสวัดจอมปราสาท อำเภอนางรอง ก็ได้มาขอตัวไปเป็นลูกศิษย์ ซึ่งในระหว่างนี้ ช้างของท่านหมื่นหาญอาสา ปัตติยา ช้างบ้านปะคำ เกิดตกมันอาละวาด ควบคุมไม่ได้ จึงได้ขอให้พระอาจารย์เต็บ ผู้ซึ่งได้ชื่อว่ามีคาถาอาคม แก่กล้า ช่วยทำนมนต์และพิธีปัดรังควานจนช้างคลายจากอาการตกมันในที่สุด ต่อมาปัตติยาหมื่นหาญได้มอบลูกช้าง ให้แก่พระอาจารย์เต็บ 1 ตัว เพื่อเป็นการแก้เคล็ด ชื่อว่า “ก้อนทอง” พระอาจารย์เต็บจึงให้เด็กชายส่อง เป็นคนเลี้ยงดูและคอยฝึกหัด ซึ่งเป็นที่ถูกใจของเด็กชายส่องเป็นอย่างมาก

ตลอดระยะเวลา 2 ปี ที่เด็กชายส่งอยู่กับก้อนทอง ได้ให้การดูแล ฟูมฟักและฝึกชั่งน้อย ก้อนทองอย่างรักใคร่และเอ็นดู ต่อมาพออายุได้ 9 ขวบเศษ จึงได้มีโอกาสไปฝึกชั่งกับบิดา ลุงและ น้าอย่างจริงจัง จนฝีมือในการควบคุมรังคับชั่ง และฝึกชั่งก้าวหน้ามากกว่าเพื่อนในรุ่นเดียวกัน ได้รับคำชมและล่ำลือในฝีมือจากบรรดาลุง ๆ น้า ๆ และหมอชั่งแห่งบ้านปะคำกันอย่างกว้างขวาง โดยเฉพาะครูบามี ผู้เป็นลุง (พี่ชายแม่) ซึ่งเป็นศิษย์เอกของท่านหมื่นหาญอาสา ก็ได้รับเด็กชายส่ง มาไว้เป็นลูกศิษย์ คอยฝึกสอนและถ่ายทอดวิชาความรู้อย่างใกล้ชิด จนเด็กชายส่งมีความก้าวหน้า ในการเรียนอย่างรวดเร็ว

ครั้งหนึ่งช้างของหลวงณรงค์รักษาเขต เจ้าเมืองนางรองในขณะนั้น ซึ่งมีอยู่ 2 ตัว นำมาไว้ ที่บ้านปะคำ เพื่อให้หมอชั่งช่วยฝึกให้เชื่อง แต่หนึ่งในสองตัวนี้เป็นช้างค้อและดุ ใคร ๆ ก็เอาไม่อยู่ และไม่ยอมให้ขึ้นขี่คอ ใครขึ้นก็จะสลัดให้ตกทุกคน จนหมอชั่งทุกคนระอา วันหนึ่งช้างตัวนี้ได้ หนีเข้าไปในป่าทั้งที่มีปลอกขาสวมอยู่ เด็กชายส่งซึ่งขณะนั้นอายุยังไม่ถึง 10 ขวบ ได้ออกไปตาม หาเพียงลำพัง โดยไปทันช้างตอนใกล้พลบค่ำแล้ว แต่เนื่องจากบริเวณป่าแถวนั้นมีเสือชุกชุมเกรงว่า จะเกิดอันตราย เด็กชายส่งจึงขึ้นขี่คอช้าง ตอนแรกช้างไม่ยอม แต่ได้ยื้อกันไปมาระหว่างคนกับ ช้างพักใหญ่ จนช้างร้องลั่นปากก่อนที่จะยินยอมหันหัวเดินลี้ลับกลับมายังหมู่บ้านปะคำ นับแต่วันนั้น ช้างตัวนี้ก็เชื่องและคิดเด็กชายส่งมาโดยตลอด วิศวกรรมความสามารถในการบังคับช้างค้อและดุ ครั้งนี้ เป็นที่ล่ำลือและกล่าวถึงกันอย่างกว้างขวางในบรรดาครูบาอาจารย์ และคนเลี้ยงช้างใน หมู่บ้านปะคำและหมู่บ้านใกล้เคียง ที่น่าแปลกคือเมื่อช้างตัวใดที่หมอชั่งคนอื่น ๆ เอาไม่อยู่เมื่อมา อยู่ในมือของเด็กชายส่ง จะยอมและเชื่องลงทันทีเหมือนดังต้องมนต์สะกด

ต่อมาเมื่ออายุย่างเข้า 13 ปี ครูบามีผู้เป็นอาจารย์ ได้พิจารณาเห็นว่าเด็กชายส่งมีความ รอบรู้ในวิชาการเถื่อนช้างพอสมควรแล้ว ตลอดจนมีหน่วยก้านดีและมีปฏิภาณไหวพริบยอดเยี่ยม จึงชักชวนให้ร่วมคณะเดินทางออกไปเถื่อนช้างต่อช้างป่าที่เมืองพระตะบอง และศรีโสภณ ประเทศ กัมพูชาด้วย เด็กชายส่งตอบรับด้วยความตื่นเต้นและดีใจอย่างบอกไม่ถูก เพราะรอเวลาและโอกาสนี้มานานแล้ว โดยครั้งนี้ มีปติยาหมื่นหาญอาสา เป็นหัวหน้าคณะ นำหมอชั่งและครูบาช้าง ประมาณ 80 คน ร่วมเดินทางไป ประกอบด้วย ครูบามี ครูบานวล ครูบาคำ ครูบาแป๊ะ ครูบาแขก และครูบาอีกหลายคน รวมทั้งเด็กชายส่งด้วย ซึ่งนับเป็นความอายุน้อยที่สุดในคณะด้วย โดยมี ตำแหน่งเป็น “คาญมะ” ซึ่งเป็นตำแหน่งแรกในลำดับการปกครองของกลุ่มคนเลี้ยงช้าง มีหน้าที่ คอยเลี้ยงช้าง ช่วยเหลือหมอชั่ง ครูบาช้าง ทุกอย่าง เช่น หุงข้าว ตักน้ำ ผ่าฟัน ดินก่อน นอนที่หลัง เป็นต้น

ในการออกไปเถื่อนช้างครั้งแรกนี้ เด็กชายส่งได้นั่งเป็นความูท้ายช้างให้กับครูบาแขก มีหน้าที่ในการปลดสายรัดไม้คันทาม และส่งไม้คันทาม ให้กับครูบาเพื่อที่จะให้ครูบาสอดบ่วงหนัง

ปะกำเข้าไปในขาข้างป่า และเมื่อคล้องขาข้างป่าได้แล้ว ก็จะทิ้งมัดเชือกปะกำที่อยู่บนหลังข้างลงพื้น ซึ่งตอนนี้ต้องระวังเรื่องหนังปะกำเหวี่ยงเข้าหาตัว ซึ่งอาจอันตรายถึงแก่ชีวิตได้ จากนั้นควาญมะจะต้องโคดลงจากหลังข้าง เพื่อนำปลายเชือกปะกำอีกด้านหนึ่งไปผูกติดกับต้นไม้ใหญ่ที่อยู่ใกล้ที่สุด เป็นการผูกข้างป่าไว้ไม่ให้หนีไปไหน ซึ่งถือว่าเป็นงานที่มีความเสี่ยงมาก เพราะในระหว่างการคล้องข้าง จะมีฝูงข้างต่อ และข้างป่าวิ่งทั่วบริเวณเต็มไปหมด

ประสบการณ์ในการออกไปเถื่อนข้างครั้งแรก ยังมีเรื่องระทึกที่เด็กชายสองจดจำอย่างมีลิ้มเถื่อน นั่นคือ ในระหว่างการเถื่อนข้างป่าอยู่นั้น มีข้างป่าหนุ่มตัวหนึ่งยาวประมาณ 1 คืบ สูงประมาณสี่ศอก ยืนอยู่ในกลุ่มข้างสิดอ (ข้างสิดอเป็นข้างที่มีลักษณะพิเศษที่ชาวหมอข้างเขาถือกันว่าสูงกว่าข้างทั่วไป) สูงใหญ่ใกล้เคียงกับข้างต่อ พอเห็นข้างต่อของครุบาแยกกับควาญสอง แทนที่จะวิ่งหนีเข้าป่า กลับหันหน้าและวิ่งเข้ามาชนกระแทกกับข้างต่อ ควาญสองเกือบตกข้าง และเมื่อข้างต่อกับข้างป่าจัดกันไปมาพักใหญ่ สุดท้ายข้างหนุ่มสู้พลังข้างต่อที่ถูกชนและฝีกมาอย่างดีไม่ได้ จึงนอนหงายลงกับพื้นเอาขาชี้ขึ้นฟ้า เหมือนจะยอมรับความพ่ายแพ้ สักพักหนึ่งจึงยืนขึ้นและเดินวนรอบๆบริเวณนั้น เมื่อครุบาแยกคล้องบ่วงปะกำได้สำเร็จแล้ว จึงนำมาฝึกที่ชมรม ซึ่งข้างหนุ่มตัวนี้เป็นข้างที่มีรูปร่างลักษณะดี มีความสง่างามมีฐาน จึงให้ชื่อว่า “พลายสง่า” และมีความเฉลียวฉลาด จึงได้ฝึกไว้เป็นข้างต่อในคราวต่อไป โดยพลายสง่าได้มาเป็นข้างต่อคู่ใจของเด็กชายสองมาโดยตลอด จนพลายสง่าตายจากไป

ในครั้งนี้ ครุบาแยกและควาญสองได้ช่วยกันจับข้างป่าได้ 3 ตัว ซึ่งถือว่าประสบความสำเร็จอย่างมากในการออกไปคล้องข้างป่าครั้งแรกของควาญสอง จึงสร้างความฮึกเหิมและความมั่นใจให้กับควาญสองอย่างมาก จึงได้เดินทางไปเถื่อนข้างในประเทศกัมพูชาอีกทุกปี และสามารถจับข้างได้ทุกครั้งเมื่อออกเดินทางไปเถื่อนข้าง

ควาญสองได้รับการประชัน หรือบวชให้เป็น “หมอข้าง” เมื่อตอนอายุ 15 ปี หลังจากที่ยังจับข้างป่าได้ประมาณ 5 ตัว โดยในช่วงอายุระหว่าง 17-21 ปี เป็นช่วงที่จับข้างได้มากที่สุด หรือ “หมาน” ที่สุด ตามภาษาไทยโคราช หรือไทยเบิ้งเรียกกัน โดยสามารถจับได้ทั้งข้างพังข้างพลาย ข้างสิดอ เป็นต้น

อายุ 22 ปี หมอข้างสองก็ได้รับประชันเป็น “ครุบา” อันเป็นตำแหน่งที่สูงขึ้นมาอีก 1 ระดับ จากตำแหน่งหมอข้าง ซึ่งหมอข้างสองจับข้างมาได้แล้ว จำนวน 21 ตัว โดยเป็นครุบาที่อายุน้อยที่สุดในขณะนั้น

ต่อมาครุบาสองก็ได้เดินทางเข้าออกประเทศกัมพูชาอยู่เป็นประจำ เพื่อไปเถื่อนข้าง โดยเฉพาะบริเวณป่าท่าเสือ และป่าท่าสะอาด แถบเมืองศรีโสภณ พระตะบอง และเสียมเรียบ และ

สามารถจับช้างได้ประมาณ 50 ตัว จึงได้รับการประชันเป็น “ครุบาใหญ่” เมื่อมีอายุเพียง 30 ปี เท่านั้น และเป็นครุบาใหญ่ที่อายุน้อยที่สุดเช่นเดียวกัน

ครุบาใหญ่ ส่อง อยอ่น ได้ใช้ชีวิตโลดโผนในป่าท่าเสือ ป่าท่าสะอาด ประเทศกัมพูชา ป่าดงใหญ่ และป่าดงอีจาน ในเขตเขาใหญ่ จนมีความชำนาญไพรและศาสตร์ในการจับช้าง เป็นที่เคารพนับถือในกลุ่มครุบาช้าง หมอช้าง ของหมู่บ้านปะคำ ร่ำเรียนวิชาจากครูอาจารย์จนครบถ้วนสมบูรณ์ และมีความรอบรู้ตลอดจนไหวพริบสติปัญญาในการแก้ไขปัญหา มีลักษณะของความเป็นผู้นำ จึงได้รับการยกให้เป็น “ปติยาย” อันเป็นตำแหน่งสูงสุดของกลุ่มคนเลี้ยงช้าง ด้วยวัยเพียง 38 ปี เท่านั้น ซึ่งถือว่าเป็นปติยายที่อายุน้อยที่สุดในประวัติศาสตร์บ้านปะคำแห่งนี้

ตำแหน่งปติยายนอกจากเป็นตำแหน่งสูงสุด และสำคัญที่สุดในกลุ่มคนเลี้ยงช้างแล้ว ตำแหน่งนี้จะมีได้เพียงคนเดียวในหมู่บ้านหนึ่ง หรือชุมชนหนึ่ง จะมีสองคน หรือสามคนในเวลาเดียวกันไม่ได้ ดังนั้น คนที่จะได้ขึ้นเป็นปติยายคนต่อไป จะต้องรอให้ปติยายคนปัจจุบันล้มหายตายจากไปเสียก่อน เป็นต้น

การเป็นปติยาย จะต้องผ่านการเป็นตำแหน่ง ครุบาใหญ่ มาก่อน และมีความรอบรู้เกี่ยวกับป่า และพงไพรอย่างดี รวมทั้งวิชาคชศาสตร์ทั้งหลาย ตลอดจนคาถา อาคม พิธีกรรมต่าง ๆ ขึ้นสูง เป็นที่ยอมรับของบรรดาหมอช้าง ครุบาช้างทั้งหมด ที่สำคัญต้องเป็นคนดี มีลักษณะของความเป็นผู้นำ ทุกคนให้ความเคารพนับถือ ซึ่งครุบาใหญ่บางคน หากรู้ตัวเองว่ายังไม่มีมีความรอบรู้ในศาสตร์การเลื่อนช้างขึ้นสูงทั้งหมด ก็จะไม่ยอมขึ้นเป็นปติยายเช่นกัน เพราะถือเป็นตำแหน่งที่ผิปะคำ และผิบรรพบุรุษต้องเห็นชอบด้วย หากไม่มีความสามารถถึงขั้นนั้น อาจจะได้รับอันตรายแก่ตนเองและครอบครัว และถึงแก่ชีวิตได้

ปติยายส่องยังคงมีความสุขกับการออกไปเลื่อนช้างที่ประเทศกัมพูชาอย่างต่อเนื่อง ชีวิตของปติยายส่อง กับช้าง เหมือนเงาติดตามตัวที่แยกจากกันได้ ท่านได้นำคณะออกไปจับช้างที่ประเทศกัมพูชาอีกประมาณ 4-5 ครั้ง ก็เกิดปัญหาพิพาทชายแดนไทยกัมพูชา และมีปัญหาการสู้รบกันภายในประเทศ โดยในครั้งสุดท้ายของการไปเลื่อนช้างที่เมืองศรีโสภณ ในช่วงปี พ.ศ. 2500 หลังจากคล้องช้างได้จำนวนหนึ่งและกำลังทำการฝึกที่ชมรมอยู่นั้น ก็ได้เกิดสงครามมีการยิงปะทะกันเองระหว่างเขมรแดงและเขมรรัฐบาลในบริเวณเมืองศรีโสภณ ทำให้คณะช้างของปติยายส่องต้องเดินทางกลับมาที่บ้านปะคำอย่างเร่งรีบ ช้างที่จับได้หลายตัวต้องยอมปล่อยคืนป่าไปเพราะเอามาด้วยไม่หมด และหลายตัวยังฝึกไม่เชื่อง หลังจากนั้นก็เกิดการสู้รบอย่างต่อเนื่อง และปัญหาข้อพิพาทชายแดนไทย-กัมพูชา จึงไม่สามารถเข้าไปจับช้างในเขตประเทศกัมพูชาได้อีกนับแต่นั้นมา

เมื่อพื้นที่ประเทศกัมพูชาอันเป็นแหล่งทรัพยากรสำคัญในการจับช้างถูกปิดลง ปัตติยา ส่องและชาวหมอช้างบ้านปะคำจึงเข้ามาจับช้างในบริเวณพื้นที่ป่าดงใหญ่และป่าดงอีจาน ซึ่งอยู่บริเวณพื้นที่เขาใหญ่ไม่ไกลจากหมู่บ้านปะคำมากนัก แต่บริเวณนี้มีช้างป่าน้อยและหายาก ส่วนใหญ่จะอยู่ในป่าบนภูเขา ซึ่งเข้าไปจับได้ยาก จึงไม่ค่อยประสบความสำเร็จในการเถื่อนช้างในพื้นที่ป่าแห่งนี้ หลังจากที้ออกป่าเพื่อไปเถื่อนช้างบริเวณเขาใหญ่ประมาณ 4-5 ครั้ง แต่ไม่สามารถจับช้างได้เลย พิธีกรรมในการออกไปเถื่อนช้างจึงค่อย ๆ เลิกราและหยุดลงแต่เพียงเท่านี้

ตลอดระยะเวลา 30 ปี บนถนนคนจับช้าง ของปัตติยา ส่อง อบอวน ผ่านปัญหา อุปสรรค สุขและความสำเร็จมาอย่างมากมาย คุณตาส่องได้จับช้างป่ามาแล้วประมาณ 200 ตัว เมื่อได้มาแล้วก็จะขายต่อให้กับนายฮ้อยช้างจากจังหวัดอื่น ๆ เช่น ร้อยเอ็ด เพชรบูรณ์ บุรีรัมย์ ชัยภูมิ ลำปาง ซึ่งจะมารับซื้อถึงที่บ้านปะคำ หรือตามไปที่ประเทศกัมพูชาก็มี มารับไปที่ละหลายสิบตัว เพื่อไปฝึกไว้ใช้งานลากซุง ลากไม้ หรือขายต่อไปอีกทอดหนึ่ง คุณตาส่องจะเลือกช้างที่มีคุณลักษณะดีและเก็บไว้เองจำนวน 10 เชือก ไม่เก็บไว้มากเพื่อจะได้ดูแลอย่างทั่วถึง นอกจากนั้น ยังได้ถ่ายทอดวิชาความรู้เกี่ยวกับพงไพรและตำราขงลักษณะตลอดจนคาถาอาคมต่าง ๆ ให้กับลูกหลาน หมอช้าง ครูบาช้าง โดยเป็นอุปัชฌาย์ในการประชัน หรือบวชหมอช้างใหม่ หรือทำพิธีแจกป่า (เป็นการประชันอีกแบบหนึ่ง แต่ทำพิธีในป่าขณะกำลังจะเดินทางกลับจากการไปเถื่อนช้าง) รวมแล้วประมาณ 30 คน อย่างไรก็ตาม เมื่อไม่สามารถออกไปเถื่อนช้าง หรือหาช้างป่าได้ดังเดิมแล้ว รายได้จากการขายช้างป่าก็หดหายไปด้วย ปัตติยา ส่อง และกลุ่มหมอช้างบ้านปะคำ จึงได้นำช้างออกไปรับจ้างตามงานบุญประเพณีต่าง ๆ เช่น งานแต่งงาน งานแห่นาค งานบวช งานบุญผ้าป่า กฐิน ตลอดจนการรับจ้างลากซุงลากไม้ไปตามจังหวัดต่าง ๆ เช่น จังหวัดนครราชสีมา สระแก้ว จันทบุรี ชัยภูมิ เพชรบูรณ์ เชียงใหม่ เชียงราย ลำพูน ลำปาง อุตรดิตถ์ เป็นต้น ซึ่งก็ยังพอหาเลี้ยงชีพทั้งคนและช้างได้

ต่อมาธุรกิจการทำป่าไม้เริ่มลดน้อยลง งานบุญประเพณีต่าง ๆ ผู้คนมีแนวคิดในการจัดกันแบบเรียบง่าย โดยไม่จำเป็นต้องใช้ช้างแหอีก งานของช้างจึงลดน้อยลงมาก ปัตติยา ส่องจึงนำช้างออกไปรับจ้างในแถบภาคตะวันออก ได้แก่ จันทบุรี ระยอง และสุดท้ายนำไปเข้าสังกัดแหล่งท่องเที่ยวที่ หมู่บ้านช้างพิทยา จังหวัดชลบุรี เพื่อให้บริการนักท่องเที่ยวนั่งชมทัศนียภาพรอบๆ เมืองและสวนผลไม้ โดยมีลูกชายคนโต “ชาเลียง อบอวน” เป็นผู้คอยดูแลอย่างใกล้ชิดตลอดมา ซึ่งนับถึงปัจจุบันเป็นเวลากว่า 25 ปีแล้ว

การจับช้างป่าครั้งสุดท้ายในชีวิตของปัตติยา ส่อง เกิดขึ้นเมื่อปี พ.ศ. 2531 ที่บริเวณป่าเขา สอยดาว จังหวัดจันทบุรี โดยในขณะนั้นมีฝูงช้างป่าเข้ามากินพืชไร่ของชาวบ้าน สร้างความเสียหาย

จำนวนมาก จึงได้รับการร้องขอจากหน่วยงานของรัฐให้ไปช่วยจับช้างป่า ซึ่งคุณตาต้องก็จับมาได้ 2 ตัว ฝึกและส่งไปทำงานต่อไป

ในช่วงชีวิตกว่า 50 ปี นับจากปี พ.ศ. 2501 เป็นต้นมา แม้ว่าปิตายาส่องไม่มีโอกาสได้ออกไปเถื่อนช้างป่าตามแบบฉบับดั้งเดิมของบรรพบุรุษอีก และประเพณีการเถื่อนช้างได้กลายเป็นอดีตไปแล้วก็ตาม ปิตายาส่อง ปิตายาคนสุดท้ายของคนเลี้ยงช้างบ้านปะคำ ยังคงสืบทอดรักษาวัฒนธรรมประเพณีการเถื่อนช้างและพิธีกรรมต่าง ๆ อย่างเคร่งครัด การไหว้ศาลปะกำประจำปี จัดตามแบบฉบับดั้งเดิมทุกประการ รวมทั้งดูแลศาลปะกำ และเครื่องมือในการเถื่อนช้าง เช่น เชือกปะกำ เป็นอย่างดี โดยห้ามผู้ที่ไม่เกี่ยวข้องเข้าไปหยิบจับ ห้ามเด็กและผู้หญิงขึ้นไปบนศาลปะกำ อย่างเด็ดขาด เป็นต้น

ในปี พ.ศ. 2545 สำนักงานวัฒนธรรมอำเภอปะคำ จังหวัดบุรีรัมย์ ได้ยกย่องเชิดชูให้ ปิตายาส่อง ออบุ่น เป็นผู้มีผลงานดีเด่นด้านวัฒนธรรมภูมิปัญญาชาวบ้าน ด้านการอนุรักษ์ช้างไทย

ในปีเดียวกัน สำนักงานวัฒนธรรมแห่งชาติ ได้มอบโล่เชิดชูเกียรติ ในฐานะเป็นผู้มีผลงานดีเด่นด้านวัฒนธรรม สาขาภูมิปัญญาชาวบ้านของจังหวัดบุรีรัมย์

ในปี พ.ศ. 2548 มหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์ ได้มอบปริญญาดุษฎีศาสตรบัณฑิตกิตติมศักดิ์ สาขาสังคมศาสตร์ เพื่อเป็นเกียรติแก่ ปิตายาส่อง ออบุ่น และวงศ์ตระกูลสืบไป

ภาพที่ 42 รางวัลแห่งความภาคภูมิใจของคุณตาต้อง ออบุ่น

ปัจจุบันปติยาบสอง อบอุ่น อาศัยอยู่กับภรรยาชื่อ คุณยายทองสิน อบอุ่น ที่บ้านปะคำ อำเภอปะคำ จังหวัดบุรีรัมย์ ด้วยชีวิตที่เรียบง่าย อบอุ่น และมีความสุขกับลูกหลานที่แตกกิ่งก้านสาขาเติบโตใหญ่ขึ้นมามาก

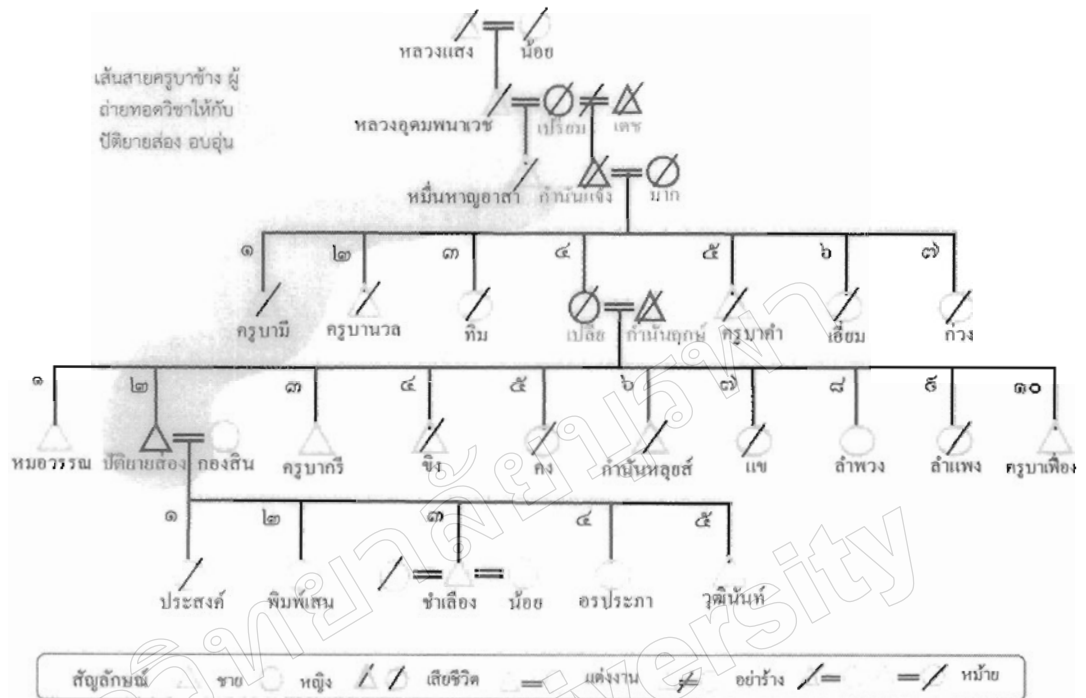
เส้นทางสู่ปติยาบของสอง อบอุ่น

ปติยาบสอง อบอุ่น นับว่าเป็นผู้สืบทอดวิชาสายตรงมาจากหลวงอุดมพนาเวช ผู้มาสร้างบ้านแปลงเมืองบ้านปะคำแห่งนี้ ดังนั้นจึงได้รับการถ่ายทอดวิชาแบบหมดเปลือกมาจากอาจารย์ ประกอบกับคุณตาสองเป็นผู้ที่มีความชอบในด้านนี้อยู่ด้วยแล้ว รวมทั้งมีความเฉลียวฉลาดไหวพริบดี จึงทำให้สามารถรับการถ่ายทอดความรู้จากครูอาจารย์ได้อย่างรวดเร็วและแม่นยำ

ปติยาบสอง อบอุ่น เป็นศิษย์ก้นกุฏิของครูบามี ผู้มีศักดิ์เป็นลุงแท้ ๆ ในฐานะเป็นพี่ชายของแม่ ในขณะที่ครูบามีก็เป็นศิษย์เอกของท่านหมื่นหาญอาสา ซึ่งเป็นลูกชายของหลวงอุดมพนาเวช ดันดำหรับในการเถื่อนช้างจับช้างแห่งบ้านปะคำ (ดูภาพที่ 14 ประกอบ)

หลวงอุดมพนาเวช เป็นนายด่านบ้านปะคำ ให้มารักษาด่านแทนหลวงแสงผู้เป็นบิดา ที่ขอลากลับไปพักผ่อนที่เมืองประจิม ปากน้ำ ซึ่งหลวงอุดมพนาเวช เป็นทหารช้างมีความรอบรู้เกี่ยวกับช้างเป็นเลิศ นอกจากหน้าที่ดูแลด่านแล้ว ยังมีหน้าที่ในการจับช้างเพื่อส่งให้กับกองทัพเมืองนครราชสีมาด้วย ต่อมาลูกชายคือหมื่นหาญอาสาผู้ชื่นชอบในการจับช้างไม่แพ้พ่อ ได้ร่ำเรียนวิชาจากบิดาจนสำเร็จเป็นปติยาบ และจากคำร่ำลือถึงวิชาบังไพรของท่านเข้มขลังยิ่งนัก จึงถูกเรียกตัวให้ไปช่วยเมืองอยุธยาจับเพี้ยดช้าง จนท่านได้ยศเป็นหมื่นหาญอาสากลับมา (สอง อบอุ่น, สัมภาษณ์, 14 มกราคม 2556)

ผังเส้นทางการเป็นปติยายของขุนตาสอง อบอุ่น

ภาพที่ 43 ผังเส้นทางปติยายข้างของขุนตาสอง อบอุ่น

ภายหลังจากหมีนหาญอาสากลับมาอยู่บ้านปะคำ ท่านได้ถ่ายทอดวิชาให้กับครุฑามิ ลูกของขุนตาสอง ซึ่งเป็นศิษย์เอกของท่านอย่างครบถ้วนกระบวนการ ความ ต่อมาครุฑามิก็ได้ถ่ายทอดวิชาต่างๆ ให้กับปติยายสอง อบอุ่น ในฐานะที่เป็นทั้งหลานรักและศิษย์กันกุฎิเช่นเดียวกัน ปติยายสองจึงได้รับสืบทอดตำราวิชาตามแบบฉบับดั้งเดิมมาจากหลวงอุดมพนาเวชโดยตรง

อย่างไรก็ตาม ปติยายสอง อบอุ่นได้มีโอกาสไปร่วมคณะออกเดินทางไปเยือนช้างร่วมกับท่านหมีนหาญอาสา 3 ครั้ง ก่อนที่ท่านจะเดินทางไม่ไหว และเลิกออกไปเยือนช้าง จึงนับว่าขุนตาสอง อบอุ่นได้ร่วมฝึกวิชากับอาจารย์ปู่หมีนหาญอาสาอีกทางหนึ่งด้วย

ปติยายสอง และปติยายหมีนหาญอาสา เป็นเครือญาติกัน

เมื่อครั้งที่หลวงอุดมพนาเวช มาประจำบ้านบ้านปะคำ แทนหลวงแสงผู้เป็นบิดานั้น ยังมีกำลังคนค่อนข้างน้อย ซึ่งในสมัยนั้น ความต้องการกำลังคนเป็นสิ่งสำคัญในการรักษาด่าน และสร้างบ้านเมือง ถ้ามีคนมากก็จะมีคามมั่นคงเพราะมีกำลังคนมาก โจรผู้ร้ายก็ไม่กล้ามาบุกรุกเป็นต้น ดังนั้น เมื่อทวดเดช กับทวดเปี่ยม อบอุ่น ซึ่งเป็นบิดาและมารดาของปู่แจ้ ปู่ของปติยายสอง

(ปู่แจ้เป็นบิดาของแม่ปติยายส่อง-คูหังเครือญาติประกอบ) ได้อพยพครอบครัวมาจากเมืองโคราช ด้วย ต่อมาทวดเดชได้เสียชีวิตลง หลวงอุดมพนาเวชจึงมาขอทวดเปรี่ยมแต่งงานด้วย โดยหมั้นหาญอาสา เป็นลูกชายคนโตของหลวงอุดมพนาเวช กับทวดเปรี่ยม ในขณะที่ทวดเปรี่ยมกับทวดเดช ก็มีลูกชายด้วยกันคือ ปู่แจ้ หรือกำนันแจ้ ผู้เป็นบิดาของแม่ปติยายส่อง หมั้นหาญอาสาจึงเป็น ลูกพี่ลูกน้องกับกำนันแจ้ (หมั้นหาญอาสา มีศักดิ์เป็นน้อง) แต่มีความสามารถทางการจับช้างป่า และวิชาอาคมที่หาใครเทียบมิได้ จนได้รับการยกให้เป็นปติยาย ดังนั้น ปติยายส่องจึงมีฐานะเป็น หลานของหมั้นหาญอาสา ซึ่งมีสายเลือดร่วมกันกับทางสายมารดาของคุณตาส่อง จึงทำให้การเรียนรู้ วิชาต่าง ๆ สามารถถ่ายทอดกันได้อย่างรวดเร็ว ทั้งนี้เพราะอาจจะมีลักษณะเด่นร่วมกัน เป็นต้น

มหาวิทยาลัยบูรพา
Burapha University